



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**GENÇ YETİŞKİNLERDE ÖLÜM KAYGISI, BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK
ÖZELLİKLERİ VE YALNIZLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER**

Ramazan KADIOĞLU
ORCID: 0000-0002-2618-478X

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat Yalçın
ORCID: 0000-0001-6088-3720

Konya –2022

TEŞEKKÜR

Her zaman hayallerim için çalışmayı, yaşamım için edinmiş olduğum en güzel armağan olarak gördüğüm bu yolculukta, yeni bir eşiği aşmanın ve hayallerime doğru bir adım daha atmanın gururunu yaşıyorum. Bulduğum noktaya gelene kadar hayatıma dokunan, desteğini esirgemeyen, bir şekilde ortak bir anı paylaştığım herkese teşekkürü borç bilirim. Bazen yoğun, yorucu ve bilinmezliklerde dolu bu süreçte desteklerinden dolayı tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat Yalçın'a teşekkür ederim.

Tez sürecimin en kritik anında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Ali Ammar Kurt hocama, lisans hayatım boyunca beni her anlamda destekleyen Doç. Dr. Hanife Akgül hocama, veri toplama sürecinde ve diğer süreçlerde desteğini hep hissettiğim sevgili arkadaşlarım Arş. Gör. Burcu Yapar'a, Zehra Demirtaş'a ve Merve Gül Sünbül'e teşekkür ederim.

Her zaman her anlamda koşulsuz destek sağladıkları, benimle birlikte bu sürecin bir parçası oldukları için teşekkürlerin en büyüğünü sevgili aileme; anneme, babama, kardeşlerime ve kahramanım sevgili halam Havva Gülşen Kadioğlu'na iletiyorum. Bu süreçte çok kıymetli katkılar sağlayan ve burada tek tek isimlerini sayamayacağım sevgili dostlarıma -gizli süper kahramanlara -ve tabii ki en başından beri en büyük destekçim, bütün yılmınlığıma ve yorgunluğuma rağmen sabırla beni dinleyen, motive eden ve bu süreçte en az benim kadar emek veren sevgili Buse Demircan'a sonsuz teşekkür ederim.

Ramazan KADIOĞLU

Temmuz, 2022

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	iv
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Sayıtlar	7
1.5. Sınırlılıklar.....	7
1.6. Tanımlar	7
2. ALAN YAZIN.....	9
2.1. Ölüm Kaygısı	9
2.1.1. Korku ve kaygı arasındaki farklar	11
2.1.2. Ölüm kaygısı ve ölüm korkusu arasındaki farklar	12
2.1.3. Ölüm kaygısını etkileyen etmenler.....	13
2.1.4. Ölüm kaygısını açıklayan kuramlar	15
2.2. Kişilik	20
2.2.1. Kişiliği oluşturan faktörler	22
2.2.2. Kişilik ile ilgili kavramlar	24
2.2.3. Kişiliği açıklayan kuramlar	25
2.3. Yalnızlık	36
2.3.1. Yalnızlık ile ilişkili kavramlar.....	38
2.3.2. Yalnızlığın türleri	38
2.3.3. Yalnızlığın nedenleri	40
2.3.4. Yalnızlığı açıklayan kuramsal yaklaşımlar	41
2.4. İlgili Araştırmalar	44
2.4.1. Ölüm kaygısı ile ilgili araştırmalar.....	44
2.4.2. Beş faktör kişilik özellikleri ile ilgili araştırmalar.....	48
2.4.3. Yalnızlık ile ilgili araştırmalar	51
3. YÖNTEM.....	55
3.1. Araştırmanın Modeli	55
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu.....	55

3.3. Veri Toplama Araçları.....	56
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	56
3.3.2. Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği	56
3.3.3. Beş Faktör Kişilik Envanteri	57
3.3.4. Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği (SELSA-S)	58
3.4. Verilerin Toplanması.....	58
3.5. Verilerin Analizi.....	59
4. BULGULAR	61
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	71
5.1. Tartışma.....	71
5.1.1. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre incelenmesi	71
5.1.2. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yere göre incelenmesi.....	72
5.1.3. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşa göre incelenmesi.....	73
5.1.4. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri ile beş faktör kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiler	74
5.1.5. Genç yetişkinlerde beş faktör kişilik özelliklerinin ve yalnızlık düzeylerinin ölüm kaygısı düzeylerini yordamasına ilişkin bulguların incelenmesi	76
5.2. Sonuç.....	78
5.3. Öneriler.....	79
KAYNAKLAR.....	80
EKLER.....	97
Ek-1 Kişisel Bilgi Formu.....	97
Ek-2 Beş Faktör Kişilik Envanteri.....	98
Ek-3 Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği (Örnek Maddeler)	99
Ek-4 Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği (SELSA-S).....	100
Ek-5 Bilgilendirilmiş Onam Formu.....	101
Ek-6 Ölçek İzinleri	102

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Genç Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı, Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkiler başlıklı tez çalışmamın toplam 84 sayfalık kısmına ilişkin, 27/07/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %18 olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

27/07/2022

Ramazan KADIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat YALÇIN

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

[27/07/2022]

Ramazan KADIOĞLU

KISALTMALAR

Akt.:Aktaran

BFKE: Beş Faktör Kişilik Envanteri

Çev.: Çeviren

SELSA-S: Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimler için İstatistik Programı)

TDK: Türk Dil Kurumu

TÖKÖ: Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği

Vd.: Ve diğerleri

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

GENÇ YETİŞKİNLERDE ÖLÜM KAYGISI, BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE YALNIZLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Ramazan KADIOĞLU

Araştırmada, genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye’de yaşayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 412 kadın (%62.4) ve 248 erkekten (%37.6) oluşan toplam 660 genç yetişkin oluşturmuştur. Araştırmada, Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği ve araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Elde edilen verileri analiz etmek için bağımsız örneklemler t testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson Korelasyon analizi ve son olarak çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucuna göre genç yetişkin kadınların, genç yetişkin erkeklere göre ölüm kaygısı düzeylerinin anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanları, yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmazken genç yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı puanları ile sorumluluk, nevrozizm ve deneyime açıklık arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölüm kaygısı ile yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, maruz kalma alt boyutu ile toplam yalnızlık ve romantik yalnızlık arasında negatif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan ölüm kaygısı, ölümün belirsizliği ve acı çekme ile romantik duygusal yalnızlık arasında negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Kişilik özellikleri ve yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, genç yetişkinlerin yalnızlık toplam puanları ve yalnızlık alt boyutları kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve uyumluluk ile negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Genç yetişkinlerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve yalnızlık alt boyutundan romantik duygusal yalnızlık puanları, ölüm kaygısı toplam puanlarını anlamlı şekilde yordamaktadır. Ölümün belirsizliği alt boyutunu deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve duygusal romantik yalnızlık puanları anlamlı şekilde yordamaktadır. Maruz kalma alt boyutunu deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk, yalnızlık toplam puanı ve romantik duygusal yalnızlık puanları yordamaktadır. Son olarak acı çekme alt boyutunu ise deneyime açıklık, nevrozizm ve ailesel duygusal yalnızlık puanları anlamlı şekilde yordamaktadır. Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar ilgili alan yazın ve çalışmalar da dikkate alınarak tartışılmış ve son olarak hem uygulamaya dönük hem de yeni araştırmalara kaynaklık edebilecek çeşitli öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm kaygısı, beş faktör kişilik özellikleri, yalnızlık, genç yetişkinler

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Educational Sciences
Guidance and Psychological Counseling Program
Master Thesis

RELATIONSHIPS AMONG DEATH ANXIETY, BIG FIVE PERSONALITY TRAITS, AND LONELINESS LEVELS IN YOUNG ADULTS

Ramazan KADIOĞLU

In the study, it was aimed to examine the relationships between death anxiety levels, personality traits, and loneliness levels of young adults. A relational screening model was used in the research. The study group of the research consisted of 660 young adults in total, 412 women (62.4%) and 248 men (37.6%), who were living in Turkey and accepted to participate in the research voluntarily. In the study, the Turkish Death Anxiety Scale, Five Factor Personality Inventory, Social and Emotional Loneliness Scale for Adults, and Personal Information Form created by the researcher were used as data collection tools. Independent samples t-test, one-way analysis of variance, Pearson Correlation analysis, and finally multiple linear regression analyzes were used to analyze the obtained data. According to the results of the research, it was determined that the death anxiety levels of young adult women were significantly higher than young adult men. While the death anxiety total scores of young adults do not differ significantly according to the place where they spend most of their lives; A significant relationship was found between the death anxiety total scores of young adults and the age variable. There was a negative and low-level significant correlation between young adults' death anxiety scores and conscientiousness, neuroticism, and openness to experience. When looking at the relationship between death anxiety and loneliness, a low level and significant negative relationship was found between the exposure sub-dimension and total loneliness and romantic loneliness. On the other hand, a low and significant negative correlation was found between death anxiety, death uncertainty and suffering, and romantic emotional loneliness. When the relationship between personality traits and loneliness is examined, it is seen that young adults' loneliness total scores and loneliness sub-dimensions have a low and significant negative correlation with extraversion and agreeableness from personality traits. Romantic emotional loneliness scores from the personality traits of young adults' openness to experience, neuroticism, responsibility, and loneliness sub-dimension significantly predicted death anxiety total scores. The uncertainty of death sub-dimension; Openness to experience, neuroticism, responsibility, and emotional romantic loneliness significantly predicted the scores. Exposure sub-dimension; openness to experience, neuroticism, responsibility, loneliness total score, and romantic emotional loneliness scores predict. Finally, the scores of openness to experience, neuroticism, and familial emotional loneliness significantly predicted the sub-dimension of suffering. The results obtained as a result of the research; The relevant literature and studies were also discussed, and finally, various suggestions that could serve as a source for both practice and new research were given.

Keywords: Death anxiety, five factor personality traits, loneliness, young adults

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Birey doğduğu andan ölümüne kadar geçen süreç boyunca farklı gelişimsel dönemlerden geçer. Bu dönemlerin hepsinin kendine ait tamamlanması gereken görevleri vardır. Genç yetişkinlik dönemi de bu gelişimsel dönemlerden birisidir ve kendine ait tamamlanması gereken birtakım görevleri bulunmaktadır (Aktu, 2016). Piaget ve Ericson başta olmak üzere daha birçok kuramcı genç yetişkinlik dönemini ve bu dönemin çeşitli gelişim görevleri olduğunu açıklamaya çalışmışlardır (Kurt, 2019).

Genç yetişkinlik döneminin yaş aralığı için ortak bir fikir birliğine ulaşmak zor olsa da genel itibariyle bu dönemin yaşla sınırlanmaktan ziyade gelişim döneminin görevlerinin yerine getirilip getirilmediği üzerinde durulmaktadır. Piaget, bilişsel gelişim kuramından hareketle genç yetişkinlik dönemini 11 yaş ve üzerindeki bireylerin karşılaştıkları sorunlara alternatif çözümler getirebildiği, somut olmayan olayları ve durumları değerlendirip kabul edebildiği ve soyut düşünmenin temel alındığı bir dönem olarak tanımlamaktadır (Gould ve Howson, 2013). Ericson ise genç yetişkinlik dönemini “Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık” ismiyle tanımlamıştır. Bu dönemde kendi kimlik yapısını diğerleriyle kaynaştırmaya çalışan birey için temel amaçlardan biri, iletişim kanalları sayesinde yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktır. Bireyin diğerleriyle yakın ilişkiler kurabilmesi için önceki döneme ait kimlik arayışını sağlıklı şekilde tamamlamış ve kim olduğu, ne yapmak istediği gibi konularda olumlu-yapıcı duygulara sahip olması gerekmektedir. (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Genç yetişkinlik dönemindeki birey, önceki dönemdeki gelişim görevlerini sağlıklı şekilde tamamlayamadıysa olumlu ve yakın ilişki kurmaktan kaçır ve içinde bulunduğu dönemde ortaya çıkabilecek krizleri aşmakta güçlükler yaşayabilmektedir (Feist ve Feist, 2006).

Farklı kuramsal yaklaşımlarda görüldüğü üzere genç yetişkinlik dönemi içinde yapıcı yakın ilişkiler ve bireyin kendine yönelik sağlıklı duygulara sahip olması gerekmektedir. Bireyin kendine yönelik sağlıklı duygulara sahip olamaması ve yakın ilişkilerden kaçınması hayatın içinde yaşanması mümkün olan bazı krizleri yönetmede ve sorunların üstesinden gelmede zorluklar oluşturabilmektedir. İnsan yaşamını derinden etkileyecek krizlerden birisi de şüphesiz ki ölümdür. Ölüm, bireylerin hayatlarında köklü değişikliklere sebep olabilecek olaylardan bir tanesidir. Ölüm kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) büyük Türkçe sözlükte “bir

insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

Ölüm, tüm canlılar için kaçınılmaz olan nihai bir son, bireyin hayatındaki biyolojik ve psikolojik olarak son evredir (Kızılkaya ve Koştu, 2006). İnsan, temelde var oluşunu devam ettirme isteği ve nihai ölüm gerçeği arasında sürekli olarak bir çatışma içindedir (Yalom, 2016). İnsanlık tarihi incelendiğinde ölüm her zaman için istenmeyen bir durum olarak karşılanmış ve bu şekilde karşılanmaya devam edilmektedir (Kübler-Ross, 2010). İnsan kendi doğumunu deneyimleyemediği gibi ölümünü de deneyimleyemeyeceği için bu durumu ancak dışarıdan gözlemleyerek ölümün kendi üzerlerinde bıraktığı etkiye bakarak bir biliş geliştirebilir (Koç, 2003).

Psikoloji ve felsefe açısından oldukça ilgi çekici bir konu olan ölüm, bireye kendi hayatının anlamını bulma konusunda olanak sağlamaktadır. Bu durumun aksine ölüm, bireyde yarattığı yok olma hissiyatı sebebiyle de bir kaygı unsuru olmaktadır. Birey, ölümün gerçekliğini kabul ederek, bu durumla yüzleşerek, hayatı yaşanabilir yapacak değerler sistemi oluşturarak ve yaşantılarını yeniden değerlendirerek bu kaygıyla baş edebilir. İnsanlık tarihi boyunca ölüm insan için rahatsızlık veren ve yok olmaya dair düşüncelerle birlikte tanımlanmıştır (Bauman, 2000).

Ölümle ilgili yapılan tanımlara bakıldığında tanımlamaların topluma, kültüre, geleneğe, inanca ve dünyaya bakış açısına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Yine de tüm bu farklılıklardan hareketle ortak bir tanımlama yapılacak olursa ölüm, bir canlının yaşamsal faaliyetlerinin son bulması, yaşama dair canlılık göstergesinin yok olması olarak tanımlanabilir (Türkmen, Büyükeskil, Ak ve Kesici, 2018). Yaşamın sona ermesi anlamına gelen ölüm, varoluşçu kuramcılardan Frankl (1994) açısından bireyin anlam arayışında yardımcı bir olgu iken, Yalom (2014) açısından ise inkâr edildiği zaman birçok patolojinin ortaya çıkacağı bir durumdur.

Ölüme dair tanımlamalardan hareketle ölüm kaygısı kavramına bakıldığında en genel tanımıyla ölüm kaygısı, beklenen ölüm durumundan ortaya çıkan kaygıdır (Tomer, 1992). Yalom (2008) ölüm kaygısını yaşamın erken döneminde ortaya çıkan ve hem bilinç hem de bilinçdışı düzey olarak ele alır. Her birey ölüm kaygısını kendi niteliklerine ve tarzına göre yaşamaktadır. Bazıları açık şekilde ölüme dair korku ve kaygı geliştirip ölüme yönelik kaçınma davranışları sergilerken, bazıları ise ölüm kaygısına dönük daha kapalı bir tavır

sergiler. Yalom'a göre temelinde bilinmezlik içeren tüm kaygılar, ölüm kaygısından kaynaklanmaktadır. Nyatanga ve Vocht'a (2006) göre ölüm kaygısı, bireyin kendi ölümü veya başkasının ölümü üzerine düşünmesi sonucu ve derin endişeler neticesinde ortaya çıkan varoluşsal kökenli bir duygudur.

Literatüre bakıldığında genel olarak ölüm kaygısı ve ölüm korkusu kavramlarının çoğu zaman karıştırıldığı ve birbirlerinin yerlerine kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılmasının sebebi, kavramlar arası net bir ayrımın bulunmaması ve bu iki kavramın eş anlamlı gibi kullanılmasının yanında (Lehto ve Stein, 2009; Nyatanga ve Vocht, 2006), ölüm kavramının da bilinmezliği ile alakalıdır (Karaca, 2000). Korku ve kaygı kavramları arasındaki farklılığa bakıldığında korkunun kaynağının somut ve belirli olması, kaygının kaynağının ise belirsiz olması iken hem ölüm korkusu hem de ölüm kaygısının çıkış noktasının belirsiz olması bu kavramlar arası ayrım yapmayı zorlaştırmaktadır (Karaca, 2000).

Sürekli olarak değişen ve hızlı bir akış halinde olan hayatın içinde karşılaşılan olaylara verilen tepkiler kişiliğimizin bir yansımasıdır. Kişilik kavramı insan hayatının tam merkezinde, hemen her olayın anlaşılması ve açıklanmasında karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple insanların kişilik özellikleri, olayları anlama ve analiz konusunda oldukça etkilidir. Gerçekleşen olayların şekillenmesinde, gelişmesinde ve sonuçlanmasında kimin veya kimlerin aktif rol aldığını bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleri ile çıkarsamak mümkündür çünkü kişiliğin en bilinen ve en geçerli tanımına göre kişilik, bireyi diğer bireylerden ayıran temel özelliklerdir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Aytaç'a (2004) göre de her bireyin biricik ve kendine özgü olduğunu daima göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanları biricik ve kendine özgü kılan ise kişiliktir. Bu tanımlar da dikkate alındığında kişiliğin, insanı tanımak, anlamak ve ayırt etmek için ayrılmaz bir parça olduğunu görebilmekteyiz.

Kişilik kavramı, uzun yıllardır araştırmacıların üzerinde çalıştığı bir kavramdır ancak bütün araştırmacıların ve kuramcılarının üzerinde hemfikir olduğu bir kişilik tanımı yoktur (Burger, 2006). Kişiliği tanımlamak, ölçmek ve ortaya koymak için bütün kuramcılar farklı bir yol izlemiştir. Burger (2006) kişilik için "bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler" tanımını yapmıştır. Bir başka tanıma bakıldığında ise Morris (2002) kişiliği "bireyin kendine özgü olan, değişik durumlarda ve zaman içinde kalıcı olan duygu, düşünce ve davranış örüntüsü" olarak tanımlamıştır.

Diğer bir tanıma göre kişilik, bir insanın ilgi alanlarını, olaylara karşı gösterdiği tavırları, niteliklerini, yapabildiklerini, konuşurken sergilediği tarzı, dış görünüşünü ve çevresine karşı uyum gösterme biçimini ortaya koyan kavramdır. Aynı zamanda bireyin olaylar karşısında girmiş olduğu duygu, olaylar üzerinde geliştirdiği düşünce ve olaylara karşı gösterdiği davranış şekli, onun kişiliğinin belirleyicisidir (Yıldız ve Dilmaç, 2012). İnsanların kişiliklerinin oluşumu esnasında birçok faktör aktif rol oynamaktadır. Bu faktörlerin etkisi sonucunda bireyin kişiliği şekillenmektedir. Genel olarak bu faktörlere baktığımızda kalıtsal, sosyal ve kültürel, psikolojik, coğrafi-fiziki faktörler ve aile faktörü olarak sınıflandırılabilir (Yıldırım, 2004).

Bu faktörler ışığında, içsel ve dışsal uyaranlarla beraber kişilik, bireyin biyolojik getirilerini ve psikolojik durumlarını, kalıtsal olarak getirdiklerini ve sonradan edindiği bütün yapabilirliklerini, duygularını ve sahip olduğu alışkanlıklarını kapsar. Kısaca kişiliğin meydana gelmesinde, bireyin kalıtsal olarak getirdikleri ve bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin etkisi birlikte görülür (Yıldız ve Dilmaç, 2012).

Sosyal ve güçlü yakın ilişki, her yaşta insanın toplum içinde aktif olarak yer alması ve kendini ait hissetmesi adına son derece önemli olduğu gibi genç yetişkin bireyler için de oldukça önemli hususlardan birisidir. Günümüzde modernleşen çağ ile birlikte gittikçe modernleşen bireyler hızlı nüfus artışı ve yoğun kentsel yaşamla birlikte yalnızlaşmış ve giderek kendine yabancılaşmaya başlamıştır (Karahana ve ark., 2004). Giderek kendini yalnız hissetmeye başlayan bireyler, sosyal ilişkilerinde kendilerini yetersiz hissetmeye ve bireysel olarak doyum sağlayamamaya başlamışlardır. Bu durum bireylerin hayatlarını çeşitli açılardan ve çeşitli ölçülerde etkilemektedir. Bunların sonucunda ortaya çıkan netice, bireyin kendini toplumdaki soyutlanmasına ve yalnızlaşmasına sebep olabilmektedir (Buluş, 1997).

Yalnızlık oldukça karmaşık bir kavramdır ve bu sebeple tanımını yapmak oldukça güçtür. Yalnızlık genellikle insanlara acı veren ve bu nedenle de insanların yüzleşmekten kaçındığı bir duygudur (Geçtan, 1999). Yalnızlıkla ilgili birçok tanımlama yapılmış olmakla birlikte en yaygın olarak Peplau ve Perlman'ın (1982) bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişkilerde içinde bulunduğu konum ile ulaşmak istediği konum arasındaki uyumsuzluk sonucunda ortaya çıkan ve bireyi rahatsız eden psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır.

Hızla ve yoğun şekilde hayatımıza giren teknolojik gelişmeler, insanların iletişim ve ilişki biçimleri, modernleşen hayatın getirmiş olduğu hızlı değişimler gibi etkenler yalnızlık

durumunu günümüzde daha büyük bir sorun haline getirmektedir. İnsan yapısı ve yaşamı gereği sosyal bir canlıdır ve sürekli olarak diğerleriyle ilişki kurmak isteyen bir yapısı vardır (Körler, 2011). Bu ilişki kurma isteği karşılanmadığında sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Yalnızlığın ilerleyen yaşlarda ortaya çıkması yönünde genel bir görüş hâkim olmasına rağmen aksine daha çok ergen ve genç yetişkin grubunda ortaya çıktığı görülmektedir (Çeçen, 2007). Yalnızlık duygusu, yoğun olarak ergenliğin bitişi ve yetişkinliğe girişin ilk dönemlerinde oldukça hissedilmektedir (Bıyık, 2004). Özellikle lise eğitiminin bitişi ve üniversite eğitiminin başlaması, genç yetişkinlerin sosyal çevrelerinin değişmesine ve yeni insanlarla ilişki içine girmesini sağlamıştır. Bu yeni sosyal çevre onlara kendilerini ifade edebilecekleri yeni imkânlar yaratabildiği gibi bu sosyal gruba dâhil olamayanlar için ise yalnızlığı beraberinde getirmektedir. Bu geçiş döneminin içinde bulunan genç yetişkinler çevresindekilere karşı aidiyet, güven ve yakınlık hissedersen bu sosyal gruba dâhil olur. Eğer bu yapıcı duyguları hissedemezlerse bu sosyal grubun dışında kalarak kendilerini yalnız hissedebilmektedirler (Cutrona ve Carolyn, 1982; İmamoğlu, 2008).

Ölüm, yaşamın her döneminde karşılaşılabilecek bir durum olmasının yanında genç yetişkinlik dönemi için de oldukça önemli bir konudur. Ölüm ve ölüme ilişkin durumlara bağlı olarak ortaya çıkan ölüm kaygısı da genç yetişkinlik döneminde yaşanabilecek durumlardan bir tanesidir. Bunun yanında yakın ve nitelikli ilişkiler kuramamak da bu dönemde ortaya çıkan krizlerden bir tanesidir. Kişilerin ortaya çıkan ölüm kaygısı ve yalnızlık gibi durumlarda nasıl tepkiler vereceği kişilik yapılarına göre değişmektedir. Bu sebeple bu üç değişken arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmada genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda kişilik özellikleri ve yalnızlığın, ölüm kaygısını yordama gücünü incelemek ve genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir:

1. Genç yetişkinlerin, ölüm kaygısı düzeyleri;

- a. Cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - b. Yaşamlarının büyük bölümünün geçirildiği yere göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - c. Yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
 3. Genç yetişkinlerin kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri, ölüm kaygısını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Piaget bilişsel gelişim kuramından hareketle genç yetişkinlik dönemini; 11 yaş ve üzerindeki bireylerin karşılaştıkları sorunlara alternatif çözümler getirebildiği, somut olmayan olayları ve durumları değerlendirip kabul edebildiği ve soyut düşünmenin temel alındığı bir dönem olarak tanımlamaktadır (Gould ve Howson, 2013). Bu dönemde genç yetişkinler için en önemli konulardan birisi kendi inşa ettiği kimliği kabul göreceği ve sosyalleşeceği bir ortamda ortaya koymaktır. Fakat genç yetişkinler için bu dönemde ölüm gibi yaşanacak olan bazı büyük krizler çözülmesi zor bir problem haline gelmektedir. Bu evrede ölümü anlamlandırma, ölüme tepki verme veya ölüme başa çıkma gibi durumlar oldukça merak konusu olsa da zaman zaman ölüme dair kontrol edilemez olumsuz duygular da ortaya çıkabilmektedir. Bu duygulardan birisi de ölüm kaygısıdır. Ölüm kaygısı, bireyin geleceğe dönük planlamalarının gerçekleşmeyeceğini düşünmesine yönelik ortaya çıkan veya ölümden sonra neler olacağına dair belirsizlik durumuyla ortaya çıkan kaygı olarak tanımlanmaktadır (İnam, 1999).

Genç yetişkin bireylerin gelişimsel olarak kimliklerini inşa ettiği dönemde oldukları göz önünde bulundurulduğunda kişilik özellikleri oldukça önemli hale gelmektedir. Bireyler oluşturacakları kişilik özellikleriyle beraber problem çözme, olumsuz duygularla başa çıkma, kriz durumlarında alternatif çözüm yolları üretme ve sosyal bir yapı içinde yer edinme gibi kazançlar sağlayabilmektedirler. Genç yetişkin bireyler kişilik yapılarını oluştururken ortaya çıkabilecek bazı istenmedik durumlarla karıştıklarında bunlarla başa çıkmayı da öğrenmektedirler. Bu dönemde genç yetişkinlerin istemediği durumların başında yalnızlık gelmektedir. Peplau ve Perlman'ın (1982) yaptıkları bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişkilerde içinde bulunduğu konum ile ulaşmak istediği konum arasındaki uyumsuzluk sonucunda ortaya çıkan ve bireyi rahatsız eden psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkma sebebini ise “kişinin var olan sosyal ilişkisi ile arzuladığı sosyal ilişki

arasındaki niceliksel ya da niteliksel farklılıklar” olarak açıklamışlardır. Bu durumdan hareketle genç yetişkin için sosyal ağların zenginliği son derece önemlidir.

Alan yazına bakıldığında hem ulusal hem de uluslararası araştırmalarda ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık konularının bir arada ve genellikle genç yetişkinlik döneminde çalışılmaması bu alanda bir sınırlılık oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu önem özelinde bu üç konunun aynı anda çalışılması alan yazındaki bu eksikliği gidermek adına araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın, genç yetişkinlik döneminde yaşanabilecek ölüm ve ölüm kaygısı gibi büyük krizlerin kişilik özellikleri ve yalnızlık bağlamında nasıl değerlendirilebileceği, aradaki ilişkinin nasıl ele alınabileceği hem sahadaki uygulayıcılara hem de araştırmacılara yol gösterebileceği düşünülmektedir.

1.4. Sayıtlar

1. Araştırmaya katılacak olan katılımcıların verilen ölçme araçlarını içtenlikle ve objektif olarak yanıtladıkları varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Araştırmanın verileri Demografik Bilgi Formu, Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği (SELSA-S)'nin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır.
2. Araştırma verileri Türkiye’de yaşayan genç yetişkin grubundan alınan veriler ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Ölüm Kaygısı: Ölüm kaygısı, beklenen ölüm durumundan ortaya çıkan kaygıdır (Tomer, 1992).

Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Bireyleri tanımlamak için kişiliğin beş temel boyutu olan deneyime açıklık, yumuşak başlılık (uyumluluk), dışa dönüklük, nevrotiklik ve sorumluluğu (öz disiplin) içeren kişilik modelidir (Costa ve McCrae, 1992).

Kişilik: Bireyi diğerlerinden ayıran, onu biricik yapan, duygu, düşünce, davranış ve tutumların toplamıdır (Köknel, 2005).

Yalnızlık: Yalnızlık, “bireyin var olan sosyal ilişkisi ve arzuladığı sosyal ilişki arasındaki tutarsızlıklar sonucunda oluşan ve hoş olmayan özel psikolojik durum” (Peplau ve Perlman, 1982) olarak tanımlanmaktadır



BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

Bu bölümde araştırmanın değişkenlerinden, değişkenlerin kuramsal kökenlerinden ve alan yazında değişkenlerle ilgili yapılan çalışmalara yer verilecektir.

2.1. Ölüm Kaygısı

Ölüm, dünyanın neresinde olursa olsun doğan, büyüyüp gelişen ve yaşayan her canlı için bir kader niteliğindedir ve bu yönüyle evrensel bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Cicero, 2004; Jones, 2004; Koestenbaum, 1998). Loftson (2017) ise ölümü, dünya üzerindeki bütün bireyler için kültürü ve tarihi fark etmeksizin gerçek ve evrensel bir yaşam problemi olarak ele almıştır.

Ölüm, insanlık tarihi süresince insanların ilgisini çekmiştir. Birçok alandan araştırmacıları ve uzmanları bu konu üzerinde yoğunlaşmaya ve çalışmaya teşvik eden ise ölümü anlama ve tanıma çabası olmuştur. Bu sebeple ölüm; din, politika, sanat, bilim ve sosyal yaşantı ile doğrudan bağlantılıdır ve bahsedilen bu çeşitli alanları doğrudan etkileyen bir olgudur (Dekkers, 1996; Jones, 2004). Ölümü tanımlama ve anlama çabası insanların birçok farklı alanda üretim yapmasını sağlamıştır. Bu sayede insanlar hem ölümün bilinmezliklerle dolu yönlerini anlamaya çalışmış hem de ölüm olgusu üzerine düşünerek yaşama dair gerçekler ortaya koymuşlardır (Sabancı, 2018). İnsanların yaşamlarını şekillendiren ve onlara yön veren, bütün dinlerin odağına yerleşen ve onların temelini oluşturan da yine ölüm ve ölüm düşüncesi olmuştur (Jones, 2004; Jung, 2006).

Ölüm üzerine yapılan tanımlara bakıldığında; her toplumun, her inanç sisteminin, her geleneğin, her yaşam biçiminin kendine özgü bir tanımı ve anlama çabası vardır. Tüm bu çeşitliliklere rağmen ortak bir tanım çerçevesinde ölümü tanımlamak gerekirse yaşayan bir organizmanın yaşamsal faaliyetlerinin sona ermesi ve yaşama dair belirtilerinin ortadan kalkması olarak tanımlanabilir (Türkmen vd., 2018).

Ölüm olgusuna genel çerçeveden bakıldığında yaşamın hemen her alanında olduğunu görmek mümkündür. Sanat, tıp, edebiyat, mitoloji, politika, psikoloji ve felsefe bu konu alanlarından yalnızca bazılarıdır. Her bir alan kendi odak noktası çerçevesinde ilgilenmiş olsa da özellikle felsefe ölüm olgusunun anlamı ve tanımı üzerine yakından ilgilenmiştir. Felsefede ölüm kavramını odağına alan ve ölüm olgusu ile en çok ilgilenen ekol, varoluşçuluk

ekolüdür. Varoluşçu ekolün en güçlü temsilcilerinden olan Heidegger, yaşamın ve ölümün biyolojik açıdan net sınırlar ile birbirlerinden ayrılabilmediğini fakat psikolojik açıdan ele alındığında bu iki durumun iç içe olduğunu söylemiştir (Nyatanga ve de Vocht, 2006). Psikoloji alanında ise ölüm kavramı ile en çok ilgilenen yaklaşım yine varoluşçu yaklaşım olmuştur. Yaklaşımın en önemli temsilcilerinden birisi olan Yalom'a göre bireyin ölüm düşüncesini yaşamın her anında fark ederek yaşaması, yaşamın fonksiyonsuz şekilde yaşanmasına sebep olur. Anca Yalom'a göre ölümün farkında olarak yaşamak, kişinin hayatını anlamlı kılar (Murdock, 2014).

Ölüm, insanların sürekli olarak aklında olan ve gündelik hayatın işleyişi içinde büyük bir paya sahiptir. Bu sebeple insanlar genel olarak ölüm hakkında doğrudan konuşmaya yönelik kaçınmacı davranırlar veya ölüm hakkında konuşurken ifade edilen dili yumuşatma yolunu seçerler(Jones, 2004; Wahl, 1992).

Her birey yarına kalma ve neslini devam ettirme isteğini taşır. Gündelik yaşam akışı içinde hemen bütün davranışların altında bu istek yatmaktadır. Dolayısıyla birey olabildiğince uzun yaşamayı, kültürünün, inançlarının, değerlerinin yarına kalmasını hatta kendisi ölse bile adının anılmaya devam etmesini ister. Diğer taraftan ölümü düşündüğünde ve öldükten sonra anılmama ihtimalini gözden geçirdiğinde kaygı duyar (Dökmen, 2002).

Ölüm kaygısı, bireyin geleceğe dönük planlamalarının gerçekleşmeyeceğini düşünmesine yönelik ortaya çıkan veya ölümden sonra neler olacağına dair belirsizlik durumuyla ortaya çıkan kaygıdır (İnam, 1999). Ölüm kaygısı, bireyin yaşadığı, ölümle bağlantılı olan ve ölüme yönelik farkındalığın ortaya çıkardığı endişe durumlarını ifade eder (Carpenito-Moyet, 2013; Abdel-Khalek, 2005). Bir başka tanımda ise Nyatanga ve de Vocht (2006), ölüm kaygısını bireyin kendi ölümünü veya bir başkasının ölümünü düşünmesi neticesinde ortaya çıkan rahatsızlık verici bir duygu olarak tanımlamışlar ve bu duygunun, varoluşsal birtakım kökenlere ve çok boyutlu kaygı kaynaklarına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Fromm (2003), ölüm kaygısına bir başka perspektiften bakarak, ölüm kaygısının temelinde bireyin yaşamını başarılı şekilde devam ettirme telaşı değil tam tersine yaşamın sahip olunabilecek bir meta gibi algılanması olduğunu savunmuştur. Buna ek olarak Fromm (2019), ölüm kaygısının nedenini, bireyin yaşamı sağlıklı ve başarılı bir şekilde değerlendirememeye duygusu olarak görmektedir. Tomer (1992)'e göre ise ölüm kaygısı, beklenen ölüm durumundan ortaya çıkan kaygıdır. Bir başka tanıma göre ise ölüm kaygısı,

doğduğumuz andan itibaren içimizde varlığını sürdüren ve bu varlığını hayatımız boyunca devam ettiren, karakter gelişimimizde önemli bir paya sahip olan, insanın kendisinin ve bu dünyanın yok olacağını düşünmesine sebebiyet veren duygu olarak adlandırılabilir (Ayten, 2009).

Cai, Tang, Wu ve Li (2017), ölüm kaygısı ile ilgili tanımlamalar yapılırken bireylerdeki fiziksel belirtiler göz önünde bulundurulmadığı için bu noktaya bir eleştiri getirmişler ve yeni bir tanımlama yapmışlardır. Bu yeni tanıma göre ölüm kaygısı, bireyin kendi yok oluş sürecini düşünmesi neticesinde ölüme ve ölüm anıyla alakalı korku ve kaygı duygusu hissedilen, gerginlik ve kaygı gibi fiziksel belirtiler gösterilen bir durum olarak tanımlanır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar ile birlikte ölüm kaygısı çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Abdel-Khalek, 2004; Cai, Tang, Wu, ve Li, 2017; Sarıkaya, 2013). Bu boyutlardan bazıları; ölü korkusu, mezar korkusu, ölümden sonra ne olacağına dair korku, ölüm düşüncesi ile uğraşma (Abdel-Khalek, 2004), acı çekmeye yönelik korku, yalnız kalma korkusudur (Conte, Weiner ve Plutchiki, 1982). Ek olarak belirsizlik korkusu, bedenini kaybetme korkusu, denetimi kaybetme korkusu, ölümün yavaş yavaş kendine doğru geldiğini düşündüren gerileme korkusu ve özellikle ölümcül hastalıkların son aşamalarında hissedilen acı duyma korkusu da bu boyutlardan bazılarıdır (Öztürk, 2010).

Sonuç olarak, ölüm kaygısı içinde birçok farklı değişkeni barındıran karmaşık bir kavramdır. Bu sebeple ölüm kaygısını tanımlamak ve boyutları ortaya koymak güçleşmiştir. Yine de araştırmacıların tanımlamalarındaki ve boyutlandırma çalışmalarındaki ortak vurgu, bireyin ölüme dair farkındalık kazanması ve bu farkındalık neticesinde ölüme yönelik hoş olmayan duygularla baş başa kalması olduğu görülmektedir (Derin, 2019).

2.1.1. Korku ve kaygı arasındaki farklar

Ölüm kaygısını hem kavramsal olarak hem de anlamsal olarak netleştirmek için öncelikle kaygı kavramının anlamına bakmak gerekmektedir. Alan yazın incelendiğinde kaygı kavramını tanımlamak için ortak bir tanımın yapılamadığı görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi de kaygı ve korku kavramlarının çok sık olarak eş anlamlı olarak kullanılması ve birbirlerinin yerine kullanılmasıdır (Beck, 2005; Dağ, 1999). Her ne kadar birey için ortaya çıkan bir tehlike anında gösterilen kalp çarpıntısı veya terleme gibi bedensel

bazı tepkiler benzerlik gösterir de bu iki duygunun birbirinden farklı olduğunu söylemek gerekir (Horney, 1980).

Birey kaygı yaratacak bir durumla baş başa kaldığında kaygının kaynağı belirlemek pek mümkün değildir. Kaygının kaynağı belirsiz, gizli ve değişken bir niteliktedir. Birey korku duygusunu yaşadığında ise kesin bir tehlike durumu söz konusudur ve bu tehlike nesnel bir kaynaktan ortaya çıkmaktadır (Cai, Tang, Wu, ve Li, 2017; Horney, 1980). Korku, meydana gelebilecek olayların tehdit olarak algılanmasına yönelik gerçekleşen eğilimi, kaygı ise bu olaylar ortaya çıktığında gösterilen tepkileri ifade etmektedir (Beck, 2005). Ek olarak Beck ve Emery (2015), korkuyu bireyin sistemini tehdit eden uyarıcıyı değerlendiren bilişsel bir süreç; kaygıyı ise tehlikeye bağlı olarak verilen bilişsel sürece yönelik ortaya koyulan duygusal süreç olarak tanımlamışlardır. Ayrıca korku kaynağı belli olduğu için kontrol edilebilir ve baş edilebilirken; kaygı kontrol edilemez bir niteliktedir ve gizil bir kaynağa sahip olmasına rağmen her zaman varlığını sürdürmektedir (Deren, 1999).

2.1.2. Ölüm kaygısı ve ölüm korkusu arasındaki farklar

Alan yazına bakıldığında korku ve kaygı gibi ölüm korkusu ve ölüm kaygısı da birbiri yerine kullanılmakta ve bir anlam karmaşası yaşanmaktadır (Cicirelli, 2002; Yalom, 2014). Bu durumunu sebebini Cicirelli (2002), ölüm korkusunun çok boyutlu ve içi kaygıyla dolu bilinmezliklerden oluşan bir yapısı olması olarak açıklarken Cai, Tang, Wu, ve Li (2017) ise hem korkunun hem de kaygının bir kaçınma davranışı sonrası ortaya çıkması, duygusal ve davranışsal açıdan benzer sonuçlar doğurması açısından benzerlik gösterdiğini düşünmektedirler.

Korku ve kaygı arasındaki farklılığı ortaya koyan ilk kişi olan korkuyu, kaynağı veya nesnesi belli olan bir şeye karşı hissedilen duygu olarak açıklarken kaygıyı, kaynağı veya nesnesi belli olmayan şeye yani “yok” olana karşı hissedilen duygu olarak açıklamıştır. Ona göre “bir şeye” karşı hissedilen korku ile “yok” olan bir şeye karşı hissedilen korku birbirinden farklıdır.

Korkuyu akılcı veya akıldışı, gerçekçi veya gerçekdışı şekilde tanımlamak mümkündür. Eğer bir korku, mantık çerçevesinde açıklanabiliyor ve objektif bir gözleme dayandırılabilirse gerçekçi; aksine çıkarımlar hatalı ve temellendirmeler konusunda eksiklikle barındırıyorsa gerçekdışı olarak tanımlanmaktadır. Kaygıya bakıldığında ise

korkunun tam aksine gerçekçi veya gerçekdışı şeklinde sınıflamak mümkün değildir (Beck ve Emery; 2015).

2.1.3. Ölüm kaygısını etkileyen etmenler

Her bireyin ölümden ve ölüm kaygısından etkilenme biçimi birbirinden farklılık göstermektedir. Ölüm olgusuna bağlı olarak ölüm kaygısı, bazı değişkenler tarafından etkilenmektedir. Bu sebeple bu değişkenlerin bazılarının yapılan araştırmalar çerçevesinde açıklanması, ölüm kaygısının nedenlerini ortaya koymada faydalı olacaktır.

Alanyazın incelendiğinde ölüm kaygısıyla ilişkili yaş, cinsiyet, dindarlık, kişisel deneyimler gibi birçok değişken olduğu görülmektedir. Buna karşın, yapılan araştırmaların sonuçları oldukça farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bazı araştırmaların sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni belirleyici bir faktör değilken bazı araştırmalarda ise tam tersi ortaya koyulmuştur (Tanhan, 2007).

Cinsiyet ve ölüm kaygısı

Alan yazın incelendiğinde ölüm kaygısı ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışmanın var olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalar cinsiyetin ölüm kaygısı açısından belirleyici bir etken olmadığını ortaya koymuştur (Assari ve Lankarani, 2016; Erdoğan ve Özkan, 2007; Mudau, 2012). Bazı çalışmalar ise cinsiyetin belirleyici olduğunu ortaya koymuş ve kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek çıktığını savunmuştur (Abdel-Khalek, 2005; Akça ve Köse, 2008; Drinkwater, 2016; Ertufan, 2008; Chuin ve Choo 2009; Russac, Gatliff, Reece, Spottswood, 2007; Şiraz, Değirmenci ve Bozdaş, 2020). Bazı araştırmalar da erkeklerin ölüm kaygı düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Dalda, 2011; Halıcı Kurtulan ve Kararımak, 2016).

Cinsiyete dayalı bu farklılıklarda kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin daha yüksek çıkmasının sebebi, kadınların kaygı durumlarını sözel olarak ifade ederken; erkeklerin genellikle sözsüz ifade şekline eğilimli olmaları olarak açıklanmaktadır. Bir başka deyişle, ölüm kaygısının cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermesi cinsiyetler arasındaki dil kullanım şeklinin farklılığından kaynaklanabilir (Assari ve Lankarani, 2016). Bir başka araştırmada ise Chuin ve Choo (2009), erkeklerde ölüm kaygısının kadınlara oranla daha düşük çıkmasının sebebinin, erkeklerin kaygı yaşamadıkları için değil; tam tersine yaşanan kaygı durumunu bastırdıkları veya inkâr ettikleri için düşük çıktığını söylemiştir. Koç (2003) da kadınların ölümü erkeklere göre daha fazla düşündüğünü ortaya koyarken bunun

nedenini erkeklerin duygularını daha az belli etmeleri ve toplum içinde daha dışa dönük davranmaları olarak açıklamıştır.

Yaş ve ölüm kaygısı

Ölüm kaygısı ve yaş konusu ele alındığında alan yazındaki araştırmalarda çeşitli sonuçlara rastlamak mümkündür. Bazı çalışmalar bireyin ölüme yaklaşmasının ölüm kaygısını arttıracaklarını savunurken bazıları ise yaşlı bireylerin ölüme kendilerini daha fazla hazırladıkları için ölümü kabullendiklerini ancak ölüm anında neler olacağı ile ilgili kaygılar yaşadıklarını göstermektedir (Cicirelli, 1999). Analitik psikolojinin en büyük temsilcisi ve kurucusu olan Jung (2006) da ölüm ve ölüm kaygısı kavramları ile yakından ilgilenmiş ve ölüm kaygısının yaş ilerledikçe ilginç şekilde arttığını ve yaşlıların bu sebeple kendilerini ölüme hazırladıklarını vurgulamıştır.

Alan yazında ölüm kaygısı ve yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır (Chuin ve Choo 2009; Öztürk, Karakuş ve Tamam, 2011; Yüksel, Güneş ve Akdağ, 2017). Bazı çalışmalarda ise gençlerdeki ölüm kaygısı düzeyinin yaşlılara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Şiraz, Değirmenci ve Bozdaş, 2020; Mudau, 2012). Yaşlı bireylerin ölüm olgusunu çevresindeki bireyleri kaybettikçe tecrübe etmeleri, ölümün onları etkileyecek travmatik etkilerinden kendilerini korumalarına yardımcı olur (Cicirelli, 2003). Sayıca az da olsa yaşlıların ölüm kaygısının gençlere göre daha düşük olduğunu ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Erdoğan ve Özkan, 2007). Yaş farkından ortaya çıkan farklar, genellikler araştırmalardaki çalışma gruplarının çok hasta olması veya çok yaşlı olması ile açıklanmıştır (Chuin ve Choo, 2009).

Ölüm kaygısı ve yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yaptıkları çalışmalarında Suhail ve Akram (2002), yaşlı erkek ve kadınların ölüm kaygısı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmazken; genç erkeklerin ölüm kaygısı puanlarının genç kadınların puanlarına göre daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Bir başka deyişle, ölüm kaygısı ve yaş değişkenini incelenirken cinsiyet değişkeni de ele alındığında, genç katılımcılardan erkeklerin ve kadınların ölüm kaygısı düzeylerinde farklılıklar olduğu görülmektedir.

Dindarlık ve ölüm kaygısı

Özellikle yaşlı bireyler, hayatlarının son dönemlerinde ölüm ve hastalık gibi durumlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Artan hastalıkların ve hayatı zorlaştıran çeşitli unsurlarla baş etmenin en önemli yollarından birisi dini inançtır (Cicirelli, 2003).

Ölüm kaygısı ve dini inanç arasındaki ilişki değişkenlik gösterse de bireyler dini pozitif ve negatif anlamda bir baş etme yöntemi olarak kullanabilmektedir (Horning, Davis, Stirrat ve Cornwell, 2011). Dini pozitif bir baş etme şekli olarak kabul eden bireyler, karşılaştıkları güçlüklerin Tanrının bilgisi dâhilinde ve onun bir planı olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca dini pozitif bir baş etme şekli olarak görmenin bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını da olumlu etkilediği görülmektedir. Bunun aksine dini negatif bir baş etme şekli olarak gören bireyler, yaşadıkları güçlükleri Tanrıdan gelen bir ceza şeklinde algılamaktadırlar (Cicirelli, 1999).

Bazı araştırmalar ölüm kaygısı ve dindarlık düzeyi arasında negatif bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur (Al-Sabwah ve Abdel-Khalek, 2006; Harding, Flannely, Weaver ve Costa, 2005; Suhail ve Akram, 2002). Aksine bazı araştırmalar da bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu belirlemiştir (Dağlı, 2010; Kımtar ve Köftegöl, 2017). Diğer taraftan bazı araştırmalar ise bu değişkenlerin arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını belirtmişlerdir (Ertufan, 2000; Ertufan, 2008; Halıcı Kurtulan ve Kararımak, 2016).

Kişisel yaşantılar (Ölüme yakın deneyimler)

Bazı bireyler, ölümle yüz yüze gelme deneyimini yaşayıp tekrar hayata döner. Bu deneyime alan yazında ölüme yakın deneyimler ya da ölümden dönme yaşantıları adı verilir (Tamam, Özpoyraz, Ünal, 1998). Ölüme yakın deneyimler üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında buna benzer deneyimler yaşayan bireylerin ölüm kaygısının azaldığı görülmüştür (Sutherland, 1990; van Lommel, van Wees, Meyers ve Elfferich, 2001).

Sutherland (1990), hastalanma, zehirlenme, intihar girişimi gibi ölüme yakın deneyimleri bulunan 50 kişi ile bir araştırma yürütmüştür. 7-76 yaş aralığında bulunan katılımcılar bu deneyimlerden önce ölüm korkusu yaşadıklarını fakat bu deneyimlerden sonra ölüm korkusu yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

2.1.4. Ölüm kaygısını açıklayan kuramlar

Ölüm, bireyin yaşamını doğrudan etkileyen çok temel olaylardan birisidir. Ölümü anlamaya ve tanımlamaya dönük birçok farklı bakış açısının olması ölüm kaygısının farklı

şekillerde ele alınmasını sağlamıştır. Bu sebeple her kuramın bakış açısı da birbirinden farklı olmaktadır. Aşağıda ölüm kaygısına yönelik farklı kuramsal temeller yer almaktadır.

Ölüm kaygısı ve psikanalitik kuram

Psikanalitik Kuramın en önemli temsilcisi şüphesiz ki Freud'dur. Freud'a göre temelde hiç kimse öleceğine inanmadığı için insan bilinci sanki ölüm yokmuş gibi davranır ve bu sebeple insanlar ölüm kavramı yerine göçmek, gitmek gibi kavramları kullanırlar. Bu sebeple ilk zamanlar Freud ölüm kavramı üzerinde çok durmamışsa da daha sonraki süreçlerde yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) kavramlarını ortaya atarak ölüm konusunu gündemine almıştır. Bu kavramları ortaya koyduktan sonra da "Yaşamın gayesi, ölümdür." diyerek ölümün insan üzerindeki etkisini dile getirmiştir (Bauman, 2000).

Freud, ölüm kaygısını iki şekilde incelemiştir. İlk görüşe göre ölüm kaygısı, egonun kaybedilmesi ve egonun libidinal işlevlerini yerine getirmez olmasından sonra ortaya çıkan duygulardan ve egonun yok olma korkusu ile karşı karşıya kaldığı durumlardır. İkinci görüşüne göre ise ölüm kaygısı, ego ile süperego arasında yaşanan gerginliklerin neticesinde oluşur. Bu görüşe göre ego, süperego tarafından sevilme ister. Sevilmediği durumlarda birey kendini savunması hisseder ve ölüm kaygısı yaşar (Langs, 2004).

Freud (1918), ölüm korkusunun bireyin üzerine tahmin edilenden daha fazla etkili olduğunu açıklamasının yanında, diğer taraftan bu duygunun bir başka duyguyla özellikle suçluluk duygusu ve hadım edilme korkusu ile ortaya çıkacağını savunmuştur. Buradan hareketle Freud, ölüm kavramını geride kalanların açısından da incelemiştir. Geride kalan birey, "bu kişinin ölümünde bir etkim var mı, bu kişiye hak ettiği değeri verdim mi" gibi sorularla suçluluk hisseder. Cenaze törenlerinin kalabalık olması da bu suçluluk duygularından kurtulmak için bir yöntem olarak karşımıza çıkar (Ruffie, 1999).

Jung, ölüm korkusunun temel sebebinin yaşam korkusuna dayandığını söyler. Ona göre ölümden en çok korkan kişi, aslında temelde yaşamaktan en çok korkan kişidir. Bireyin yaşama uyum sağlayamayacağı korkusu onda yaşam korkusunu oluşturur. Kişi hayatın hızla aktığını, gençliğinin kaybolup gittiğinin kaygısı ile sürekli olarak geriye doğru saymaya başlar ve bu durum bireyde ölüm kaygısı durumunu ortaya çıkarır. Jung'a göre kaygı, bireyin kolektif bilinçaltından çıkıp gelen akılcı olmayan düşüncelerin bireyin zihninde yarattığı karmaşaya karşı bireyin buna verdiği tepkidir (Jung, 2006).

Kaygı kavramını derinlemesine inceleyen Karen Horney (1980)'e göre yaşam, bireyin yaşadığı her türlü mutluluğa rağmen, yaşanması kaçınılmaz bazı acılarla doludur. Birey, yalnızlık, doğal afetler, kazalar, hastalık ve ölüm gibi kendisinden güçlü ve karşı koyamayacağı olaylarla karşılaştığında kendisini güçsüz ve çaresiz hisseder. Bu duygunun kökleri çocukluk dönemlerinde atılır ve bunlar çocuklarda temel endişelere sebep olur. Horney (1980)'e göre ölüm kaygısı içinde olan bireyler, bir taraftan ölümden korkarken diğer taraftan yaşadıkları acıdan haz alırlar. Bu sebeple ölüm kaygısı ve ölüm isteği arasında bir çatışma oluşur ve bu çatışma da kaygıyı ortaya çıkarır.

Otto Rank ise ölüm kaygısını Doğum Travması Kuramına dayandırarak açıklar. Rank' (2020)'e göre kaygının temelinde doğum travması yatar. Ona göre anne rahmindeki rahat ve korunaklı ortamdaki sonradan çaba gerektiren ve tehlikelerle dolu hayata giriş yapan bebekendini bir dehşetin içinde bulur. Bu dehşet, bebeğin hayatının ileriki dönemleri boyunca yaşayacağı bütün kaygılara kaynaklık edecektir. Rank'e göre doğum anne karnındayken bebeğiyle kurduğu bağın ölümü demektir. Bir birey bağımsız bir varlık olarak var olmak istiyorsa bir önceki yaşamının ölmesi gerekmektedir. Bireyin çevresinin etkisi altına girerek, özgür bir varlık olma hakkını kaybetmesinden ve çaresiz kalacağından çekinerek korku ve suçluluk duygularını yaşar. Rank yaşanan bu duyguya "ölüm kaygısı" adını vermiştir (Geçtan, 2005).

Psikanalitik kuramcılar ölüm kaygısını birçok farklı açıdan ele almışlardır. Genel anlamda hemen hepsinin bulunduğu ortak nokta ise ölüm kaygısının "içsel dinamiklerden" kaynaklandığı görüşüdür.

Ölüm kaygısı ve varoluşçu kuram

Varoluşçu bakış açısı ölüm kaygısının bütün insanlar için ortak bir payda olduğunu ve bu kaygının bilinç düzeyinin altında kaldığını ifade eder (Geçtan, 2016). Varoluşçu kuram için bireyin bir gün öleceğini kabul etmesi onu bunalımlı bir duygu dünyasına sokmaktan ziyade onun değerleri çerçevesinde bir hayat sürmesine yardımcı olur (Yalom, 2014). Öleceğini kabul eden birey hayatını daha kaliteli geçirmeye, istek ve arzularına daha fazla dikkat etme eğiliminde olur. Ölümün var olduğu gerçeği bireyde bir kaygı unsuru olabileceği gibi aynı zamanda bireyin hayatın anlamını bulması için de büyük bir olanaktır (İzgi, 2019).

Yalom (2014) ölüm kaygısını bireyin doğduğu andan itibaren başlayan, yaşamı boyunca devam eden ve bireyin yaşadığı diğer bütün kaygı çeşitlerinin temelinde olan kaygı türü olarak nitelendirmiştir. Ölümün var olduğunu bilerek yaşamak insanlarda ister istemez

bir kaygı yaratabilmektedir. İnsanlar bu kaygı durumunu yenmek adına dünyaya çocuk getirmek veya kalıcı eserler bırakmak gibi ölümsüzlük arzularını doyurma yönünde faaliyetlerde bulunurlar fakat yine de bu kaygı durumunun varlığını yok edemezler. (Yalom, 2008).

Varoluşçu kuramın önemli temsilcilerinden olan Rollo May (2019)'e göre ölüm bireyin sınırlı yanlarından birisi olsa da bu durum aynı zamanda bireyin üretkenliğinin ve yaratıcılığının da kaynağıdır. Birey, ölümle yüzleşme cesareti gösterdiğinde veya bu yönde bir çaba gösterdiğinde yaratıcılık ortaya çıkar. Kişi yaşamın güzellikleri ve bir gün sahip olduğu tüm güzelliklerin sona ereceğini fark eder ve bu farkındalık bireyde kaygıyı doğurur.

Sonuç olarak, ölüm kavramı varoluşçu kuram açısından oldukça önemli bir konudur. Varoluşçu kurama göre ölüm; bireyin hayatı anlaması, anlamlandırması, yaşamına değer katabilmesi ve yaşamın anlamını sorgulaması gibi temel özelliklere dayanak oluşturur.

Ölüm kaygısı ve bilişsel kuram

Bilişsel Kurama göre birey, yaşadığı olayları değil bu olaylara yükseldiği anlamları veya zihninde yarattığı bilişsel düzeni dikkate alır (Türkçapar, 2018). Bu sebeple bireyin yaşadığı olaylar karşısındaki düşünceleri oldukça önemlidir. Bilişsel kuram bütün psikolojik bozuklukların temelinde bireyin ruhsal dengesini bozan ve hayatını karmaşıklaştıran noktanın ortak olduğunu vurgular. Bu ortak nokta çarpıtılmış veya işlevsel olmayan düşünce örüntüleridir. Kurama göre, bireyin bu işlevsel olmayan düşünceleri yeniden şekillendirmesi ve düzeltmesi durumunda duygu ve davranışların da istendik yönde değişmektedir. Gerçekleşecek olan bu değişimlerin kalıcı olabilmesi için bireyin temel inançlarının da değişmesi gerekmektedir (Beck, 2001).

Bilişsel Kuram ölüm kaygısını değerlendirirken diğer kaygı çeşitleri gibi ele alır (Furer ve Walker, 2008). Kaygı yaşayan birey; ailesini, sevdiklerini ve değer verdiği şeylere yönelik bir tehlikenin söz konusu olduğunu hisseder. Bireyin hissettiği kaygı düzeyi, yaşadığı bu olayı yorumlama ve onu değerlendirme biçimi ile ilişkilidir. Birey bu tehlikenin kısa süre sonra kaybolacağına dair bir yorum geliştirirse düşük seviyede kaygı yaşar. Tam tersine tehlikenin çok yakın ve çok yoğun olduğuna dair bir yorumlama yaptığında ise kaygı seviyesi yükselir. Ayrıca tehlikenin belirsizliği ve ne zaman ortaya çıkacağı da bireyde oldukça yüksek seviyede kaygıya neden olur. Bu açıdan kaygı, daha çok geleceğe ilişkin hissedilen bir duygudur (Beck, 2005).

Kaygı yaşayan bireylerin çoğu ölüme yönelik kaygı hisseder ve sık sık öldükleri ile ilgili senaryolar ve düşünceler içine girerler (Beck, 2005). Ayrıca sağlık sorunu olan ve buna yönelik kaygısı olan bireylerin temelde ölüm kaygısı içinde oldukları belirtilir (Furer ve Walker, 2008). Birey ölüm kaygısı yaratacak bir tehlike unsuru ile karşılaştığında yaşadıklarını tahlil etme yoluna gider. Bilişsel Kuram bu tahlil neticesinde bu kaygının kısır bir döngü haline geldiğini belirtir. Bu sıra şu şekildedir: “Nefes alış-verişinde ve kalp atışında hızlanma, yanlış yorumlama ve olası bir kalp krizi durumu, ölüm kaygısı yaşama ve fizyolojik semptomların tetiklenmesi” şeklindedir. Bu döngü hem sürekli bir tekrar halinde hem de bütün kaygı çeşitlerinde yaşanır (Beck ve Emery, 2015).

Özetle ölüm kaygısı, bireyin yanlış öğrenmeleri ve işlevsel olmayan düşünceleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ölüm kaygısını azaltmak ve ölüm fikrini kabullenmek ise kişinin şemalarını yeniden gözden geçirmesi, yapılandırması, ölüm durumunun kişinin hayatındaki yerini anlamlandırmasının öğretilmesi ile gerçekleşir (Tanhan, 2007).

Ölüm kaygısı ve dehşet yönelimi kuramı

Dehşet Yönelimi Kuramı, Amerikalı antropolog Ernest Becker’in fikirleriyle ortaya çıkmıştır. Becker (1975), insanları harekete geçiren şeyin ölüm dehşeti olduğunu belirtmiştir. Buradan hareket eden kuram, ölümün insanları dehşete düşüren bir olgu olduğunu ve insanların bu durumla başa çıkmak için ne gibi savunma mekanizmalarını kullandığını açıklamaya çalışmaktadır (Greenberg, Solomon ve Pyszczynski, 1997).

Dehşet Yönelimi Kuramı, kaygının ortaya çıkma sebebinin ölümle ilişkili kaygı durumlarından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu kaygının sebebi ise bireyin ölecek olmasının farkındalığıdır. İnsanlar bu kaygının yarattığı dehşeti azaltmak için kültürü yaratır ve ona katılır. Bu sayede hayatın devamlılığı ve yaşamın düzenlenmesi sağlanır (Singh, Singh ve Nizamie, 2003). Aynı şekilde birey, istedikleri ve var olan gerçeklik unsurları karşısında bir çatışma yaşamaktadır. Bu çatışma durumu dehşet duygusunu yaratır. İnsanları hayvanlardan ayıran en temel farklılık da bu bilinçtir. İnsanlar neyden korktuğunu fark eder ve bunun kaçınılmaz olduğunu görür (Pyszczynski, 2004).

Birey, karşılaştığı çatışmalardan ve çatışmaların yarattığı dehşet durumundan kurtulmak için kendini değerli hissetme ihtiyacı duyar. Benlik saygısı, bireyin kendisini değerli hissetmesinde en önemli yapı taşlarından birisidir. Bu nedenler birey, benlik saygısını

tehdit edecek kaygı, utanç veya aşağılanma gibi duygulardan uzaklaşmak için davranış değişikliğine gidebilir (Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986).

2.2. Kişilik

İnsan, yapısı gereği karmaşık bir canlıdır. Karşılaşılan sorunlar karşısında her bireyin gösterdiği tepkiler ve baş etme stratejileri farklıdır. Dolayısıyla her bireyin biricik ve kendine özgü olduğunu daima göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanları biricik ve kendine özgü kılan ise kişiliktir (Aytaç, 2004).

Kişiliğin kökenine baktığımızda Latince de tiyatro oyuncularının yüzlerine taktıkları maskelere verilen “persona” ismi ile karşılaşılmaktadır. Oyuncuların bu maskeler ile belli bir kişiliği temsil etmesi, o kişiliğin ön plana çıkarılmasını sağlamaktadır (Aytaç, 2004).

Alan yazına bakıldığında ise kişilik kavramının farklı alanlarda birçok farklı tanımının yapıldığı görülmektedir ve bu sebeple ortak bir tanıma ulaşmak oldukça zordur. Ortak bir tanıma ulaşmak her ne kadar zor olsa da kişilik, “Bireyi diğerlerinden ayıran, bireye özgü, tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Tanım parçalar halinde incelenecek olursa, tanımda yer alan “bireyi diğerlerinden ayıran, kendine özgü özellikler bütünü” şeklinde ifade edilmesinin sebebi, kişiliğin bireyi diğerlerinden ayıran özellikler olmasıdır. Burada üzerine durulan nokta, ortak özelliklerden ziyade bireyi birey yapan farklılıklardır. Tanımda değinilen bir diğer nokta ise “tutarlılıktır”. Bu kavram ise bireyin yaşadığı benzer durumlarda davranışlarının da genel anlamda değişmemesi anlamına gelmektedir. Tanımda yer alan son nokta ise bireyi diğerlerinden farklılaştıran niteliklerin “yapılaşmış bir bütün” olmasıdır. Burada anlatılmak istenen, kişilik çok sayıda özelliğin bir araya gelmesiyle oluşan bir sistem olması ve bu sistemi oluşturan özelliklerin birbirleriyle ilişki içinde olmasıdır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Kişilik, bireyin duygusunu, düşüncesini ve davranış şeklini etkileyen faktörlerin toplamıdır. İç ve dış uyarıcılar bireyin kişiliği üzerinde etkilidir. Kişiliğin oluşmasında bireyin doğuştan getirdiği faktörlerin etkililiği kadar çevresel faktörler de oldukça etkilidir. Kişiliğin oluşumu için bu iki temel faktörün bir arada görülmesi beklenir. Bu sebeple kişilik sadece bireye özgü özellikler bütününe değil, aynı zamanda çevresel özellikleri de bünyesinde bulundurur (Özer, 2013). Kişilik, bir bireyi diğerlerinden ayıran, onu biricik yapan, duygu, düşünce, davranış ve tutumların toplamıdır (Köknel, 2005).

Kişilik, bireyin yaşam tarzı olarak da tanımlanabilir (Dubrin, 1994). Bu yaşam tarzı içinde, bireye ait bilinen ve bilinmeyen birçok özelliği bulundurmaktadır. Bu özelliklere zekâ, duygu, yetenek, eğitim ve kültür gibi birçok faktör dâhildir. Bu özellikler birey için yaşayan bir süreç olduğu ve kişiliği şekillendirdiği için kişiliğin de yaşayan ve dinamik bir süreç olduğu söylenebilir (Yakut, 2006).

Alport'un (1961) yapmış olduğu tanıma göre ise kişilik, bireyin çevre ile kuracağı dinamiği belirleyen psiko-fiziksel yapılardır. Bir başka tanıma göre kişilik, zamanla bireyin duygusal, davranışsal ve bilişsel süreçleri belirlemek için bir arada bulunan, bireylerin kim olduğunu ortaya koyan sistemlerdir (Mount, Barrick, Scullen ve Rounds, 2005).

Kişilik, bireyleri belli özellikler çerçevesinde diğer bireylerden ayıran ve ayrı bir birey olmaları için olanak sağlayan en önemli etmenlerden birisidir. Kişiden kişiye veya toplumdaki topluma ortaya çıkan düşünce, tutum ve ilgilerin çeşitliliği engellenmemektedir. Bu sebeple kişinin, bireysel bir varlık olduğu düşüncesi netlik kazanmaktadır. Kişiye, bu denli birey olma niteliğini sağlayan kişilik kavramı, bireyin kendisi ve çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden farklı olarak kendine özgü tarzını ortaya koyduğu iletişim biçimidir (Aytaç, 2007).

Her bireyin kendine özgü fiziksel ve zihinsel özellikleri vardır. Her bireyde farklılıklar oluşturan bu özellikler, bireylerin düşünce ve davranış örüntülerine yansır. Kişilik, bireyin sahip olduğu kendine özgü ruhsal ve bilinçsel özellikler bütünüdür (Güney, 1998).

Tınar'a (1999) göre kişilik, bireyin davranışlarına, düşüncelerine, algılarına ve yaşam şekline etki eden etmenlerdir. Kişilik, içten ve dıştan gelen uyarıcılar ile etkilenmektedir. Bireyin doğuştan sahip olduğu ve sonradan edindiği tüm kalıtsal ve psikolojik davranışlar bireyin kişiliğinin bir parçasıdır. Kişiliğin gelişiminde hem kalıtsal hem de çevresel faktörler oldukça önemlidir.

Silah (2005) ise kişiliği üç kategori altında toplamıştır:

1. Kişilik, bireyin sahip olduğu sosyal becerilerin toplamına eşittir. Kişilik, bireyin diğerleriyle kurmuş olduğu iletişim sırasındaki koşulların, ilişki biçimlerinin ve davranışlarının toplamına eşittir.
2. Kişilik, ilişkiler esnasında bir insanın diğeri üzerinde bıraktığı etkidir.
3. Kişilik, bireyin diğerleriyle ve sosyal çevresiyle uyumunu kolaylaştıran ve bireyi diğerlerinden ayıran, farklılaştıran karakteristik özellikler bütünüdür.

Özet olarak kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran özelliklerdir. Bu özellikler, bireyin bütün hayatını etkileyen ve bireyin hayatında söz sahibi önemli etmenlerdir. Bu sebeple, bireyler aynı olaylar karşısında farklı algılamalar ve tepkiler geliştirebilmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri, her bireyin kişilik özelliklerinin kendine özgü bir yapısı olmasındandır(Erkuş ve Tabak, 2009).

2.2.1. Kişiliği oluşturan faktörler

Kişilik birden çok değişkenin etkisi ve etkileşimi sonucu oluşur. Kişiliğin doğuştan mı getirildiği yoksa sonradan çevre ile mi kazanıldığı bir tartışma zemini yaratmaktadır. Kalıtım ile geldiğini savunanlar kişiliğin genetik etmenlerden kaynaklandığını savunurken, çevre ile şekillendiğini söyleyenler ise çevresel faktörlerden kaynaklandığı görüşünü savunmaktadır. Günümüzde en yaygın ve kabul gören görüş ise hem kalıtsal özellikleri hem de çevresel faktörlerin kişilik üzerinde etkisinin olduğudur (Martin ve Fellenz, 2010).

Kişilik; bireyin geçmiş yaşantılarından, içinde bulunduğu döneminden ve geleceğinden izler taşıyan bir bütündür. İnsan, geleceğe uyum sağlamaya ve geleceğe yönelik çalışırken geçmiş yaşantılarından bazı alışkanlıklarını da sürdürmeye devam etmektedir. Bu sebeple kişiliğin; bireyin geçmişindeki izlerine, bugünün gerekliliklerine ve yarının eğilimlerine yön verdiğini söylemek mümkündür. Kişiliği oluşturan beş temel etmen bulunmaktadır. Bunlar kalıtım ve bedensel yapı etmenleri, sosyo-kültürel etmenler, sosyal yapı ve sosyal sınıf etmenleri, aile etmeni, coğrafi ve fiziki etmenlerdir (Özkaya, 2003). Bu araştırmada genetik faktörler başlığı altında kalıtım ve bedensel yapı etmenleri; çevresel faktörler başlığı altında ise sosyo-kültürel etmenler, sosyal yapı ve sosyal sınıf etmenleri, aile etmeni, coğrafi ve fiziki etmenler ele alınmıştır.

Kalıtsal ve bedensel faktörler

Genetik ve fizyolojik özellikler, bireylerin nesillerinin devamlılığını sağlayan ve kendi soylarına ait özellikleri sonraki nesle aktarmasına yardımcı olan biyolojik etkenlerdir. Bireyin genleri, hormonları, sinir sistemi ve tüm bu sistemlerin işleyişi bireyin kişiliği şekillendirir. Örneğin kadın ve erkeklerin genetik yapısı ve fiziksel yapılarındaki farklılıklardan dolayı kişilik eğilimleri de farklılık göstermektedir (Aytaç, 2004).

Günümüzde kişiliğin genetik boyutu üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda kişiliğin genetik ve kalıtsal faktörleri dolaylı etkileri incelenebilmektedir. Örneğin bir bireyin boyu, kilosunu, saç ve göz rengi ve fiziksel özellikleri genetik faktörlerden

etkilenir. Bir kişinin boyunun uzun ya da kısa olmasının veya şişman ya da zayıf olmasının o bireyin kişilik yapısında dolaylı bir etki yarattığına inanılmaktadır (Özkalp, 2004, s. 47).

Kalıtımsal ve genetik faktörlerin kişiliğe olan etkisi bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Zihinsel özellikler (zekâ vb.), bedensel özellikler (boy, kilo, göz rengi vb.) ve davranış eğilimleri (duygusallık vb.) gibi faktörlerin ortaya çıkmasında kalıtımın etkisinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Sosyo-kültürel faktörler ve diğer faktörler ise bireyin değer yargılarını ve inanç sistemini oluşturan temel faktörlerdir ve kalıtıma göre daha önemlidirler (Zel, 2006).

Sosyal ve kültürel faktörler

Bireyin içinde yaşadığı sosyal çevre kişiliğin oluşumunda oldukça etkilidir. Sosyal bir çevrenin içinde yaşamını sürdüren bireyin kişiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde, içinde bulunduğu ortamın kültürü, felsefesi, giyim tarzı, inanış biçimi gibi daha birçok faktör etkili olmaktadır (Aytaç, 2004).

Her birey bir toplum içinde ve belirli bir kültürel yapı içinde dünyaya gelmektedir. Bireyin ilgi, ihtiyaç ve istekleri bu kültürel yapı içinde şekillenmektedir. Bu kültürel yapı içinde yeni davranış örüntüleri, sosyal öğrenmeler ve yeni değerler kazanılır. Tüm bu bileşenler bireyin gelişimi için son derece önemlidir. İnsanlar farkında olarak veya olmayarak yaşamları boyunca diğer insanların kalıplaştırdıkları davranış örüntülerini tekrar etmektedirler. Kişiliğin oluşma sürecinde, sosyal çevre ile kazanılan yeni öğrenmeler kişiliğe etki eden en önemli faktörlerdendir. Gerçekleşen bu yeni öğrenmelerle birey, kişiliğini şekillendirmekte ve inşa etmeye devam etmektedir (Özer, 2013).

Aile faktörü

Kişiliğin oluşmasında en önemli etkenlerden birisi de ailedir. Aile, ilk sosyal öğrenmelerin gerçekleştiği, yeni davranışların kazanıldığı ve zaman zaman ödül-ceza sisteminin uygulandığı ortamdır. Genel anlamda bir çocuğun ilk öğretmeni olarak annesi ve babası kabul edilmektedir. Anne ve babanın genel bir depresif duygu durumunda olması ve içe kapanık bir kişilik özelliği sergilemesi, çocuğunda bunlara benzer kişilik özelliklerine sahip olabileceğini göstermektedir (Morgan, 2005). Anne babaların, içinde yaşadıkları toplumun kültüründen ayrı olarak yaşam deneyimleri ve değerleri vardır. Anne baba tarafından çocuğa aktarılan bu değerlerin çocuğun kişilik gelişiminde, toplumun değerlerinden daha önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. (Kağıtçıbaşı, 2019).

Coğrafi ve fiziki faktörler

Bireyin kişilik gelişiminde, içinde doğduğu coğrafi bölgenin de oldukça büyük önemi bulunmaktadır. İklim ve yaşanılan bölgenin fiziki koşulları da kişilik üzerinde dolaylı yoldan olsa da belirgin bir etkiye sahiptir. Örneğin, kıyı bölgelerinde yaşayan insanlar ile karasal iklim bölgelerinde yaşayan insanlar veya ovada yaşayan insanlar ile dağlık bölgede yaşayan insanlar arasında, diğer bütün etmenler kenara bırakıldığında coğrafi koşullar sebebiyle ortaya çıkan kişilik özelliği farklılıkları bulunmaktadır. Soğuk iklim koşullarında hayatlarını sürdüren insanların daha sert mizaçlı, kıyı kesiminde yaşayan insanların ise daha rahat ve değişebilen mizaç özelliklerine sahip oldukları yönünde genel bir görüş bulunmaktadır (Koptagel, 1992).

2.2.2. Kişilik ile ilgili kavramlar

Karakter

Karakter, kişiliğin doğuştan gelen ve çevrenin etkisiyle ortaya çıkan ahlaki ve sosyal yönüdür. Genel olarak kişiliğin tanımı veya eş anlamlısı olarak yanlış şekilde kullanılmaktadır. Bireyin toplumun değerlerine, kurallarına, kültürüne uygun şekilde davranması karakter olarak tanımlanmaktadır (Aytaç, 2004). Karakter, çocuğun aile, okul ve çevre içindeki sosyal süreçleriyle birlikte gelişmeye ve şekillenmeye başlar. Çocukluk döneminde başlayan özümseme, benimseme ve özdeşleşme durumlarına bağlı olarak çocukta niceliksel ve niteliksel olarak oluşan vicdan oluşur. Vicdana bağlı olarak, karakterin de niceliksel ve niteliksel olarak saptanması yapılmaktadır. Bireyin karakterini, sahip olunan bireysel özellikler ve bireyin içinde yaşadığı kültürün değerlerinden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle kişilik, bireysel özellikler ve toplumsal değerlerin birlikte ele alınmasıyla yorumlanmaktadır (Köknel, 2005).

Karakter, kişiliğin ahlaki ve sosyal yönlerini tanımlamakla beraber aynı zamanda bireyin zaman içinde bazı özelliklerini değişmeden koruyan bir yapıdır. Birey, davranışlarının büyük bir kısmını toplumun değer sistemine göre uydurursa “karakterli” olarak tanımlanırken tam aksine bireyin davranışları toplumun genel normlarına aykırıysa birey “karaktersiz” olarak tanımlanmaktadır. Buradaki önemli nokta ise “karakterli” olarak tanımlanan birey, toplumun bütün değer sistemine ve kurallarına koşulsuz uyum sağlamamasına rağmen genel olarak birçok kurala uyarak toplumda uyum içinde yaşamını devam ettirmesidir. Aynı şey “karaktersiz” olarak tanımlanan birey için de geçerlidir. Birey, bütün kurallara karşı

çıkmaktan ziyade toplumun sahip olduğu bazı sosyal ve kültürel kurallara uyum sağlamadığı durumlarda bu ifade ile karşı karşıya kalmaktadır (Eroğlu, 2015).

Mizaç

Mizaç veya bir diğer ifade ile huy, bireyin duygusal ve davranışa ait özelliklerinin tamamıdır. Mizaç, genellikle bireyin doğuştan getirdiği ve zamanla çevresel faktörlerle şekillenen yapılarıdır. Bireyin duygusal dengesini ifade eden mizaç, dinamik bir yapıdadır ve süreklilik arz eder. (Aytaç, 2004). Ayrıca insanların mizaçlarındaki farklılıklarından kaynaklı, olaylara verdikleri tepkiler de birbirlerinden farklı olmaktadır. Mizaç, bireyin hayatın akışı içerisinde karşılaştığı durumlar karşısında çabuk öfkelenmek, neşeli davranmak, soğukkanlı olmak gibi kişiye has özellikler olarak tanımlanmaktadır (Köknel, 2005). Bazı insanlar yaşadıkları olaylar neticesinde çok çabuk heyecan ve panik içine girebilirken, bazıları ise soğukkanlı ve sakin kalabilmektedir. Mizaç, bireyin diğer insanlardan farklılık gösteren tutumlarını, kendine has duygu düşünce ve davranış sistemlerini içermektedir (Aytaç, 2004).

Yetenek

Kişiliği oluşturan bir diğer özellik olan yetenek; bireyin anlama, kavrama, analiz etme ve ilişkileri çözümleyebilme gibi zihinsel özellikleri ve bazı durumları tamamlayabilme şeklindeki bedensel yeterliliklerin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Aytaç, 2004). Yetenek; zihinsel, bedensel ve duygusal olarak üçe ayrılmaktadır. Zihinsel yetenekler, bireyin olaylar ve durumlar arasındaki ilişkileri anlama, kavrama, analiz etme, sınıflandırma ve yorumlama gibi zihinsel nitelikleri kapsamaktadır. Bedensel yetenekler, bireyin duyuları ve bedeni sayesinde ortaya koydukları özelliklerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Birçoğu doğuştan gelen bedensel yeteneklere koşma, işitme, görme, el-ayak koordinasyonu gibi çeşitli örnekler verilebilmektedir. Son olarak duygusal yetenekler ise; bireyin iletişim halinde olduğu diğer kişilerin hislerini anlayabilmek ve onlara karşı empati duygusu ile yaklaşabilmeyi ifade etmektedir. Özellikle günümüzde hızlı bir akış içinde olan dünyamızda ilişkilerin sayısının ve çeşidinin artmasıyla duygusal yetenekler de önem kazanmıştır (Eroğlu, 2015).

2.2.3. Kişiliği açıklayan kuramlar

Kişilik ve psikanalitik kuram

Psikanalitik kuram, ilk kez Sigmund Freud tarafından ortaya koyulmuştur. Kuram, zihinsel süreçlerin işleyiş mekanizmasının insan davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu etkileşim sürecinin davranışlara somut şekilde nasıl yansıdığını açıklamaktadır. Kuramın çıkış noktası nedensellik ilkesine dayanmaktadır. Nedensellik ilkesine göre, yapılan hiçbir davranış

nedensiz değildir, bütün davranışlar bir amaca hizmet eder. İnsan davranışının altında yatan sebep bazen günlük olarak çevresinde gerçekleşen olaylarda, bazen ise kendi içsel dünyasında olabilir (Arı ve diğerleri, 1999).

Psikanalitik kuram açısından kişilik değerlendirmesi, bilimsel açıdan eksikleri ne olursa olsun günümüze kadar gelmiş kapsamı ve etkinliği en gelişmiş kişilik kuramlarından birisidir. Etkisi sadece psikoloji alanıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal bilimler, beşeri bilimler ve farklı sanat dallarını da kapsamaktadır (Özer, 2013).

Sigmund Freud'un kişilik yaklaşımı

Freud, hastaları ile yaptığı çalışmalar neticesinde kişilik gelişimi için en önemli olan evrenin çocukluğun ilk altı yılı olduğunu savunmuştur. Bu sebeple Freud, yetişkin bireylerin kişiliğini anlayabilmek için bireylerin çocukluk dönemlerindeki deneyimlerine odaklanmak gerektiğini vurgulamaktadır (Yıldızoğlu, 2013).

Freud, kişiliğin id, ego ve süperego olmak üzere üç ana bileşenden oluştuğunu ifade etmiştir. Bu üç boyutun da işlevleri birbirlerinden farklıdır. Bu yapılardan id, kişiliğin en ilkel ve en eski temel bileşenidir. Freud, id'in yeni doğmuş bebeklerde bulunduğunu, yeme, içme ve haz gibi temel biyolojik dürtülerden ortaya çıktığını savunmaktadır. İd, dışsal faktörleri önemsemeksizin tamamen haz kaynağına ulaşma odaklıdır. Ayrıca ego ve süperego, id'den gelişerek ayrılmışlardır (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Hoeksema, 2019).

İkinci katman olan ego, id'den gelen istek ve arzuları mantıksal çerçevede karşılamaya çalışan kişiliğin yönetici kısmıdır. Ego bireyin, yapmaması gereken eylemler ve yapmak istediği eylemler arasında denge kurmaya çalışır. Ego, bireyin gerçek dünya ile olan ilişkisini düzene sokmak ve bireyin dış dünya ile baş etmesini sağlamak amacıyla 6-8. aylarda id'den ayrılarak gelişir. Gerçeklik ilkesi prensibiyle hareket eden ego, id'den gelen ilkel isteklerin sebep olduğu gerilimi azaltmaya çalışır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Kişiliğin üçüncü ve son katmanı olan süper ego ise toplumsal kabullerin ve ahlaki kuralların içselleştirilmiş halidir. Kişiliğin vicdan kısmını temsil eden süperego, kişiliğin en son gelişen bileşenidir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Bu katman bireyin aile başta olmak üzere sosyal çevresi ile iletişimi arttıkça gelişir. İd'in ilkel isteklerini ahlaki ve vicdani açıdan değerlendiren süperego, 3-5 yaş civarında egodan ayrılarak otorite figürlerini benimsemeye başlar (Atkinson, ve diğerleri, 2019; Hall, 2016; Sayar ve Dinç, 2009).

Freud'a göre bu üç sistem uyum içerisindedir. Bu uyum, bireyin de çevre ile uyumunu sağlar. Bu sistemler arasında dengesizlik durumu ortaya çıkarsa bireyin kişiliğinde bozulmalar ve sorunlar ortaya çıkar (Hall, 2016). Psikanalitik kuramın bir başka temsilcisi olan Jung'a göre ise kişilik, birbirleriyle etkileşim içinde olan bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışından oluşan sistemler bütününden oluşmaktadır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Alfred Adler'in kişilik yaklaşımı

Psikanalist kuramcılardan olan Adler, "üstünlük çabası" kavramı üzerinde önemle durması ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Adler'e göre kişiliği şekillendiren temel güç, insanların diğerlerine karşı üstünlük kurma çabasıdır. Ona göre bu çaba, Freud'un cinsel dürtülerinden çok daha önemli ve güçlüdür. Üstünlük çabasının temel amacı, aşağılık duygusundan kurulmaktır (Burger, 2006).

Adler'e göre kişiliğin temelleri yaşamın ilk beş yılında atılmaktadır. Dört-beş yaşına gelen birey, yaşam hedefleri oluşturmaya başlar. Bu yaşam hedefleri üstünlük çabasına temel oluşturur. Yaşam hedeflerini oldukça önemseyen Adler, yaşam hedeflerinin bireyin kişiliğine bütünlük veren ve bireyin davranışlarının tutarlı olmasını sağlayan güç olduğunu belirtir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Carl Gustav Jung'un kişilik yaklaşımı

Jung, kişilik gelişiminin temelini yaşamın ilk yılları olarak gören Freud'un aksine kişilik gelişimini yaşam boyu devam eden bir süreç olarak ele alır. Bu süreç dinamik ve evrimsel olarak gerçekleşir. Jung'a göre bireyin kişilik yapısını geçmişteki yaşantıları değil, gelecekte gerçekleştirmek istedikleri, amaçları ve hedefleri belirler. Jung'a göre insan, sürekli kendini geliştirmeye, yeni beceriler kazanmaya ve kendisini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu sebeple kişiliği şekillendiren de gelecekteki beklenti ve hedeflerdir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Jung'un kişilik yaklaşımına göre insan zihni evrimsel bir süreçten geçmektedir. Freud gibi Jung da "bilinçaltı" kavramı üzerinde durmuş ve bilinçaltını bastırılmış duyguların yer aldığı bir depo olarak görmektedir. Jung, bilinçaltı kavramına ek olarak "kolektif bilinçdışı" kavramını ortaya atmıştır. İnsanlar, kolektif bilinçdışında atalarının deneyimlerini depolar. Evrensel bir kimliğe sahip olan kolektif bilinçdışı, bütün insanlar tarafından paylaşılır (Pervin ve diğerleri, 2005).

Eric Homburger Erikson'un kişilik yaklaşımı

Erikson, Freud'un kişilik ile ilgili varsayımlarını reddetmemiş aksine bu varsayımları genişletme yoluna gitmiştir. Freud'dan farklı olarak libido kavramına fazla önem verildiğini, ego ve çevresel faktörlerin göz ardı edildiğini belirtmiştir. Erikson'a göre, birey dünyaya geldiğinde ego, ruhsal yapının içinde bulunur ve ego bireyin çevre ile etkileşimi sayesinde ortaya çıkar. Kültürden kültüre değişen çocuk yetiştirme tarzları, o toplum içinde yaşayan bireylerin kendi kültür, inanç ve değerlerine göre kişiliklerini geliştirmelerini sağlar. (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Kişiliğin, bebekliğin ilk yıllarında belirlendiği fikrini reddeden Erikson'a göre kişilik gelişimi bebeklikten başlayıp yaşlılığa kadar yaşam boyu devam eden sekiz evrede gelişim ve değişim göstermektedir. Her evrede bireyin yaşadığı ve bir sonraki evreye geçmek için çözmek zorunda olduğu bir kriz bulunmaktadır. Bu evreler; temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı utanç ve kuşku, girişkenliğe karşı suçluluk, çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı rol karışıklığı, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve bütünlüğe karşı umutsuzluktur (Burger, 2006).

Kişilik ve davranışçı kuram

Davranışçı Yaklaşım, Freud ve psikanalitik yaklaşıma karşı çıkararak kişiliğin, bireyin çevresi ile etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır. Çevresel faktörler, öğrenme yöntemi ile davranışları şekillendirirler. Davranışçı yaklaşım genel anlamda uyarı-tepki denkleminde dayanmaktadır (Atkinson ve diğerleri, 2019). Bu yaklaşıma göre kişiliği oluşturan içsel bir süreç yoktur, kişilik edimsel ve klasik koşullanma yöntemleri ile oluşmaktadır (Aytaç, 2004; Hall, 2016; Sayar ve Dinç, 2009). Davranışçı yaklaşımın temel felsefesine göre kişilik =davranış olarak belirtilir. Uyarı-davranım-pekiştirme üçlüsünün analizinin yapılması kişiliğin incelenmesine olanak sağlar (Aytaç, 2004).

Burrhus F. Skinner'in kişilik yaklaşımı

Skinner kişiliği, çevreden gelen çeşitli uyarıcılara bağlı olarak verilen tepki eğilimleri olarak tanımlamaktadır. Bir durum, geçmiş koşullanmalar sebebiyle değişiklik gösteren bazı tepki eğilimleri ile alakalı olabilir. Skinner'in görüşü, çeşitli tepki eğilimlerinin nasıl kazanıldığı ile ilgili bilgi vererek kişilik gelişimini açıklamaya çalışır (Yıldızoğlu, 2013). Skinner, Freud gibi id, ego ve süperego yapıları gibi içsel süreçleri ele alan bir kişilik yapısını benimsememiştir. Çünkü içsel süreçleri gözlemek mümkün değildir. Bu yüzden Skinner, bireyin "içinde" olup bitenlerle ilgilenmemiş, daha çok dış çevrenin bireyin davranışını nasıl

şekillendirdiği üzerine durmuştur (Yıldızoğlu, 2013). Skinner'e göre kişilik gelişimi uzun bir süreç gerektiren ve sürekli bir yolculuktur. Ayrıca kişiliği farklı dönemlere ayırarak sınıflandırmak faydasızdır bu yüzden çocukluk dönemine de özel bir ilgi göstermemiştir (Weiten, 2008).

George Kelly'nin kişilik yaklaşımı

Kelly'e göre insanlar, olayları yorumlamak ve önceden tahmin etmek için birtakım bilişsel yapılar kullanırlar. Bu yapılar kişiseldir ve her insanın kişisel yapısı bir diğerinden farklıdır ve bu yapılar arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Bu sebeple Kelly, kişilik farklılıklarının sebebini, insanların yaşamlarında “dünyayı yapılandırma” şekillerindeki farklılıklardan kaynaklandığını belirtir (Burger, 2006).

Kelly'e göre anne ve baba bireyin kişilik gelişiminde en önemli unsurlardan birisidir. Ebeveynlerin çocuğa yaklaşım tarzı, çocuğun kişiliğini etkiler. Çocuğun bütün isteklerinin karşılanması, aşırı ilgi gösterilmesi ve şımartılması çocukta her zaman ihtiyaçlarının bir başkası tarafından karşılanacağı düşüncesini yaratır. Aşırı baskıya ve cezalandırmaya maruz kalan çocuk ise, çevresini anlamlandırmada yeni yollar aramaya cesaret edemez ve çevresindeki kaynaklarla yetinir. Anne ve babanın çocuklarını “tembel” gibi sıfatlarla etiketlemeleri çocukların bu yönde eğilim göstermelerine sebep olur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Kişilik ve fenomenolojik kuram

Bu yaklaşıma göre özünde iyi olan insan, olumlu yönde gelişmeye meyillidir. Ayrıca her birey birbirinden farklıdır ve bu farklılıkların sebebi bireyin kendine duyduğu güven ve sorumluluk alma bilincidir. Bu sebeple Fenomenolojik yaklaşıma göre, bireyler hayatlarında sergiledikleri tutumlardan ve bunların sonuçlarından sorumlu tutulur (Morris, 2015). Yaklaşımın öncü isimlerinden olan Rogers'a göre birey, doğduğu andan itibaren pozitif yönde gelişim göstermeye açıktır. Rogers, kişilik üzerine çalışırken “benlik kavramı” üzerinde odaklanmıştır. Benlik; bireyin kendisinin ve fikirlerinin farkında olması, değerlerini ve yeteneklerini fark etmesidir. Bireyin dünyaya bakışı ve dünyayı algılayışı, “ben” kavramına göre değişim göstermektedir (Özer, 2013).

Kişilik ve sosyal bilişsel kuram

Albert Bandura'ya göre kişilik, düşünce, davranış ve çevresel faktörler üçgeninin birbiriyle etkileşimi sonucu oluşur. Birey iki tür öğrenme kaynağına sahiptir. Birincisi, ödül

ve ceza sistemine dayalı doğrudan öğrenme, ikincisi ise gözle yoluyla gerçekleşen dolaylı öğrenmedir. İster doğrudan ister dolaylı olsun bireyin davranışları çevresinde değişimlere sebep olur. Bandura bu karşılıklı etkileşim durumunu “karşılıklı belirleyicilik” olarak açıklamıştır (Bernstein ve diğerleri, 2011).

Öğrenmelerin çevresel temelli olduğunu söyleyen Sosyal Bilişsel Yaklaşımına göre, bireysel farklılıklar da bu çevresel temelli öğrenmelerdeki değişkenliklerden meydana gelmektedir. Bireyin davranışları çevresel faktörlerle şekillenmektedir. Yine bireyin davranışlar çevresel faktörleri algılama biçimine ve çevresindeki bireylerin aynı olaylara verdikleri tepkilere göre de değişmektedir (Atkinson ve diğerleri, 2019). Sosyal öğrenme yaklaşımı, özellikle kişilik gibi bir yapının durağan olmadığını değişken olduğu ve çevresel unsurlardan etkilenebildiği üzerinde durmuştur.

Kişilik ve bilişsel kuram

Bilişsel yaklaşım, bireyin yaşadığı hayata ve diğer insanlara yönelik olarak bilişleri üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşım kişiliği, düşünme ve yargılama gibi bilişsel süreçler çerçevesinde değerlendirir (Sayar ve Dinç, 2009). Yaklaşımına göre kişiliğin oluşmasında etkili olan özellikler, hem kendi aralarında hem de durumlara özgü etkileşimlerle davranışın oluşmasını sağlar. Bu yaklaşımı benimseyen kuramsal bakış açısı, bireyin düşünce yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bireylerin aldıkları terapi seansları sonrasında bilinç dışı inançları ortadan kaldırıp onların yerine bilinç yoluyla ulaşılmış inançlara ulaşmaları amaçlanmaktadır (Burger, 2006).

Kişilik ve insancıl/varoluşçu kuram

İnsancıl kuramlar, 1950’li yıllarda bireyin biricikliği ve özgün oluşunu göz ardı eden psikanalitik kurama karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Psikanalitik kuramın ortaya attığı davranışlar ilkeldir ve hayvani dürtülerden kaynaklanır görüşünü reddetmişlerdir (Weiten, 2008). İnsancıl yaklaşımı diğer yaklaşımlardan farklı kılan en önemli özellik, insanın doğasının iyimser olduğunu ve insanın özgür iradesiyle var olduğunu savunmalarıdır. İnsan kim olduğundan ve nasıl davranması gerektiğinden kendisi sorumludur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Kişiliğin sağlıklı bir şekilde gelişmesi anne ve babanın davranışlarından dolayı engellenebilmektedir (Ewen, 1998). Reddedilme çocuğun çevresi ile olan ilişki kurma isteğini yadsımasına ve çevresindeki insanlardan uzaklaşmasına sebep olur. Baskılanan çocuk, güven duygusunu bulmak için nevrotik bir arayış içine girer. Çocuğun her istediğinin

yapılması da onun bireyselleşmesi için onun önüne koyulan en büyük engellerden birisidir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Kişilik ve ayırıcı özellik kuramları

Ayırıcı Özellik Kuramları kişiliği yüzeysel bir yaklaşımla ele almışlardır. Kişiliği açıklarken bilinçli ve somut yönleri daha çok odaklanmışlardır. Kişiliğe ilişkin soyut ve bilinçdışı ile ilgili açıklamalara önem vermemişlerdir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Kişilik kavramına ilişkin çok farklı alanlarda çok çeşitli kavramlar kullanılmasına rağmen kişiliğin günlük hayatta kullanılan anlamına en yakın tanımını özellik kuramcıları yapmıştır. Özellik kuramcılarına göre kişilik, bireyin yaşadığı çeşitli durumlarda nasıl davrandığını veya bu duruma karşı nasıl tepki verdiğini belirten bazı karakteristik özelliklerdir (Carlson ve diğerleri, 2003).

Ayırıcı özellik kuramlarının ortak özelliği, bireylerin belli şekillerde davranma eğilimlerini ortaya koyan kişilik özelliklerine sahip olduklarını söylemeleridir. Davranışa yönelik eğilimin güçlü olması demek bireyin o alanla ilgili kişilik özelliğinin baskın olması anlamına gelmektedir (Isır, 2006). Özellik kuramcıları, çocukluk yaşantıları sırasında kişilikle ilgili neler olduğunu değil, şimdi ve burada üzerinde durarak, yetişkinlerin kişilik özellikleri üzerine odaklanmışlardır. Yetişkinlerin kişiliklerinin nerede ve nasıl şekilde birbirlerinden farklılaştığını araştırmışlardır (Kesen, 2014).

Gordon W. Allport'un ayırıcı özellik kişilik yaklaşımı

Allport'a göre, zaman geçtikçe değişen her şey gibi kişilik de değişir, gelişir ve büyür. Allport, bireyin çocukluk ve yetişkinlik dönemlerindeki davranış örüntüleri aynı olsa bile bu davranışların altında yatan ana sebeplerin farklı olduğu görüşünü savunmuştur. Özellikle çocuklar üzerinde "kendilik gelişimi" kavramı üzerinde çalışmış ve çocukların dünyaya geldiklerinde kendilik kavramının olmadığını ortaya koymuştur (Burger, 2006). Allport, kişilik özelliklerini belli bir sınıflama yaparak kardinal, merkezi ve ikincil olmak üzere üçe ayırmıştır. Kardinal özellikler, bireyin tüm hayatındaki en baskın özelliğini ifade etmektedir. Örneğin, aç gözlülük kardinal bir özelliktir. Bir kişi, hayatını dağ başına çıkıp bir manastırda, tüm dünyevi zevklerden uzak bir şekilde sadece Tanrı'ya hizmet etmek istiyorsa bu kişi kardinal bir özelliğe sahiptir. Bir özelliği kardinal özellik kılan şey, hayattaki bütün önceliklerden daha önemli olmasıdır (Nairne, 2009).

Allport, kardinal özelliklere göre daha az öneme sahip olan ve bireyin davranışlarını kontrol eden diğer bir özelliğe ise merkezi kişilik özellikleri demiştir. Merkezi kişilik özellikleri, birisini tarif ederken veya bir tavsiye verirken kullanılan özelliklerdir. Örneğin bir kişiyi zeki, kibar veya başarılı olarak tanımlarken merkezi kişilik özellikleri kullanılır. Merkezi kişilik özellikleri, kardinal özellikler kadar kapsayıcı ve genelleyici değildir (Ryckman, 2008). İkincil kişilik özellikleri ise bu özellikler içinde en az belirgin olanıdır. Her zaman davranışlarda, ortaya çıkan yeni durumlarda veya bağlamda ortaya çıkmaz. Örneğin, inatçı olan birisinin bu özelliği sadece diyete girdiği zaman görülebilir. İkincil özellikleri net bir şekilde görmek pek kolay değildir (Nairne, 2009).

Raymond B. Cattell'in faktör analitik ayırıcı özellik kişilik yaklaşımı

Cattell'e göre kişilik, bireyin bir ortamda ne yapacağını ve nasıl davranacağını belirleyen unsurların toplamıdır. Cattell, kişilik gelişimiyle ilgili olarak hem psikanalitik kuramı hem de öğrenme kavramını bir çatı altında toplamıştır. Ona göre, kişilik gelişiminde öğrenmeyi çevresel faktörler etkilemektedir ve bu faktörlerin içlerinden en önemlisi ise ailedir (Ünlü, 2001). Cattell, faktör analizi yöntemiyle kişiliğin görünebilen özelliklerini ölçerek buna "yüzeysel ayırıcı özellikler" adını vermiştir. Yüzeysel ayırıcı özellikler bireylerin algılarına göre değişkenlik gösterdiği için davranışın asıl sebebini açıklamakta yetersizdir. Bu noktada da "kaynak ayırıcı özellik" kavramını tanımlayan Cattell, bu özellik için yüzeysel ayırıcıların temelinde yer alan, ona kaynaklık eden, onu belirleyen ve kişiliğin daha derin katmanında yer alan özellikler tanımını yapmıştır. Kaynak ayırıcı özellikler faktör analizi yöntemiyle ortaya koyulabilmektedir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018).

Cattell, insanların davranışlarını faktör analizi yöntemini kullanarak gruplandırmaya çalışmış ve faktör analizi yöntemiyle kişiliğin temel özelliklerini saptamayı amaçlamıştır. Örneğin hayal gücü gelişmiş bir bireyin daha yaratıcı, yenilikçi ve becerikli olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden hayal gücü kaynak ayırıcı bir özelliktir. Bir bireyin hayal gücü gelişmişse başka gelişmiş özelliklerinin de var olduğunu söylemek mümkündür (Coon ve Mitterer, 2008).

Robert R. Mccrea ve Paul T. Costa'nın beş faktör kişilik yaklaşımı

Kişiliğin, beş boyutta açıklanmasının kökenleri 1960'lara kadar gitmektedir. 1980 ve 1990'lı yıllarda kişilik ile ilgili araştırmalar yoğunlaşmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru kişilik araştırmacıları, Beş Faktör Modeli üzerinde bir uzlaşma sağlamışlardır. Kişilik ile ilgili

yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun Beş Faktör Modeli çatısı altında değerlendirilebileceği görüşünde birleşilmiştir (Friedman ve Schustack, 1999).

Beş Faktör Modeli araştırmacıları, kendisinden önceki bakış açılarından farklı olarak odak noktasını teoriye değil bilimsel çalışmaların gözlemlenmesi olarak belirlemiştir. Kişiliği beş temel boyutta ele alan araştırmacılar, bireyleri sınıflamak yerine beş temel boyutta farklı düzeylere yerleştirmiştir. Beş Faktör Kişilik Modeli'ne göre, kişilik beş temel boyuttan oluşan bir yapıdır. Model, araştırmacılar tarafından, bireylerin kişilik yapılarının ortaya çıkarılması ve tanımlanması için faktör analizi yöntemiyle gündelik hayatta kullanılan sıfatlar analiz edilerek ortaya koyulmuştur. Beş Faktör Kişilik Modeli, geniş içerikli kişilik yapılarını bir çatı altında toplaması ve bu sayede kişilik araştırmacıları arasındaki sağlıklı iletişime olanak sağlaması, bireylerin kişilik özellikleri ve davranış kalıpları arasındaki ilişkiyi bir sistem çerçevesinde incelemeyi kolaylaştırması açısından dikkat çekmektedir (Solmuş, 2007; Akt., Özer, 2003).

Faktör analizi yöntemi ile kişiliğin yapısını ve sürekliliğini incelemeyi amaçlayan McCrea ve Costa, "Dışadönüklük" ve "Nevrotiklik" boyutlarına yoğunlaşmışlardır. Çalışmalara devam ederken kısa bir süre sonra "Deneyime açıklık" boyutunu keşfetmişlerdir. Araştırmacılar bir süre boyunca üç faktörlü kişilik modelini savunmuşlar, 1983–1985 yılları arasındaki çalışmaları neticesinde kişiliğin beş boyutlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). "Uyumluluk" ve "Sorumluluk" daha sonradan kişilik modeline eklenen boyutlardır. 1980'lerin sonlarına doğru kişilik araştırmacıları, McCrea ve Costa'nın Beş Faktör Modeli üzerinde hemfikir olmuşlardır. Beş boyut içeren bu yaklaşım Büyük Beşli (Big Five) olarak da bilinmektedir (Zel, 2006). Geniş kapsama gücü sebebiyle son yıllarda oldukça ilgi gören Beş Faktör Kişilik Modeli'nin beş temel boyutu, dört temel noktaya dayanmaktadır:

a) Yapılan boylamsal çalışmalar ve gözlemcilerin çalışmaları; bu beş faktörün varlığını uzun süre devam ettirebildiğini ve bu beş temel faktörün, bireylerin davranış kalıplarını ortaya çıkarmadaki gücünü ve etkisini uzun süre koruyabildiğini belirtmektedir.

b) Beş Faktör Kişilik Modeli'nin ayrı ayrı her bir faktörü ile ilgili olan özellikler, bu özellikler üzerinde araştırma yapılan toplumların dilinde ve kişilik sisteminde yer almaktadır.

c) Beş Faktör Kişilik Özellikleri; yapılan araştırmalar sonucunda farklı yaş, cinsiyet, ırk ve dil gruplarında bulunmuştur.

d) Yapılan araştırmalar sonucunda Beş Faktör Kişilik Özellikleri'nin kalıtsallık özelliği belirtilmiştir (Costa ve McCrae, 1992).

Beş Faktör Kişilik Özellikleri, her iki uç arasında bir sürekliliğin olduğu beş farklı temel boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar dışadönüklük, nevroitiklik, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk şeklinindedir.

1. Dışadönüklük

Dışadönüklük boyutu, sosyallik, girişkenlik, olası durumlarda hakkını savunma, katılımcı olma gibi özellikleri bünyesinde barındırır. Bu boyutun sahip olduğu iki temel unsur hırs/tutku ve arkadaş canlısı olma özellikleridir (Barrick ve Mount, 1991). Dışadönüklük boyutu iki uçlu bir boyuttur. Bir ucunda aşırı dışadönük bireyler diğer ucunda ise ie dönükler yer almaktadır. Dışa dönük bireyler; sosyal ilişkilerde aktif ve katılımcı, iyimser bir bakış açısına sahip ve sıcakkanlı kişilerdir. İçedönük bireyler ise genel olarak bu özellikleri taşımazlar ancakbu durum içedönük bireylerin asosyal ve enerjisi düşük olduğu anlamına gelmemektedir. (Costa ve McCrae, 1992).

Dışa dönük bireyler başkaları ile iletişim halineyken rahattırlar ve kendilerine oldukça güvenirler. Yeni ilişkilere açık olan dışadönük bireyler aynı zamanda kararlı bir yapıya da sahiptirler. Yapılan araştırmalara göre dışadönük bireyler, ileri düzey iletişim becerisine sahip olmayı gerektiren pazarlama, satış ve üst düzey yönetim kadrolarında iedönüklere göre daha fazla şans bulmaktadırlar (Hellriegel ve Slocum, 2009; Özkalp, 2004; Zel, 2006). Bir başka araştırmada ise Kahveci (2001), dışadönük bireylerin psikolojik desteği talep etme ve alma konusunda içedönük bireylere daha az sorun yaşadıklarını ortaya koymuştur.

2. Nevrotiklik

Nevrotiklik boyutu duygusal değişkenlik veya duygusal dalgalanma olarak da bilinmektedir. Nevrotiklik özelliği baskın olan bireyler; kaygılı, sinirli, sıkılmış, üzgün, insanlara karşı güvensiz (Barrick ve Mount, 1991), olaylara karşı aşırı evhamlı yaklaşan ve genel anlamda yaşama karamsar bakan bireyleri tanımlamaktadır (Ciccarelli, ve White, 2016). Bu bireyler, uzun süren negatif duygular yaşama eğilimi içindedirler. Nevrotik bireyler, yeni ilişkiler içine girmekte ve bu ilişkileri sürdürmekte zorlanan(Bruck ve Allen, 2003),stres yaşadıkları durumlarda problem çözme becerilerini devreye sokmak yerine olaylara duygu odaklı mekanizmaları ile karşılık verirler (O'Brein ve DeLongis, 1996). Ayrıca nevroitik yatkınlığa sahip bireyler, olumsuz duygu ve düşüncelerin ayrışmasında sorun yaşayan ve

negatif duygularla baş etmede başarılı olamayan, “şimdi ve burada”ya odaklanmakta zorluk yaşayan bireylerdir. Olumsuz duygulara olan eğilim, nevroitiklik özelliğine temel oluşturmaktadır (OBrien-De Longis,1996).

Nevrotikliğin diğer ucunda bulunan duygusal denge durumunda ise bireyler iletişim kurma ve iletişimi devam ettirmede başarılıdırlar. Yaşanılan olumsuz olaylara karşı olumsuz duygu geliştirme eğilimleri daha az, aktivite seviyeleri ve enerjileri yüksek ve yeni deneyimlere açık kişilerdir (Tansel, 20015). Duygusal dengeli bireyler, belirsizlik durumlarında veya beklenilmedik olaylarla karşılaştıklarında doğrudan olumsuz tepki geliştirmek veya kaçmak yerine bunları deneyimleyerek olumlu - olumsuz bütün duygularını işlevsel hale getirmeye çalışmaktadırlar(Todd ve Rottenberg, 2010).

3. Deneyime Açıklık

Beş faktör içinde tanımlanması en zor olan boyut deneyime açıklık boyutudur. Deneyime açık boyutu bireylerde güçlü hayal gücü, meraklı, yenilikçi fikirlere açık özelliklerine sahip olma ile ilgili bir boyuttur (Barrick ve Mount, 1991). Deneyime açık kişiler; kendilerine yönelik geniş bir bakış açısına sahip, yeni deneyimleri fark eden, estetik değerlere ve entelektüel faaliyetlere önem veren kişilerdir (Toddve Rottenberg, 2010). Deneyime açık bireyler; analitik zekâya ve çeşitli ilgi alanlarına sahip, yeni ürünler ortaya koyabilecek yaratıcılığı olan ve değişikliklerden hoşlanan kişilerdir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). Ayrıca bu kişiler iş yaşamında hem yönetici pozisyonunda hem de yardımcı konumlarda rahat bir şekilde çalışabilecek uyum gücüne sahiptirler (Şenturan,2014).

Deneyime açıklık boyutunun karşısı kutbunda yer alan deneyime açıklığı düşük olan bireyler ise özellikle kişilerarası ilişkiler konusunda geleneksel bir tutum sergileyen (Friedman ve Schustack, 1999), kurallara uyum sağlayan, çeşitlilikten ve değişiklikten hoşlanmayan bireylerdir (McCrae ve Costa,1992).

4. Uyumluluk

Beş Faktör Kişilik Kuramına göre uyumlu olan bireyler kişilerarası ilişkilerde; saygılı, içten, sempatik (Morsünbül, 2014), fikir ayrılığı yaşadığı kişilere karşı anlayış gösteren ve affedici davranan bireylerdir (Bacanlı, İlhan ve Aslan, 2009). Uyumluluk özelliği yüksek olan bireyler; diğer insanlara karşı dostane yaklaşım sergileyen, işbirlikçi, destekleyici olmaya istekli, kişilerarası ilişkilerde yakınlık kurma eğiliminde (McCrae ve John, 1992), ilişkilerde

çatışma durumlarından uzak duran; çatışma yaşadığı durumlarda da baskı kullanarak çözüme yolunu tercih etmeyen kişilerdir (Cloninger, 2000).

Mount, Barrick ve Stewart (1998), uyumluluk özelliği yüksek bireylerin, empati yeteneklerinin yüksek olması ve güvenilir olmaları sebebiyle özellikle hizmet sektöründe başarılı olabileceklerini belirtmişlerdir. Kişilerarası ilişkilerdeki uyumluluk ve işbirliğini seven özellikleri sebebiyle bu kişiler, iletişimin yoğun olduğu mesleklerde daha başarılı olmaktadır (Tansel, 2015). Uyumluluk özelliğinin karşı ucunda bulunan uyumsuzluk boyutundaki bireyler ise; genellikle olumsuz bakış açısına sahip, kaba davranışlar sergileyen, sosyal ilişkilerinde sık sık sorunlar yaşayan, işbirliğine yanaşmayan kişilerdir (Sevi, 2009).

5. Sorumluluk

“Öz Denetim/Öz Disiplin” olarak da tanımlanan sorumluluk boyutu; dikkatli olma, sorumluluklarının bilincinde olma, titiz davranma, planlı ve programlı olma ve başarı yönelimli olma gibi özellikleri içermektedir (Barrick ve Mount, 1991). Sorumluluk özelliğine sahip bireyler, koydukları hedeflere odaklanan, hedefleri doğrultusunda özveriyle çalışan, kararlılık seviyeleri ve üretkenlikleri yüksek kişilerdir (Çivitçi ve Arıcıoğlu, 2012). Sorumluluk bilinci yüksek olan bireyler, olumlu duygulanım deneyimlerine sahiptirler, çünkü bu bireyler, sorunlarla baş etme yeteneklerini ve belirledikleri baş etme yöntemlerini nasıl daha etkin ve etkili kullanabilecekleri konusunda oldukça başarılıdır (Bartley ve Scott, 2011). Düşünme sürecinde oldukça mesai harcayan ve özenli davranan sorumluluk özelliği baskın bireyler, sürekli olarak uyarılmış durumdadırlar (Burger, 2006).

Sorumluluk boyutunun diğer ucunda bulunan sorumsuzluk özelliği yer almaktadır. Sorumluluk özelliği düşük bireyler; amaçlarına yönelik çalışma ve azim gösterme istekleri olmayan, ilgileri düşük, plan ve programdan uzak, görev bilinci oldukça zayıf kişilerdir (Bruck ve Allen, 2003).

2.3. Yalnızlık

Hızla değişen teknolojik gelişmeler, insanların iletişim ve ilişki biçimleri, modernleşen hayatın getirmiş olduğu hızlı değişimler gibi etkenler yalnızlık durumunu, üzerine daha fazla durulması gereken bir konu haline getirmektedir. İnsan yapısı ve yaşamı gereği sosyal bir canlıdır ve sürekli olarak diğerleriyle ilişki kurmak isteyen bir yapısı vardır (Körler, 2011). Bu ilişki kurma isteği karşılanmadığında sorunlar ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Yalnızlık oldukça karmaşık bir kavramdır ve bu sebeple tanımını yapmak oldukça güçtür. Konu üzerine ilk açıklamayı yapan Sullivan (1953)'a göre yalnızlık, bireyin temas kurma ihtiyacının yeterli düzeyde sağlanamadığı durumlarda beliren, bireyi rahatsız eden ve çoğunlukla istenmeyen etkiler yaratan olumsuz bir duygudur.

Yalnızlık genellikle insanlara acı veren ve bu nedenle de insanların yüzleşmekten kaçındığı bir duygu olarak da tanımlanmaktadır (Geçtan, 1999). Yalnızlık kavramı ile ilgili birçok tanım olmasına rağmen en yaygını Peplau ve Perlman (1982)'ın yaptıkları “bireyin var olan sosyal ilişkisi ve arzuladığı sosyal ilişki arasındaki tutarsızlıklar sonucunda oluşan ve hoş olmayan özel psikolojik durum” olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkma sebebini ise “kişinin var olan sosyal ilişkisi ile arzuladığı sosyal ilişki arasındaki niceliksel ya da niteliksel farklılıklar” olarak açıklamışlardır. Aynı şekilde Neto ve Barros (2000)'a göre yalnızlık, bireyin çevresindeki diğer insanlarla olan ilişkilerini oluşturan ağın, bu ağı oluşturan kişiler tarafından karşılanmaması veya bireyi tatmin edici düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Young (1982) ise yalnızlığı, sosyal ilişkilerden mahrum kalmak veya bu ilişkilerin eksikliğini hissetmek olarak tanımlar. Bu mahrum kalma durumu veya eksikliğini hissetme durumu ruhsal bazı sıkıntılarla ortaya çıkmaktadır.

Derdiyok (2015)'a göre yalnızlık, sadece bireyin fiziksel anlamda tek başına olması ve çevresinde kimse olmaması ile ilgili bir durum değildir. Yalnızlık, tek başına iken yaşanabilecek bir duygu olmanın yanında, birey kalabalıklar içindeyken de bu duyguyu yaşayabilmektedir. Yalnızlık gerçek manasıyla, bireyin diğerleri ile ilişki kuramaması ve yabancılaşması olarak tanımlanabilir.

Yalnızlığı genel bir tanımda inceleyecek olursak, bireyin kişilerarası ilişkilerde ve diğerleriyle olan etkileşimin niteliğinin yeterli olmadığı durumlarda oluşan duygudur (Yılmaz ve Altınok, 2009). Erikson'a göre, bir birey kimlik kazanımını tamamladıktan sonra başkalarıyla yakın ilişki kurmaya başlar. Kimlik kazanımını tamamlayamayan kişiler, yakın ilişki kurma konusunda başarısızlık yaşar ve yalnızlaşırlar (Burger, 2006).

Yalnızlık, bireyin yaşadığı psikolojik ve gelişim süreçleri, sosyal çevresi ve kendi ruh dünyası ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple yalnızlığın birçok farklı yönü vardır (Arkar, Sarı ve Fidaner, 2004). Alanyazın incelendiğinde yalnızlık; bireyin diğerleriyle sağlıklı ilişkiler kuramadığında, reddedildiğinde, toplumla sağlam bağlar kuramayıp kopukluk hissettiğinde ve anlaşılmadığını hissettiğinde ortaya çıkan bir yaşantıdır (İmamoğlu, 2008).

Sonuç olarak yalnızlık, bireyin yaşamı boyunca belli dönemlerde yaşanabilecek bir duygu olmanın ötesinde, hemen her dönemde karşılaşılabilecek bir sorun olarak da ele alınmalıdır. Yalnızlık, bireyin hayatıyla ilgili bazı şeylerin istedik yönde gitmediğine dair bir işarettir. Birey, diğerleri tarafından kabul görmeyeceğini, diğerleri ile sağlıklı ve sürdürülebilir ilişkiler kuramayacağını ve kendisini ait hissedebileceği bir gruba dahil olamayacağını gördüğünde yalnızlık hissetmektedir (Durak Batıgün, 2008).

2.3.1. Yalnızlık ile ilişkili kavramlar

Yalnızlık(*loneliness*) ile ilgili tanımlar yapılırken bazen tek başına olma(*solitude*) ve tek başına kalma (*aloneness*)birbiriyle karıştırılabilmektedir. Yalnızlık, bu iki terimi kapsayıcı bir rol üstlenir ve bu kavramların içerikleri birbirlerinden farklıdır (İmamoğlu, 2008).

Larson (1990) tek başına olmayı (*solitude*) diğer bireyler ile iletişimsel anlamda ayrılık olarak tanımlarken, yalnızlığı (*loneliness*) ise tek başına olma veya olmama koşullarında ortaya çıkabilen bireyden bireye değişebilecek durumlar olarak tanımlamıştır.

Russell, Cutrona, Rose, ve Yurko (1984), bir başına (*being alone*) olmanın yalnızlık ile aynı anlamda olmadığını belirtir. Onlara göre yalnızlık, fiziksel mekân olarak tek başına olma ve sosyal yalıtım terimlerini içine aldığı ama bu terimlere ek olarak bir duygu olduğunu ortaya koyarlar. Yalnızlık, değerleri paylaşamama, sosyal anlamda katılım sağlayamama ve dışarıda kalma durumlarından dolayı olumsuz ve acı veren bir duygudur. Tek başına kalma (*aloneness*), bir plan dâhilinde ise, arzu edilen bir durumdur ve bireye iç görü kazandıran ve hayatını anlamsal olarak sorguladığı tek başınalığı (*solitude*) doğurur. Buradan hareketle Tek başına kalma (*aloneness*), yalnızlık(*loneliness*) gibi olumsuz bir anlam taşımamaktadır (Buchholz, 1999).

Peplau ve Perlman (1982) da bu tanımlara paralel olarak yalnızlığın acı veren bir durum olduğunun inkâr edilemeyeceğini ama yalnız kalmanın iyileştirici bir tarafı olduğunu belirtir. Long ve Averill (2003)'e göre de yalnızlık duygusu yaşamadan, bireyin kendi tercihi ile otaya çıkan tek başına kalma, bireyin özgürlüğüne, yaratıcılığına ve kendini geliştirmesine olanak sağlar.

2.3.2. Yalnızlığın türleri

Yalnızlık söz konusu olduğunda genel olarak bireyin fiziksel olarak tek başına olma durumu göz önüne alında da aslında birey bir grup veya kalabalık içinde de kendini yalnız hissedebilir. Bireyin diğerleri ile olan ilişkinin eksikliği veya niteliksel anlamda bireye doyum

sağlamaması bireyin kendini yalnız hissetmesine sebep olmaktadır. Bu durum, yalnızlığın tek boyutlu olmadığına işaret etmektedir (Karaduman, 2013).

Yalnızlık tanımı yapılırken ortaya çıkan birçok tanım çeşitliliği gibi yalnızlığın çeşitleri ile ilgili tanımlar yapılırken de birçok farklı görüş ortaya koyulmaktadır. Weis (1973), yalnızlığı boyutlandırırken iki gruba ayırmıştır: *Duygusal Yalnızlık*; bireyin aile, arkadaş, ilişki gibi bağlanma figürlerine bağlanmada yaşanan sorunlardan veya bir bağlanma unsurunun yoksunluğundan kaynaklanırken; *Sosyal Yalnızlık*, bireyin kabul görebileceği sosyal ağların eksikliğinden veya bireyin sosyal bir ağa katılımında ve adapte olma sürecinde yaşadığı yalnızlıktır. Yani bireyin, sosyal ilişki içinde olduğu bir ağdan yoksun olması sonucu ortaya çıkar.

Young (1982) ise çalışmalarında yalnızlığı üçe ayırmıştır: *Durumsal Yalnızlık*; bireyin ilişkileri sağlıklı bir şekilde ilerlerken geçici olarak hissettiği doyum sağlayamama durumu olarak adlandırılmaktadır. Genellikle birey durumsal yalnızlık duygusunu, kendisi için kaygı ve stres unsuru olabilecek olaylardan sonra yaşamaktadır. Örneğin bireyin boşanma sürecinde yaşadığı hisler bu gruba dâhil edilmektedir. *Geçici Yalnızlık*; bireyin ani duygu değişimleri sırasında gelişen ve kısa bir süreliğine devam eden yalnızlık hissidir. Geçici yalnızlığı günün herhangi bir saatinde yaşamak mümkündür. Son boyut olan *Kronik Yalnızlık* ise, bireyin hayatında doyum sağlayıcı ilişkilerin uzun süre yoksunluğunda ortaya çıkan ve bireyde hem duygusal hem de davranışsal anlamda birtakım dengesizlikler yaratan yalnızlık hissidir.

Yıldırım (2006)'a göre ise *Triad Yalnızlık* bir diğer yalnızlık türü olarak ele alınmaktadır. Triad yalnızlık, depresyon ve korku ile iç içe geçmiş olan yalnızlıktır. Bireyin içinde bulunduğu depresyon ve kendi içinde yaşadığı keskin dönüşümler bireyi daha fazla yalnızlaştırmaktadır. Birey yalnızlaştıkça bu keskin değişimler ve depresyon hali daha fazla artarak devam etmekte ve bu döngü sürekli olarak tekrarlanmaktadır. Di Tommaso ve Spinner (1993)'e göre yalnızlık, sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Duygusal yalnızlık ise kendi içinde ailesel ve romantik yalnızlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Peplau ve Perlman (1982), yalnızlığı yön, köken ve süreç olarak üç açıdan ele almışlardır. Yön başlığı içinde bulunan *Pozitiflik-Negatiflik*; bireyin yalnızlık deneyimleri olumlu ve olumsuz bazı sonuçlar doğurabilir. Varoluşsal anlamdaki yalnızlık bazen olumlu sonuçlar doğursa bile genel anlamda olumsuz bir duygudur. Köken başlığı altında incelenen

Sosyal ve Duygusal Yalnızlık; Weiss'in sosyal ve duygusal yalnızlığını temel alarak duygusal yalnızlığın bireye daha fazla acı hissini yaşattığına değinmiştir. Son olarak süreç başlığı altında bulunan *Akut ve Kronik Yalnızlık*'ta *Akut*, bireyin yaşadığı ani ve geçici yalnızlık hissi iken; bireyi en olumsuz etkileyen ve en uzun süren ise *Kronik* yalnızlıktır.

2.3.3. Yalnızlığın nedenleri

Kişilerarası ilişkilerde yaşanan kayıplar ve ayrılıklar bireyin yalnızlığına sebep olan faktörler arasında gösterilmektedir. Sosyal hayatta gerçekleşen bu tarz köklü değişiklikler bireyde derin bir korkuya sebep olabilmektedir. Yaşanan bu korku sonucu birey kendini yalnızlık hissi içinde bulabilmektedir (Rokach, 2004).

Michela, Peplau ve Weeks (1982),yalnızlığın nedenlerine ilişkin yaptıkları bir çalışmada, yalnızlığa ilişkin algılanan 13 neden üzerinde durmuşlardır. Bu nedenler şu şekildedir:

Kötümserlik: Bireyin, arzuladığı ilişkiyi yaşamak için birini bulma şansının çok düşük olduğuna dair inancıdır.

Reddedilme Korkusu: Bireyin, diğerleriyle kuracağı ilişkide reddedileceğine dair yaşadığı korkudur.

Çaba Göstermeme: Bireyin yeni birisiyle tanışmak için herhangi bir çaba içine girmemesidir.

Şanssızlık: Bireyin yeni birileriyle tanışmak için kendini şanssız hissetmesidir.

Bilgisizlik: Bireyin yeni bir ilişki ve yeni bir arkadaşlık başlatma konusunda becerisinin olmamasıdır.

Utangaçlık: Bireyin ilişkiler konusunda çok fazla utangaçlık yaşamasıdır.

Fiziksel Çekicilik Olmaması: Bireyin, fiziksel çekiciliği olmadığına dair inancıdır.

Diğer Gruplarla İlişkiler: Bireyin çevresindeki kişilerin, ait oldukları bir grubun ve ilişkilerinin olması ama bu grubun yalnızlık hisseden bireyle iletişime geçmemeleri durumudur.

Diğerlerinin Korkuları: Diğer kişilerin, ilişki ve arkadaşlık kurma konusunda belli korkulara sahip olmasıdır.

Kişisel Olmayan Durumlar: Bireyin, diğerleriyle kişisel olmayan ilişkiler kurmasıdır.

Fırsat Eksikliği: Bireyin, diğerleriyle ilişki ve arkadaşlık kuracak herhangi bir fırsata sahip olmamasıdır.

Diğerlerinin İsteksiz Oluşu: Diğerlerinin herhangi bir ilişki veya arkadaşlık kurma çabası içinde olmamasıdır.

Hoşa Gitmeyen Kişilik Yapısı: Bireyin, diğerleri tarafından antipatik ve hoşa gitmeyen kişilik özelliğine sahip olmasıdır.

Yalnızlığın nedenleri hakkında birçok faktörün etkin rol oynadığını savunan Perlman ve Peplau (1984), bu faktörleri; yalnızlığa zemin hazırlayan faktörler, yalnızlığı hızlandıran faktörler ve bilişsel süreçler olarak sıralamışlardır. Yalnızlığa neden olan faktörler; bireyin sosyal becerilerde yetersizliği, sahip olunan bazı kişilik özellikleri ve kültürel değerleri kapsamaktadır. Yalnızlığı hızlandıran faktörler ise, ayrılık veya taşınma gibi bireyin hayatında köklü değişikliklere sebep olacak etkenlerdir. Son olarak bilişsel faktörlerin bireyin yalnızlık duygusunu doğrudan etkileyebileceği, çeşitli sosyal kıyasların ve atıfların da bu sürece eşlik edeceği belirtilmiştir.

2.3.4. Yalnızlığı açıklayan kuramsal yaklaşımlar

Yalnızlık ve psikodinamik kuramlar

Psikodinamik yaklaşımının en önemli temsilcisi olan Freud yalnızlık konusuna doğrudan bir açıklama getirmemiştir. Freud'un psikoseksüel gelişim kuramına bakıldığında bebeklik dönemi yaşantıları, özellikle ilk altı yıl, oldukça önemlidir. Ona göre, bireyin hayatını sağlıklı bir şekilde devam etmesi için o döneme yönelik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bireyin bu ihtiyaçları karşılanmazsa bireyde o döneme yönelik bağımlılık durumu oluşur ve bireyin ilerleyen yaşantısında kişilik gelişimiyle alakalı bazı problemler ortaya çıkabilir (Senemeoğlu, 2005).

Psikoseksüel Gelişim yaklaşımının evrelerinden birisi olan oral dönemini sorunsuz bir şekilde tamamlayan bireylerde bağımlılık veya kıskançlık gibi davranışlar görülmez ve birey diğer bireylerle sağlıklı alışverişlerde bulunabilir. Bu tür bireyler hem kendilerine hem de

diğer insanlara karşı güvenilir, sıcak ve sağlıklı ilişkiler kurabilirler. Anal dönemde çocuğun anne ile olan ilişkisi sorunsuz şekilde çözüldüğünde birey özgür karar veren ve bağımsız seçimler yapabilen bireyler olurlar. Anal dönemin bakım veren ve bebek arasında barışçıl yollarla çözülememesi durumunda, birey ilerleyen yaşlarda uyumsuz bazı karakter özellikleri geliştirebilir ve bakım veren tarafından anlaşılma durumu yalnızlık duygusunun oluşmasını sağlar (Geçtan, 2014).

Erikson'a göre genç yetişkinlik dönemi itibariyle yalnızlık ön plana çıkmaya başlamaktadır. Erikson da Freud gibi her dönemin kendine özgü ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlar karşılanmazsa belli krizlere sebep olacağını belirtmiştir. Önemli olan bu krizlerin çözümlenmesidir. Ergenlik döneminde sağlıklı bir kimlik geliştiren birey, genç yetişkinlik döneminde insanlarla sağlıklı yakınlık kurabilir. Bu dönemde yaşadığı krizleri atlatamayan ergen yakın ilişkiler kurmaktan kaçınır (Geçtan, 2014).

Horney (1999) ise yalnızlığı iki farklı açıdan ele almıştır. Eğer birey yalnızlığı bilinçli bir şekilde tercih etmişse herhangi bir nevrotik durum söz konusu değildir ancak birey diğerleriyle ilişki kurmakta zorlanıyor veya diğerleriyle iletişim kurarken yoğun bir gerilim hissediyorsa bu durumdan kurtulmak için yalnızlığı tercih edebilir. Bu durum ise arzu edilen yalnızlığın nevrotik bir hale dönüştüğünü göstermektedir.

Sullivan, yetişkinlik döneminde yaşanan yalnızlığın çocukluk döneminde ortaya çıktığını düşünmektedir. İnsanlar için en temel ihtiyaçlardan birisi diğer insanlarla kurulan ilişkidir. Bu ilişki ilk kez bebeğin dokunma ihtiyacı ile ortaya çıkmaktadır. Ergenlik döneminde ise bu kaynak yakın bir arkadaşına duyulan isteğe dönüşmektedir. Sosyal anlamda bu ilişki ihtiyacını karşılayamayan bireyler yalnızlaşır (Perlman ve Peplau, 1982).Psikodinamik yaklaşımlar, genel anlamda yalnızlık duygusunun kaynağını erken çocukluk ve çocukluk dönemi yaşantıları olarak açıklamaktadırlar. Bu dönemleri kapsayan çocuk ve aile ilişkisi ilerleyen yıllarda çocuğun yalnızlıkla ilgili algısını da etkilemektedir (Karaduman, 2013).

Yalnızlık ve varoluşçu kuram

Varoluşçu yaklaşıma göre yalnızlık her birey için kaçınılmaz bir duygudur ve bireyler temelde yalnızdırlar. İnsanlar doğarken de yaşayıp bu dünyadan göç ederken de yalnızdırlar. Buradaki en önemli husus bireyin yalnızlık durumuyla nasıl baş etmesi gerektiğidir (Yalom, 2014). Buradan da anlaşılacağı üzere yalnızlık konusu her zaman varoluşçuların konu alanı

haline gelmiştir. Birey, diğer insanlarla ne kadar tatmin edici ilişkiler kursa da her zaman derinlerde yalnızlık duygusunu yaşarlar (Körler, 2011).

Varoluşçu yaklaşım, temelinde dört temel korkudan bahsetmektedir. Bunlar; anlamsızlık, ölüm korkusu, özgürlük ve yalnızlık olarak belirtilir. Varoluşçular, her bireyin varoluşuna yalnız olarak başladığını söylemektedir. Yalnızlığın sosyal ilişkilerde yetersizlik, bireyin kendini çevreye kapatması ve iletişime kapalı bireysel özellikler gibi birçok sebebi olabilir (Killeen, 1998).

Varoluşçu yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Moustakas (1961)'a göre, “yalnızlık kaygısı” ve “gerçek yalnızlık” birbirlerinden ayrı durumlardır. Yalnızlık kaygısı, bireyi yaşama dair bazı sorgulamaları yapmasını engelleyen ve sürekli olarak diğerleri ile etkileşim içinde olması için bireyi harekete geçiren sistemdir. Gerçek yalnızlık ise bireyin varoluşu ile alakalı doğum, ölüm, değişim gibi gerçeklerden ortaya çıkan ve bireyi yaratıcı güce yönlendiren durumlardır (Akt. Perlman ve Peplau, 1982).

Yalnızlık ve bilişsel davranışçı kuram

Yalnızlık kavramı Bilişsel Davranışçı yaklaşımının içinde kesin olarak tanımlanmamıştır. Yine de bu yaklaşımı benimseyen Young yalnızlık konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre yalnızlık farklı şekillerde ortaya çıkar, birey bunu farklı şekillerde yaşar ve yalnızlığı önleme amacıyla bireyin akılcı olmayan inançlarının temel alınması gerekmektedir (Duy, 2003).

Young yalnızlığı gelişimsel olarak değerlendirmiştir. Bireyin yalnızlığı aşmasında altı basamaktan oluşan bir süreçten bahsetmiştir. Bu altı basamakta belli kurallara bağlı bir hiyerarşik sıralama vardır. Birey bir önceki basamağı sağlıklı bir şekilde tamamlayarak bir sonrakine geçebilir. Bu basamaklar; tek başına olmak, sıradan arkadaşlıklar, karşılıklı kendini açma, potansiyel bir eşle görüşmek, yakın ilişki kurmak ve uzun süreli duygusal bağlanma (Duy, 2003).

Bilişsel Davranışçı yaklaşıma göre yalnızlığın temelinde, bireyin bir topluluk veya grup tarafından dışlanma sonucu yaşadığı travmatik durumlar ve bireyin ilişkilerinde yaşadığı problem çözme becerilerinin yetersiz oluşu sebebiyle ortaya çıkan bilişsel çarpıtmalar yer almaktadır. Yalnızlık duygusuna kaynaklık eden bilişsel çarpıtmalar ele alındığında, bu bilişsel çarpıtmaların ortaya çıkmasını sağlayan tek başına olmaktan hoşnut olmama, düşük

benlik, sosyal kaygı, sosyal anlamda uyumsuzluk ve otomatik düşünceler yer almaktadır (Sarıçam, 2011).

Yalnızlık ve bağlanma kuramı

İnsan doğası gereği yaşamı boyunca diğer insanlara bağlanma ve onlarla sağlıklı ilişkiler geliştirme eğilimindedir. Özellikle bebeklik döneminde birincil bakıcılarla kurulan sağlıklı bağlanmalar bireyin ilerleyen hayatında da sağlıklı ve güvenli ilişkileri pekiştirir (Körler, 2011). Bağlanma yaklaşımı, ebeveynlerin çocuklarına bebeklik döneminde güvenli bağlanmayı sağlaması gerektiğinden bahsetmektedir. Eğer çocuk için bu güvenli bağlanma koşulu sağlanmazsa çocuğun ilerleyen yaşamında diğer insanlarla olan ilişkilerinde güvensiz ve saldırgan davranışlar göstermesine ve bu durum da bireyin yalnız kalmasına sebep olur (Weiss, 1974).

Bağlanma yaklaşımı, çocuğa bakım veren kişinin çocuk için “güvenli üs” rolünde olması sebebiyle; çocuğa yeni keşifler için uygun ortamlar sağlamak, yeni ve olumlu şemalar geliştirmesine destek olmak, bu şemalar ile yeni ilişkiler içine girmesine ve çocuğun olumlu benlik algısı geliştirmesine olanak tanımak gibi görevleri vardır. Bu imkânlar tanınmadığında çocuk kendini; üzüntü, depresyon, kaygı ve yalnızlık gibi duygular içinde bulur. Çocuk, bu olumsuz duygularla baş etmek ve sağlıklı duygulara geçmek için çeşitli stratejiler geliştirir. Bu stratejiler, çocuğun hayatı boyunca tüm ilişkilerinde kendini göstermektedir (Bowlby, 1980).

Baron ve Byrne (2000), bağlanma stillerinin, çocukluk döneminde öğrenildiğini ve bu dönemde çocuğun öğrendiği güvenli bağlanma stiline; yetişkinlik döneminde kişilerarası ilişkilerde sağlıklı ve güvenli ilişkiyi kolaylaştırdığını, sosyal becerilerde daha fazla gelişim gösterilmesine yardımcı olduğunu ve daha az yalnızlık duygusunu deneyimlediklerini sağladığını belirtmektedir.

2.4. İlgili Araştırmalar

2.4.1. Ölüm kaygısı ile ilgili araştırmalar

Hökelekli (1992), 24–60 yaş arasında olan ve birbirinden farklı 7 meslek gruplarında yer alan yükseköğretim görmüş bireylerle yaptığı araştırmada yaş ile ölüm kaygısı değişkenleri arasında anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır. Buna karşın ölüme yönelik tutumlar ile dini inanç arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hökelekli, dindar bireylerin ölümle ilgili durumlarla daha fazla ilgilenmelerine rağmen ölüme yönelik daha

olumlu tutum içinde olduklarını söylemiştir. Ölüme yüklenen anlam açısından ölüm kaygısını ele alan birçok araştırma bulunmaktadır. Örneğin Arı ve Tanhan (2006) üniversite öğrencileri ile yaptıkları araştırmada, öğrencilerin ölüme yükledikleri anlamlar üzerinde çalışmışlardır. Araştırma neticesinde öğrencilerin, anlama bağlı olarak ölüm kaygısı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Roff, Butkeviciene ve Klemmack'ın (2002) ise araştırmalarında bir dini inanca sahip bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermişlerdir. Yıldız (1998) ise birçok araştırma bulgusunun tam aksine ölüm kaygısı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur.

Ölüm kaygısı ve bazı demografik değişkenler ile yapılan çalışmaların hem yurt içi hem de yurt dışı alan yazında oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Ölüm kaygısı ve yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında ortaya koyulan sonuçlar farklılık göstermektedir. Yapılan bazı çalışmalarda ölüme yaklaşmak ölüm kaygısını arttırmaktadır görüşünü savunurken bazıları ise ölümlü kabul ettiklerini savunmakta ve bireyler için asıl kaygı sebebinin ölüm anının bilinmezliği olduğunu belirtmektedirler (Cicirelli, 1999). Yaşlı bireylerin çevresindeki ölümleri ve yakınlarının ölümlerini tecrübe etmesi onların ölüm kaygısını travmatik şekilde yaşamalarını önler (Cicirelli, 2003). Cinsiyet ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiye bakıldığında ise kadınların erkeklere oranla daha fazla ölüm kaygısı hissettiğini ortaya koyan çalışmalar olduğu gibi ölüm ve cinsiyet değişkenleri arasında herhangi anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Ülkemiz alan yazınına bakıldığında ise yine yaş gibi ortak bir fikir yoktur. Örsal vd., (2012) göre cinsiyet ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Ülkemizde evli ve bekâr bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada evli olanların bekâr olanlara kıyasla ölüm kaygılarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bunun sebebinin ise evli bireylerin çocuklarına ve eşlerine karşı sorumluluk hissetmesi olduğu görülmektedir (Kaba, 2019).

Bireylerin sağlık durumları ölüm kaygısı ile yakından ilişkilidir. Bir kişinin sağlık durumunun kötü olması kişiyi ölüme daha yakın hissettirmektedir. Bu sebeple fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları ölüm kaygısını belirginleştirmektedir (Cicirelli, 2002). Türkiye'de yapılan çalışmalarda ise yaşlı bireylerde fiziksel sorunlar ve ölüm kaygısı arasından bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca alan yazındaki genel bulgular da bu fikri desteklemektedir. Hatta bazı çalışmalar ölümcül hastalığı olan bireylerin ölüm kaygı düzeylerinin düştüğünü göstermektedir (Öztürk vd., 2011).

Ölüm kaygısı ve kişilik özellikleri arasında ilişkinin bulunduğunu ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan birini ortaya koyan Templer (1972), 217 erkek ve 167 kadın katılımcıdan oluşan 384 üniversite öğrencisi üzerinde ölüm kaygısı, nevrozizm, dışadönüklük ve sigara içme üzerine yaptığı araştırmada ölüm kaygısı ve dışadönüklük arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ifade etmiştir. Diğer taraftan ise ölüm kaygısı ve nevrozizm arasında anlamlı düzeyde bir ilişki ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde Frazier ve Foss-Goodman (1989) da araştırmalarında nevrozizm ile ölüm kaygısı arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, dışadönüklük ve ölüm kaygısı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmaya dâhil edilen değişkenlerden dışadönüklük ve nevrozizmin, ölüm kaygısını yordamada önemli bir rolü olduğu da ortaya koyulmuştur. Ölüm kaygısı ve nevrozizm faktörü arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve anlamlı olması, ölüm kaygısı düzeyi yüksek olan bireylerin endişe, kaygı, korku ve güvensizlik hissini daha çok yaşaması anlamına gelmektedir (McCrae ve Costa, 1987).

Ölüm kaygısı ve stres ilişkisini araştıran Sinha ve Nigam (1993), yaşları 25–45 arası değişen 150 kişiyle 2 farklı araştırma yürütmüşlerdir. Çalışmalar neticesinde stresin ölüm kaygısını açıklamada iyi bir gösterge olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin ölüm kaygıları, sağlığa yönelik düşünce ve davranışları ile araştırmanın devam ettiği süre boyunca sağlık kontrolüne gidip gitmedikleri üzerinde yapılan bir çalışmada; ölüm kaygısı yüksek olan öğrencilerin sağlıklarına daha az özen gösterdikleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca ölüm kaygısı düzeyi yüksek olan erkeklerin, kaygı seviyeleri yüksek olan kadınlara göre sağlıklarını daha fazla ihmal ettikleri ve daha az sağlık kontrolüne gittikleri ifade edilmiştir (Knight ve Elfenbein, 1996).

19–30 yaş arasında bulunan öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin ölüm kaygıları ile dini yönelimleri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada öğrencilerin %78'i Tanrıya inandıklarını, %16'sı bunu bilmediklerini, %3'ü Tanrıya inanmadıklarını ve son %3'ü ise çekimser kaldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda ölüm kaygısı ile Tanrı inancı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamazken, ölümden sonra cezalandırılmaya dair düşünceler ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Julie ve Kevin, 1998).

Yıldız ve Bulut (2017), kişilik özellikleri ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, nevrozizm ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü ve anlamlı

bir ilişki saptanırken, deneyime açıklık ve ölüm kaygısı arasında tam tersine negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ölüm kaygısı ve deneyime açıklık arasında ortaya koyulan bu negatif yönlü ilişkiden hareketle; yeni ve yaratıcı fikirler üretebilen, özgün, cesaretli gibi sıfatlarla tanımlanan deneyime açık bireylerin ölüme dair daha az kaygılandıkları ifade edilebilir (McCrae ve Costa, 1987). Ek olarak araştırmanın devamında beş faktör kişilik özelliklerinin diğer üç faktörü olan dışadönüklülük, uyumluluk ve sorumluluk ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Fortner ve Neimeyer (1999), 1996–1999 yılları arasını kapsayan meta-analiz çalışmalarında yaşlılarda ölüm kaygısına yönelik yapılan 49 çalışmayı analiz etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, yaşlıların sahip oldukları ölüme yönelik kaygılar ve korkular ile benlik bütünlüğü arasında negatif korelasyon; yaşlıların bakım koşulları, yaşadıkları fiziksel ve psikolojik sorunlar arasında pozitif korelasyon tespit edilmiştir.

Hong Kong’da yaşayan ve yaşları 18–26 arası değişen 282 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada ölüm kaygısı, sağlık kontrol odağı ve kendilik yeterliliği algısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda kendilik yeterliliği algısı ile ölüm kaygısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların erkeklere göre anlamlı şekilde yüksek ölüm kaygısı hissettikleri bulunmuştur (Tang, Wu ve Yan, 2002).

Özdemir, Kahraman ve Ertufan (2019), Türkiye’de ve Danimarka’da yaşayan insanların ölüm kaygısı, benlik saygısı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırılmasını amaçladıkları araştırmada 18–70 yaş arası toplam 141 kişi ile çalışmışlardır. Araştırma sonucunda ölüm kaygısı ve nevrozizm arasında pozitif yönde güçlü ve anlamlı bir ilişki bulunurken; ölüm kaygısı ile dışadönüklülük arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca ölüm kaygısının; uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutları ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı belirtilmiştir.

Örsal, Yenilmez, Çelik ve Işıklı (2012), ölüm kaygısı ve algılanan sosyal desteğin ilişkisini inceledikleri araştırmalarında huzur evinde ve evde yaşayan yaşlıları ele almışlardır. Evde yaşayan yaşlı bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin huzurevinde yaşayan bireylere göre daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumun sebebini ise, yaşlı bireylerin öldükten sonra sevdiklerini arkada bırakmaya veya sevdiklerini kaybettiklerinde arkada kalmaya dair bir kaygı yaşamaları olarak tanımlamışlardır.

Ölüm riskinin yüksek olduğu meslek grupları ile daha düşük olduğu meslek gruplarının ölüm kaygısı ile olan ilişkisinin incelendiği araştırmada; pilot, polis ve itfaiyeci gibi ölüm riski yüksek olan meslekler ile psikolog, muhasebeci ve sınıf öğretmeni gibi ölüm riski düşük olan mesleklerin ölüm kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Ölüm riski düşük olan meslek gruplarında çalışanların, ölüm riski yüksek olan meslek gruplarına göre daha fazla ölüm kaygısı yaşadığı ifade edilmiştir (Eke2003).

18 yaş ve üzeri okuma yazma bilen 598 kişi ile Covid-19 sürecinde duygusal öz yeterlik, pozitif dini tutumlar ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada; bireylerin öz yeterliklerinin ölüm kaygıları üzerinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca duygusal öz yeterlik ile ölüm kaygısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmada pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır (Şiraz, Değirmenci ve Bozdaş, 2020).

Yukarıda verilen araştırmalar incelendiğinde ölüm kaygısının birçok değişkenle birlikte ele alındığı görülmektedir. Yaş, cinsiyet, sağlık durumu, farklı meslek grupları, stres, kişilik özellikleri, dini yönelim ve benlik saygısı gibi birçok değişken ölüm kaygısı bağlamında ele alınmıştır. Araştırmaların sonucu, ölüm kaygısını etkileyen unsurların farklılık göstermesinden dolayı değişiklik gösterebilmektedir.

2.4.2. Beş faktör kişilik özellikleri ile ilgili araştırmalar

1990 itibarıyla Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile ilgili çalışmalar artış göstermiş ve bu kişilik özellikleri konusunda genel fikir birliğine varılmıştır. Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile ilgili kültürlerarası birçok çalışma yapılmıştır. Bu kişilik özellikleri, birçok dilde yapılan çalışmalarla birlikte hem küresel bir boyut kazanmış hem de kültürel sınırları ve özellikleri belirlenmiştir (Ulu, 2007).

Argyle ve Lu (1990), yaşları 20-21 olan genç yetişkinlerle yaptıkları araştırmalarında mutluluk ve dışadönüklük arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Mutluluk ile dışadönüklük kişilik özelliği ve sosyal etkinliklere katılma düzeyiyle aralarında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında mutluluk düzeyi yüksek olan bireylerin daha fazla sosyal aktiviteye katıldığını ve daha dışadönük oldukları söylenebilir. Benzer şekilde Hayes ve Joseph (2003) araştırmalarında beş faktör kişilik özellikleri, yaşam memnuniyeti ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve nevrotiklik ile mutluluk puanları arasında bir ilişki tespit

edilirken; yaşam memnuniyeti ile nevroitiklik ve sorumluluk arasında bir ilişkinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Atak (2009), beliren yetişkinlerle yaptığı çalışmada beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük, uyumluluk ve nevroitiklik özelliklerinin yalnızlığı önemli ölçüde yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca dışadönüklük ve uyumluluk boyutlarının yalnızlığı negatif olarak; nevroitiklik boyutunun ise yalnızlığı pozitif olarak etkilediğini ifade etmiştir. Aynı çalışmada beş faktör kişilik özelliklerinden sorumluluk ve deneyime açıklık boyutları ile yalnızlık arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgunun aksine; sorumluluk ve deneyime açıklık faktörlerinin yalnızlığı negatif olarak (Cacioppo, Hawkley, Ernst, Burleson, Berntson, Nouriani ve Spiegel, 2006) veya pozitif olarak (Olenik-Shemesh ve Zeidner, 2013) etkilediğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır.

Basım, Çetin ve Tabak (2009) 18–26 yaş arasındaki üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapmış oldukları çalışmada beş faktör kişilik özellikleri ve çatışma çözme yaklaşımlarının arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, beş faktör kişilik özelliklerinden deneyime açıklık ve uyumluluğun, çatışma çözme yaklaşımlarını tamamen anlamlı şekilde yordadığını ifade etmişlerdir. Buna göre çatışma çözme yaklaşımları üzerinde deneyime açıklığın ve uyumluluğun kayda değer bir etkisi olduğu söylenebilir.

Petrides ve arkadaşları (2010) beş faktör kişilik özellikleri ile duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan analizler neticesinde duygusal zekâ özelliklerinin beş faktör alt boyutlarının %50'sini kapsadığını ve nevroitiklik özelliğinin, duygusal zekâ ile en güçlü korelasyona sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar tarafından Hollanda üzerinde yapılan bu araştırma Kuzey Amerika ve İngiltere'de yapılan diğer araştırmaları destekler nitelikte bulgular ortaya koymuştur.

Budak (2011) üniversite öğrencilerinde aşka yönelik tutum, ilişki doyumu ve kişilik özelliklerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin sahip olduğu kişilik özelliklerinin tamamı romantik ilişki doyumunun %11'ini açıkladığı ifade edilmiştir. Yordayıcı değişken olarak ele alınan deneyime açıklık, romantik ilişki doyumunun en güçlü yordayıcı olurken onun hemen ardından dışadönüklük kişilik özelliği gelmiştir.

Ebstrup, Eplov, Pisinger ve Jorgensen (2011) Danimarka'da kırsal kesimde yaşayan ve yaşları 18–69 arası değişen katılımcılarla yaptıkları çalışmada beş faktör kişilik özellikleri,

algılana stres ve genel öz yeterlilik arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk ve deneyime açıklık ile algılanan stres arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler saptanırken nevrotizizm ile algılanan stres arasında herhangi bir ilişki saptanmamıştır.

Garcia ve Erlandsson (2011) beş faktör kişilik özellikleri ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve sorumluluk alt boyutlarının psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı şekilde etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. Dışadönüklük kişilik özelliği yaşam doyumunu arttırırken, nevroitiklik kişilik özelliğinin ise yaşam doyumunun düşmesine kaynaklık ettiğini belirtmiştir.

Çetin ve Alacalar (2016), bireylerin kişilik özelliklerinin iş yaşamındaki yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptıkları araştırmada; dışadönüklük, uyumluluk ve duygusal dengelilik özelliklerinin iş yaşamında yalnızlığı negatif yönlü ve anlamlı şekilde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan deneyime açıklık kişilik özelliğinin ise yalnızlığı pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Bir diğer beş faktör kişilik özelliği olan sorumluluk özelliğinin ise bireylerin iş yaşamında yaşadıkları yalnızlık üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Reisoğlu ve Yazıcı (2017) 17–36 yaş arasındaki üniversite öğrencileri ile yürüttükleri araştırmalarında öğrencilerin beş faktör kişilik özellikleri ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Araştırma sonucuna göre beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk ve nevroitiklik öznel iyi oluşu anlamlı şekilde yordamaktadır.

Şahan ve Ceyhan (2019) lisede okuyan ergenlerin kişilik özellikleri, yalnızlık düzeyleri ve yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi kapsayan araştırmalarında, yalnızlığın beş faktör kişilik özelliklerinden nevroitiklik kişilik özelliği ile yalnızlık düzeyi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer yandan dışadönüklük, sorumluluk, deneyime açıklık ve uyumluluk kişilik özellikleri ile yalnızlık düzeyi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca kişilik faktörünün, yalnızlığa dair varyansın %31.6'sını anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sarı ve Çakır (2020) okul psikolojik danışmanı adaylarının beş faktör kişilik özelliklerinin, psikolojik danışma öz yeterlikleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara

göre beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik danışma öz yeterliklerini anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk ve deneyime açıklık ile öğrencilerin psikolojik danışma öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Eker (2021) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında altı faktörlü kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve sorumluluk faktörlerinin sosyal yalnızlığı anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmanın diğer bir bulgusu olarak kişilik özellikleri boyutlarından deneyime açıklık, uyumluluk, sorumluluk ve dışadönüklüğün yalnızlığın alt boyutu olan ailesel yalnızlığı anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Son olarak ise, kişiliğin boyutlarından dışadönüklük, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutlarının yalnızlığın alt boyutlarından olan romantik yalnızlığı anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşmıştır.

1990'ın başı itibariyle oldukça kabul görmeye başlayan ve günümüzde de kişilik özellikleri ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılan Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin birlikte çalışıldığı konu yelpazesinin oldukça geniş olduğu görülmektedir. Bu bölümde bu yelpazenin içinde yalnızlık, mutluluk, stres, öz yeterlik, psikolojik iyi oluş, yaşam memnuniyeti, duygusal zekâ ve çatışma çözme yaklaşımları gibi konularla olan çalışmalara yer verilmiştir.

2.4.3. Yalnızlık ile ilgili araştırmalar

Kozaklı (2006), üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada yalnızlık ile sosyal destek ilişkisini araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre; yaşı daha büyük olan gruptakiler, çocukluğunu nüfus açısından daha az yoğunlukta olan yerleşim yerlerinde geçirenler ve annesinin eğitim seviyesi daha yüksek olan kişiler daha az yalnızlık hissetmektedir.

Hamarta (2000) araştırmasında, üniversite öğrencilerinin çeşitli demografik değişkenlerinin yalnızlık ve sosyal beceri düzeyi üzerine olan etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda erkek katılımcıların yalnızlık düzeylerinin, kadın katılımcılara göre yüksek olduğu; sınıf düzeyi açısından ise dördüncü sınıf öğrencilerin yalnızlık düzeyleri, birinci sınıf öğrencilere göre yüksek olduğu bulunmuştur. Katılımcıların yalnızlık düzeyleri ile yetişilen yer, okunulan bölüm ve barınılan yer değişkenleri arasında önemli düzeyde bir farklılaşma görülmemiştir.

Hawkey ve Cacioppo (2010), yalnızlığı teorik açıdan incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında, yalnızlığı herkesin deneyimleyebileceği ortak bir yaşantı olduğunu

vurgulamışlardır. Araştırmacılara göre yalnızlık orta yaş döneminde azaldığına, yaşlılık döneminde ise tekrardan artışa geçtiğine dikkat çekmişlerdir.

Gündoğan (2020) yaşlı bireyler üzerinde yaptığı bir araştırmada, yaşlı bireylerin genel yalnızlık düzeyleri ile ölüm kaygısı düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ölüm kaygısı ile sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık puanları arasında da pozitif yönlü bir ilişki ortaya koyulmuştur.

15–65 yaş arası bireylerin intihar eğilimleri, yaşama devam etmek için gerekli sebepleri, yalnızlık ve umutsuzluk konularının ilişkisinin incelendiği araştırmada; 15–25 yaş arasındaki bireylerin intihara yönelik eğilimlerinin, yalnızlık ve umutsuzluk duygularının daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca kadınların erkeklere göre yalnızlığı ve umutsuzluğu daha az hissettikleri tespit edilmiştir (Durak Batıgün, 2008).

Slah (2017) 18–25 yaş arası genç yetişkinlerle yaptığı araştırmada yoğun internet kullanan katılımcıların benlik saygısı ölçeğinden elde ettikleri puanların daha yüksek olmasına rağmen kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerini ifade etmiştir.

Keldal ve Atli, (2016), Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve kişilik özellikleri ile ilgili yaptıkları araştırmada, yalnızlık ile dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özellikleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki varken; yalnızlık ile nevrotiklik kişilik özelliği arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Cheng ve Furnham (2002)'ın çalışmasında ise beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük kişilik özelliğinin yalnızlığı negatif yönde, duygusal dengesizlik özelliğinin ise pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur.

Pinson (2010), yalnızlık türlerinin ölüm kaygısı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yürüttüğü çalışmasında genel yalnızlığın ölüm kaygısı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir. Ek olarak araştırma sonucunda duygusal yalnızlığın, ölüm kaygısını gösterme açısından sosyal yalnızlığa göre daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlılar üzerinde yapılan bir araştırmada ise ölüm kaygısını doğrudan etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda ölüm kaygısı ve yalnızlık arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur (Kim and Choi, 2014).

Özbek (2017), internet bağımlılığı ve yalnızlık arasındaki ilişkiyi tespit etmek için üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada kız öğrencilerin

erkeklere göre daha yalnız hissettiklerini belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaş grubu daha büyük olanların daha küçük yaş grubunda bulunanlara göre anlamlı şekilde daha yüksek yalnızlık hissettiklerini ifade etmiştir.

Yeh ve Lo (2004) yetişkin bireylerde tek başına yaşama, yalnızlık deneyimi ve sosyal destek arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlara göre, bireylerin yaşları ilerlemesiyle birlikte özellikle boşanma veya kayıp gibi nedenlerden dolayı sosyal ağların zayıflaması ve bu durumdan kaynaklanan yalnızlık hissini arttırdığını ortaya koymuşlardır. Sosyal destek düzeyi yüksek bireylerin, tek başlarına yaşasalar bile yalnızlık düzeylerinin kayda değer şekilde düşük olduğu ifade edilmiştir.

İmamoğlu (2008), genç yetişkinlik dönemi içindeki bireylerin kişilerarası ilişkilerini; cinsiyet, cinsiyet rolleri ve yalnızlık düzeyleri açısından incelemek amacıyla 570 genç yetişkin bireyle yaptığı çalışma neticesinde bireylerin yalnızlık duyguları ile başkalarına karşı güven duygusu arasında negatif ilişki ortaya koymuştur. Ayrıca yalnızlık duygusu arttıkça empati yapma yetisinin olumsuz etkilendiğini ve bireyin kişilerarası ilişkilerinde bağlılık seviyesinin arttığını ifade etmiştir.

Öztürk, Karakuş ve Tamam (2011), evli yaşlıların ölüm kaygısı puanlarının bekâr yaşlılara göre daha düşük olduğunu ortaya koyarken; Keskin, Dülgerler, Engin, Bilge, Özer ve Peker (2018) de çalışmalarında yalnız yaşayan yaşlıların ölüm kaygısının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine benzer şekilde yapılan bir çalışmada Azeem ve Naz (2015) yaşamını bir kurumda devam ettiren yaşlıların ölüm kaygısı düzeylerinin evde yaşayan bireylere göre daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Saleem, Ashraf, Yousaf ve Dogar (2015), 18–25 yaşları arasında bulunan genç yetişkin bireyler yaptığı araştırmada yalnızlık, aleksitimi ve kişilerarası problemler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre aleksitimi, yalnızlığı ve kişilerarası problemleri anlamlı şekilde yordarken; yalnızlık ve aleksitimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ek olarak aleksitimi ve kişilerarası problemler arasında ve aleksitimi ile yalnızlık arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya konulmuştur.

Yalnızlık ile ilişkili çalışmalar incelendiğinde yalnızlığın genel olarak oldukça çok incelenen bir konu olduğunu ve çok çeşitli değişkenlerle ele alındığını görmekteyiz. Yukarıda özetlenen çalışmalarda yalnızlığın bazı demografik değişkenler, sosyal destek, kişilik

özellikleri, internet bağımlılığı, ölüm kaygısı, intihar davranışları, cinsiyet rolleri ve kişilerarası problemler gibi bazı konularla olan ilişkisi özetlenmeye çalışılmıştır.



BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Genç yetişkinlerin kişilik özellikleri, ölüm kaygısı ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, en az iki veya daha fazla değişkenin birbirleriyle aralarındaki ilişkinin varlığının ve düzeylerinin belirlenmesini sağlayan modeldir. Bu modelde yapılan çalışmalar neden-sonuç hakkında bilgi vermez fakat bu konu hakkında ipuçları sağlayabilir (Karasar, 2009). Araştırmada bağımlı değişken olarak ölüm kaygısı, bağımsız değişken olarak ise kişilik özellikleri ve yalnızlık ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020–2021 arasında Türkiye’de yaşayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 18–30 yaş arası 660 genç yetişkin oluşturmuştur.

Tablo 3.1’de çalışma grubunu, 412 kadın (%62.4) ve 248 erkek (%37.6) katılımcının oluşturduğu görülmektedir. Araştırma grubunun %69.2’sini 18–22 yaş, %25.9’unu 23–26 yaş ve %4.8’ini 27–30 yaş katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer incelendiğinde % 8.6’sının köy-kasaba, % 28’inin ilçe, % 20.3’ünün il ve % 43’ünün büyük şehir olarak belirttiği görülmektedir.

Tablo 3.1. Araştırma grubunun sosyo-demografik özellikleri.

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Erkek	248	37.6
Kadın	412	62.4
Yaş		
18–22	457	69.2
23–26	171	25.9
27–30	32	4.8
Yaşamın Büyük Bölümü		
Köy/Kasaba	57	8.6
İlçe	185	28
İl	134	20.3
Büyükşehir	284	43
Toplam	660	100

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerini belirlemek amacıyla “Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği”, kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla “Beş Faktör Kişilik Envanteri”, yalnızlık düzeylerini belirlemek amacıyla “Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği” kullanılmıştır. Bunlara ek olarak katılımcıların cinsiyet, yaş ve yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer hakkında bilgi almak adına araştırmacı tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya gönüllü olarak katılan bireylerin cinsiyet, yaş ve yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yer gibi farklı demografik değişkenleri belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan formdur.

3.3.2. Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği

Sarıkaya ve Baloğlu (2016) tarafından yetişkinlerin ölüm kaygısı seviyelerini belirlemek amacıyla geliştirilen Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, toplam 20 maddeden oluşmaktadır. 5’li likert şeklinde olan ölçek “0 = hiçbir zaman”, “1 = nadiren”, “2 = ara sıra”, “3 = sık sık” ve “4 = her zaman” seçenekleri arasında değer almaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 0–80 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek

ölüm kaygısını belirtmektedir. Ölçekten alınan 0–12 puan aralığının çok düşük seviyede ölüm kaygısına, 13-29 puan aralığının düşük seviyede ölüm kaygısına, 30-47 puan aralığının orta seviyede ölüm kaygısına, 48-64 puan aralığının yüksek seviyede ölüm kaygısına ve 65-80 puan aralığının ise çok yüksek seviyede ölüm kaygısına karşılık gelmektedir. Ayrıca ölçek maddelerinde ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır.

Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği; ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %67.2'sini açıkladığı ortaya koyulmuş ve bu üç faktörden oluşan yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği ile TP-DAS arasındaki korelasyon .76; Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği ile sürekli kaygı arasındaki korelasyon .43; Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği ile durumluk kaygı arasındaki korelasyon .28 ve son olarak Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği ile BDI arasındaki korelasyon .24 olarak bulunmuştur ($p < .01$). Ölçeği geliştiren araştırmacılar tarafından testin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı .95 olarak hesaplanırken; iki hafta süreyle yapılan test-tekrar test güvenilirliği ise .82 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında ölçekten elde edilen toplam Cronbach Alfa değeri .96; ölümün belirsizliği alt boyutunun Cronbach Alfa değeri .95, maruz kalma alt boyutunun .93 ve acı çekme alt boyutunun .83 olarak hesaplanmıştır.

3.3.3. Beş Faktör Kişilik Envanteri

Ölçek; ilk olarak John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından kişiliğin beş faktörünü ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Kısa, anlaşılır ve kültürler arası kullanıma elverişlidir. İlk olarak Büyük Beşli Ölçeği (The Big Five Inventory) adıyla geliştirilmiş olan ölçek, 5'li likert tipinde (1 = hiç katılmıyorum ile 5 = kesinlikle katılıyorum arasında) ve toplamda 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, dışadönüklük (8 madde), nevrokliklik (8 madde), uyumluluk (9 madde), sorumluluk (9 madde) ve deneyime açıklık (10 madde) gibi toplamda beş faktörden oluşmaktadır (Durmuş ve Ulusoy, 2011). Bu çalışmada Sümer ve Sümer (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan versiyonu kullanılmıştır.

Her bir alt ölçekten alınan puanların anlamı bu kişilik özelliğinin bireyde yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Sümer (2005) yapmış olduğu çalışmada ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alpha değerlerinin .64 ile .77 arasında olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma kapsamında kişilik özelliklerinin alt boyutlarının Cronbach Alfa değerleri Dışadönüklük .83,

Uyumluluk, .67, Sorumluluk .74, Nevrotiklik .78 ve Deneyime Açıklık .74 olarak hesaplanmıştır.

3.3.4. Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği (SELSA-S)

SELSA, ilk olarak yalnızlık duygusunu ölçmek için DiTommaso ve Spinner (1993, 1997) tarafından çok boyutlu olarak geliştirilmiş bir ölçektir. SELSA-S ise genel orijinal Selsa ölçeklerinden, Sosyal ve Romantik Yalnızlık alt ölçekleri içinden (Duygusal Romantik Yalnızlık ve Duygusal Ailesel Yalnızlık) seçilmiş olup toplamda 15 maddeden oluşmakta ve 9 maddesi (2,3,5,6,8,9,11,12,14) ters puanlanmıştır (DiTommaso, 1997). Yetişkinlerin yalnızlık duygularını ölçmek amacıyla geliştirilen SELSA-S'in, yetişkinler üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını DiTommaso, Brannen ve Best (2004) tamamlamıştır.

Ölçek maddeleri, Sosyal Yalnızlık ve Duygusal Yalnızlık olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Duygusal Yalnızlık alt boyutu kendi içinde Ailesel Duygusal Yalnızlık ve Romantik Duygusal Yalnızlık alt boyutu olarak ikiye ayrılmaktadır. Yani Duygusal Yalnızlık bölümünden alınacak puanları Ailesel Yalnızlık alt boyutu ve Romantik Yalnızlık alt boyutu oluşturmaktadır. Ölçek 1 (şiddetle katılmıyorum) ile 7 (şiddetle katılıyorum) arasından puanlara 7'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Akgül (2020) tarafından yapılmış olup ölçeğin Cronbach Alpha değeri .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında iç tutarlık kat sayıları Duygusal Romantik Yalnızlık .85, Duygusal Ailesel Yalnızlık .76 ve Sosyal Yalnızlık .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, test-tekrar test ölçümleri için dört hafta arayla iki kez uygulanmış ve SELSA-S'in devamlılık katsayıları sırasıyla Duygusal Romantik Yalnızlık .89, Duygusal Ailesel Yalnızlık .90 ve Sosyal Yalnızlık .92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam devamlılık katsayısı ise .93 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada ölçeğin Sosyal Yalnızlık alt boyutu için Cronbach Alfa değeri .84, Duygusal Yalnızlığın altında yer alan Romantik Yalnızlık alt boyutu için Cronbach Alfa değeri .85, Ailesel Yalnızlık alt boyutu için .89 olarak bulunmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma sürecinde veri toplamaya başlamadan önce Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 19/03/2021 tarihli, 2021/150 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Dünya genelinde etkisini gösteren Covid-19 salgını sebebiyle veriler online ortamda toplanmak durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda ölçeklerin açıklamasının, araştırmanın amacının, katılım için gönüllülük esasının, çalışmada kişisel verilerin istenmeyeceğinin vurgulandığı online bir form oluşturulmuştur. Bu form Google Form sitesi aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır.

Ayrıca araştırmada kullanılacak bütün ölçekler için ölçekleri geliştiren ve uyarlayan kişilerden gerekli izinler alınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen veriler, toplanarak bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 26.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada yüzde hesaplama, frekans, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi, pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği, Tukey testi ve son olarak da çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerden önce eksik doldurulmuş ve uç değer içeren veriler tespit edilmiş ve veri setinden çıkarılmış ve ardından uç değer ayıklaması tamamlanmıştır. Kalan 660 katılımcıdan elde edilen veriler için normallik dağılımını test etmek için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Verilerin çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2. Değişkenlere ait betimsel istatistikler.

Değişken	n	\bar{X}	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
TÖKÖ	660	57.40	21.98	.204	-.880
TÖKÖ-ÖB	660	29.35	12.335	.084	-1.10
TÖKÖ-MK	660	17.84	8.33	.44	-.826
TÖKÖ-AÇ	660	10.20	3.69	-.359	-.931
D	660	27.68	6.21	-.322	-.295
U	660	33.30	5.14	-.564	.429
S	660	31.82	5.57	-.235	-.199
N	660	23.58	6.20	-.023	-.330
DA	660	37.52	5.57	-.522	.499
YSDYÖ	660	48.09	16.52	.271	.013
YSDYÖ-SY	660	12.22	6.31	1.20	1.10
YSDYÖ-ADY	660	12.97	7.28	.989	.373
YSDYÖ-RDY	660	22.90	9.90	-.487	-1.12

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme, **D:** Dışadönüklük, **U:** Uyumluluk, **S:** Sorumluluk, **N:** Nevrotizm, **DA:** Deneyime Açıklık, **YSDYÖ:** Yetişkinler için Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği, **YSDYÖ-ADY:** YSDYÖ – Ailesel Duygusal Yalnızlık, **YSDYÖ-RDY:** YSDYÖ – Romantik Duygusal Yalnızlık

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Yetişkinler için Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği’nin çarpıklık ve basıklık

değerleri -1.5 ile +1.5 değerleri arasındadır. Bu değerler aralığında yer alan çarpıklık ve basıklık katsayılarının normal dağılım özelliği gösterdiği kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Araştırmanın amacına dönük olarak bağımsız değişkenlerini “cinsiyet, yaş, yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yer, kişilik özellikleri ve yalnızlık” oluşturmaktadır. Bağımlı değişkene bakıldığında ise genç yetişkinlerin “ölüm kaygısı (Ölümün Belirsizliği, Maruz Kalma ve Acı Çekme) düzeyleri olarak belirlenmiştir.

Üç ölçekten elde edilen puanların dağılımları analiz programına bağımsız değişkenlere göre kodlanmıştır. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeylerinin cinsiyet açısından anlamlı şekilde farklılaşma durumunu ortaya koymak için bağımsız gruplar için t-testi analizi yapılmıştır. Yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yer ve yaş değişkenlerine göre genç yetişkinlerin ölüm kaygısı puanlarının anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış; farklılaşma çıkan durumlarda farklılaşmanın kaynağının tespit edilmesi için Tukey testi kullanılmıştır. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır. Son olarak, genç yetişkinlerin kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeylerinin, ölüm kaygısı düzeylerini yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada bulguların anlamlılık düzeyi $p < .05$ 'de incelenmiştir.

BÖLÜM 4

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin elde edilen verilerin analizleri sonucunda oluşan bulgular yer almaktadır. Ayrıca bu bulgulara dair tablolar, bu tabloların açıklamaları ve yorumları yer almaktadır. Bulguların sıralaması, araştırmanın alt problemlerinin sırası gözetilerek hazırlanmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 4.1. Genç yetişkinlerin cinsiyet değişkenine göre ölüm kaygısı puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t-testi sonuçları.

Değişkenler	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	p
TÖKÖ	Erkek	248	49.3	21.17	-7.936	.000*
	Kadın	412	62.43	20.91		
TÖKÖ-ÖB	Erkek	248	25.15	11.81	-7.034	.000*
	Kadın	412	31.89	11.98		
TÖKÖ-MK	Erkek	248	14.81	7.88	-7.543	.000*
	Kadın	412	19.66	8.07		
TÖKÖ-AÇ	Erkek	248	9.07	3.79	-6.140	.000*
	Kadın	412	10.88	4.45		

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme, *p<.05

Ölüm kaygısı toplam puan ortalamaları incelendiğinde erkeklerin puan ortalamaları ($\bar{X} = 49.03$), kadınların puan ortalamalarına göre ($\bar{X} = 62.43$) daha düşük bulunmuştur. Yapılan t testi sonucuna göre katılımcıların cinsiyet açısından toplam ölüm kaygısı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t_{(658)} = -7.936$, $p < .05$). Bu sebeple genç yetişkin kadınların aynı yaş grubundaki erkeklere göre daha fazla ölüm kaygısı hissettiği söylenebilir.

Ölüm Kaygısı değişkeninin alt boyutları cinsiyet açısından incelendiğinde, erkek katılımcıların ölümün belirsizliği puan ortalamaları ($\bar{X} = 25.15$), kadınların puan ortalamalarından ($\bar{X} = 31.89$) daha düşük bulunmuştur. Ölümün belirsizliği alt boyutu için yapılan t testi sonucuna göre katılımcıların cinsiyetleri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(658)} = -7.034$, $p < .05$). Erkek katılımcıların maruz kalma alt boyutu puan ortalamaları ($\bar{X} = 14.81$), kadınların puan ortalamalarından ($\bar{X} = 19.66$), daha düşüktür. Yapılan t test sonucuna göre kadınlar ve erkeklerin maruz kalma puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur ($t_{(658)} = -7.543$, $p < .05$). Erkeklerin acı çekme alt boyutu puan ortalamaları ($\bar{X} = 9.08$), kadınların acı çekme puan ortalamalarından ($\bar{X} = 10.88$) daha düşük olarak bulunmuş

ve yapılan t testi sonucuna göre erkeklerin ve kadınların acı çekme puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($t_{(658)} = -6.140, p < .05$).

Tablo 4.2. Genç yetişkinlerin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer değişkenine göre ölüm kaygısı puanlarına ilişkin n, \bar{X} ve ss değerleri.

Değişkenler	Yer	n	\bar{X}	ss
TÖKÖ	(1)Köy/Kasaba	57	57.86	24.23
	(2)İlçe	185	56.06	21.92
	(3)İl	134	56.19	21.42
	(4)Büyükşehir	284	58.74	21.84
	Toplam	660	57.40	21.98
TÖKÖ-ÖB	(1)Köy/Kasaba	57	29.49	13.43
	(2)İlçe	185	28.52	12.28
	(3)İl	134	28.62	12.01
	(4)Büyükşehir	284	30.21	12.34
	Toplam	660	29.35	12.35
TÖKÖ-MK	(1)Köy/Kasaba	57	18.09	9.08
	(2)İlçe	185	17.60	8.17
	(3)İl	134	17.60	8.32
	(4)Büyükşehir	284	18.06	8.32
	Toplam	660	17.84	8.33
TÖKÖ-AÇ	Köy/Kasaba	57	10.28	4.04
	İlçe	185	9.95	3.78
	İl	134	9.97	3.64
	Büyükşehir	284	10.46	3.58
	Toplam	660	10.20	3.69

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme

Tablo 4.2’de ölüm kaygısı toplam puanı, ölüm kaygısı alt boyutları olan ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme alt boyutlarının yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yer değişkenine göre dağılımı, ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Bu tabloya göre ölüm kaygısında en yüksek puan ortalamasını büyükşehirde yaşayan ($\bar{X} = 58.74$) genç yetişkinler elde etmiştir. Ardından sırasıyla köy/kasabada ($\bar{X} = 57.86$), ilde ($\bar{X} = 56.19$) ve ilçede ($\bar{X} = 56.06$)yaşayan genç yetişkinler gelmektedir.

Ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği alt boyutunda en yüksek puan ortalaması büyükşehirde ($\bar{X} = 30.21$) yaşayan öğrencilere aittir. Ardından sırasıyla köy/kasaba ($\bar{X} = 29.49$), il ($\bar{X} = 28.62$) ve ilçe ($\bar{X} = 28.52$) gelmektedir. Bir diğer alt boyut olan maruz kalma açısından incelendiğinde ise köy/kasabada ($\bar{X} = 18.09$) yaşayan bireylerin puan ortalamaları en yüksek olarak bulunurken onun ardından büyükşehir ($\bar{X} = 18.06$) gelmektedir. Maruz kalma alt boyutu için il ve ilçede yaşayan bireylerin puan ortalamaları eşit

bulunmuştur ($\bar{X} = 17.60$). Son alt boyut olan açık çekme açısından incelendiğinde ise en yüksek puan ortalaması büyükşehirde yaşayanlarda iken ($\bar{X} = 10.46$) onun hemen ardından köy/kasabada ($\bar{X} = 10.28$) yaşayanlar oluşturmaktadır. Bunların ardından ise il ($\bar{X} = 9.97$) ve ilçede ($\bar{X} = 9.95$) yaşayanlar gelmektedir. Genel anlamda bakıldığında sonuçların birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 4.3. Genç yetişkinlerin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yere göre ölüm kaygısı puanlarının farklılaşmasına yönelik ANOVA sonuçları.

Değişkenler	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	
TÖKÖ	Gruplar Arası	1048.633	3	349.544	.723	.539
	Gruplar İçi	317367.153	656	483.791		
	Toplam	318415.786	659			
TÖKÖ-ÖB	Gruplar Arası	412.827	3	137.609	.901	.440
	Gruplar İçi	100163.917	656	152.689		
	Toplam	100576.744	659			
TÖKÖ-MK	Gruplar Arası	35.793	3	11.931	.171	.916
	Gruplar İçi	45759.183	656	69.755		
	Toplam	45794.976	659			
TÖKÖ-AÇ	Gruplar Arası	39.297	3	13.099	.962	.410
	Gruplar İçi	8935.497	656	13.621		
	Toplam	8974.794	659			

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme, *p<.05

Tablo 4.3 incelendiğinde genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yer değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucu görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar açısından; genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı toplam puanları ($F_{656} = .723$, $p > .05$), ölümün belirsizliği alt boyutu ($F_{656} = .901$, $p > .05$), maruz kalma alt boyutu ($F_{656} = .171$, $p > .05$) ve acı çekme alt boyutu ($F_{656} = .962$, $p > .05$) ile yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yere göre anlamlı şekilde bir fark oluşturmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda yaşamlarının büyük bölümünü köy/kasaba, ilçe, il ve büyükşehirde geçiren genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin benzer olduğu ve birbirinden istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı belirtilebilir.

Tablo 4.4. Genç yetişkinlerin yaş değişkenine göre ölüm kaygısı puanlarına ilişkin n, \bar{X} ve ss değerleri.

Değişkenler	Yaş	n	\bar{X}	ss
TÖKÖ	(1)18–22	457	58.65	20.93
	(2)23–26	171	55.74	24.15
	(3)27–30	32	48.38	22.45
	Toplam	660	57.40	21.98
TÖKÖ-ÖB	(1)18–22	457	30.24	11.99
	(2)23–26	171	28.09	13.05
	(3)27–30	32	23.44	11.74
	Toplam	660	29.35	12.35
TÖKÖ-MK	(1)18–22	457	17.93	8.02
	(2)23–26	171	17.99	9.08
	(3)27–30	32	15.75	8.53
	Toplam	660	17.84	8.33
TÖKÖ-AÇ	(1)18–22	457	10.48	3.53
	(2)23–26	171	9.66	3.97
	(3)27–30	32	9.19	3.91
	Toplam	660	10.20	3.69

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme

Tablo 4.4'te ölüm kaygısı toplam puanı, ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme alt boyutlarının yaş değişkenine göre dağılımı, ortalaması ve standart sapmaları verilmiştir. Buna göre ölüm kaygısında en yüksek puan ortalamasını 18–22 yaş ($\bar{X} = 58.65$) grubunda bulunan genç yetişkinler elde etmiştir. Ardından ise sırasıyla 23–26 yaş grubu ($\bar{X} = 55.74$) ve 27–30 yaş grubu ($\bar{X} = 48.38$) gelmiştir.

Ölümün belirsizliği alt boyutuna bakıldığında en yüksek puan ortalamasının 18–22 yaş grubunda ($\bar{X} = 30.24$), sonrasında 23–26 yaş grubu ($\bar{X} = 28.09$) ve 27–30 yaş grubunda ($\bar{X} = 23.44$) olduğu görülmektedir. Ölümüne maruz kalma alt boyutu için en yüksek puan ortalamasının 23–26 yaş grubunda ($\bar{X} = 17.99$) olduğu görülmektedir. Ardından ise 18–22 yaş grubu ($\bar{X} = 17.93$) ve 27–30 yaş grubu ($\bar{X} = 15.75$) gelmektedir. Son alt boyut olan acı çekme alt boyutunda ise en yüksek puan ortalamasını elde eden grup yine 18–22 yaş grubu ($\bar{X} = 10.48$) olurken, ardından 23–26 yaş grubu ($\bar{X} = 9.66$) ve 27–30 yaş grubu ($\bar{X} = 9.19$) gelmektedir. Genel anlamda bakıldığında 18–22 yaş grubunda bulunan genç yetişkinlerin diğer iki gruba göre daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4.5. Genç yetişkinlerin yaşlarına göre ölüm kaygısı puanlarının farklılaşmasına yönelik ANOVA sonuçları.

Değişkenler	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark (Tukey)	
TÖKÖ	Gruplar Arası	3785.035	2	1892.517	3.952	.020*	1>3
	Gruplar İçi	314630.752	657	478.890			
	Toplam	318415.786	659				
TÖKÖ-ÖB	Gruplar Arası	1749.364	2	874.682	5.815	.003*	1>3
	Gruplar İçi	98827.380	657	150.422			
	Toplam	100576.744	659				
TÖKÖ-MK	Gruplar Arası	147.240	2	73.620	1.060	.347	
	Gruplar İçi	45647.736	657	69.479			
	Toplam	45794.976	659				
TÖKÖ-AÇ	Gruplar Arası	117.583	2	58.791	4.361	.013*	1>2
	Gruplar İçi	8857.211	657	13.481			
	Toplam	8974.794	659				

Not: **TÖKÖ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, **TÖKÖ-ÖB:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Ölümün Belirsizliği, **TÖKÖ-MK:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Maruz Kalma, **TÖKÖ-AÇ:** Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği – Acı Çekme, * $p < .05$

Tablo 4.5 incelendiğinde genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucu görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar açısından ölüm kaygısı alt boyutlarından olan ölüme maruz kalma ($F_{657} = .347$, $p > .05$) ile yaş arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Ölüm kaygısı toplam puanı ($F_{657} = .020$, $p < .05$), ölümün belirsizliği ($F_{657} = .003$, $p < .05$) ve acı çekme ($F_{657} = .013$, $p < .05$) ile yaş arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Varyansların homojenliği varsayımı kabul edildiği için ($p > .05$) gruplar arası farklılaşmayı tespit etmek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre 18–22 yaş grubundaki genç yetişkinlerin 27–30 yaş grubundakilere göre ölüm kaygısı toplam puanları ve ölümün belirsizliği puanları anlamlı şekilde daha yüksektir. Ayrıca 18–22 yaş grubundaki genç yetişkinlerin, 23–26 yaş grubundakilere göre acı çekme puanlarının anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.6. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin korelasyon analizi.

Değişkenler	1	a	b	c	2	3	4	5	6	7	d	e	f
1.TÖKÖ	1	.95**	.87**	.78**	-.06	-.03	-.11**	-.25**	-.14**	-.04	.003	.06	-.12**
(a).ÖB		1	.71**	.70**	-.07	-.03	-.12**	-.23**	-.15**	-.03	.01	.06	-.11**
(b).MK			1	.58**	-.03	-.02	-.09**	-.22**	-.12**	-.08**	-.02	.03	-.14**
(c).AÇ				1	-.04	.05	-.07	-.21**	-.10**	.03	.03	.09**	-.03
2.D					1	.30**	.26**	.27**	.30**	-.29**	-.29**	-.21**	-.15**
3.U						1	.32**	.38**	.18**	-.33**	-.30**	-.27**	-.15**
4.S							1	.37**	.22**	-.17**	-.13**	-.18**	-.07
5.N								1	.11**	-.19**	-.21**	-.25**	.00
6.DA									1	-.04	-.05	-.05	.01
7.YSDYÖ										1	.65**	.70**	.73**
(d).SY											1	.41**	.15**
(e).ADY												1	.17**
(f).RDY													1

Not: TÖKÖ: Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği, ÖB: Ölümün Belirsizliği, MK: Maruz Kalma, AÇ: Acı Çekme, D: Dışadönüklük, U: Uyumluluk, S: Sorumluluk, N: Nevrotizm, DA: Deneyime Açıklık, YSDYÖ: Yetişkinler için Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği, ADY: Ailesel Duygusal Yalnızlık, RDY: Romantik Duygusal Yalnızlık, **p<.01

Araştırma değişkenlerinin Pearson korelasyon analizi sonuçları tablo 4.6'da verilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ölüm kaygısı ile beş faktör kişilik özelliklerinden sorumluluk ($r = -.11$, $p < .01$), nevrozizm ($r = -.25$, $p < .01$) ve deneyime açıklık ($r = -.14$, $p < .01$) arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölüm kaygısı ile beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük ($r = -.06$, $p > .01$), ve uyumluluk ($r = -.03$, $p > .01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Ölüm kaygısı alt boyutlarından olan ölümün belirsizliği ile beş faktör kişilik özellikleri alt boyutlarından sorumluluk ($r = -.12$, $p < .01$), nevrozizm ($r = -.23$, $p < .01$), ve deneyime açıklık ($r = -.15$, $p < .01$) arasında negatif yönde düşük düzeyli ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ölümün belirsizliği ile dışadönüklük ($r = -.07$, $p > .01$), ve uyumluluk ($r = -.03$, $p > .01$), arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ölüm kaygısının bir diğer alt boyutu olan maruz kalma ile sorumluluk ($r = -.09$, $p < .01$), nevrozizm ($r = -.22$, $p < .01$) ve deneyime

açıklık ($r = -.12, p < .01$), arasında negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken; dışadönüklük ($r = -.03, p > .01$) ve uyumluluk ($r = -.02, p > .01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ölüm kaygısının son alt boyutu olan acı çekme boyutu ile nevrozizm ($r = -.21, p < .01$) ve deneyime açıklık ($r = -.10, p < .01$) arasında negatif yönde düşük düzeyli ve anlamlı bir ilişki ortaya koyulurken; dışadönüklük ($r = -.04, p > .01$), uyumluluk ($r = .05, p > .01$) ve sorumluluk ($r = -.07, p > .01$), arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Toplam ölüm kaygısı ile yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; ölüm kaygısı ile toplam yalnızlık ($r = -.04, p > .01$), sosyal yalnızlık ($r = .003, p > .01$) ve ailesel duygusal yalnızlık ($r = .06, p > .01$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; toplam ölüm kaygısı ile romantik duygusal yalnızlık ($r = -.12, p < .01$) ile arasında negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği ile yalnızlık ve yalnızlık alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında sadece romantik yalnızlık ($r = -.11, p < .01$) ile arasında düşük düzeyde negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Maruz kalma alt boyutu ile toplam yalnızlık ($r = -.08, p < .01$) ve romantik yalnızlık ($r = -.14, p < .01$) arasında negatif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak acı çekme alt boyutu ile toplam yalnızlık ve yalnızlık alt boyutlarına bakıldığında; acı çekme ile sadece ailesel duygusal yalnızlık ($r = .09, p < .01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişki pozitif yönde ve düşük düzeydedir.

Kişilik özelliklerinden dışadönüklük alt boyutu ile toplam yalnızlık ($r = -.29, p < .01$), sosyal yalnızlık ($r = -.29, p < .01$) ailesel duygusal yalnızlık ($r = -.21, p < .01$) ve romantik duygusal yalnızlık ($r = -.15, p < .01$) arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde uyumluluk kişilik özelliği ile toplam yalnızlık ve yalnızlık alt boyutları arasında negatif yönlü düşük düzeyli ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Korelasyon katsayılarına bakıldığında ise uyumluluk ile toplam yalnızlık ($r = -.33, p < .01$), sosyal yalnızlık ($r = -.30, p < .01$), ailesel duygusal yalnızlık ($r = -.27, p < .01$) ve romantik duygusal yalnızlık ($r = -.15, p < .01$) olarak bulunmuştur. Sorumluluk alt boyutu ile toplam yalnızlık ($r = -.17, p < .01$), sosyal yalnızlık ($r = -.13, p < .01$) ve ailesel duygusal yalnızlık ($r = -.18, p < .01$) arasında negatif yönlü düşük ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde nevrozizm alt boyutu ile de toplam yalnızlık ($r = -.19, p < .01$), sosyal yalnızlık ($r = -.21, p < .01$) ve ailesel duygusal yalnızlık ($r = -.25, p < .01$) arasında negatif yönlü düşük ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak deneyime açıklık alt boyutu ile yalnızlık ve yalnızlık alt boyutları arasında herhangi bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Tablo 4.7. Genç yetişkinlerde toplam ölüm kaygısının yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları.

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	Tolerance	VIF	p
Sabit	102.517	7.016		14.612			
Deneyime Açıklık	-.464	.151	-.118	-3.083*	.947	1.057	.002*
Nevrotizm	-.844	.142	-.238	-5.945*	.860	1.163	.000*
Sorumluluk	-.041	.162	-.010	-.254	.822	1.217	.080
Romantik Duygusal Yalnızlık	-.284	.083	-.128	-3.435*	.994	1.006	.001*

R=.309, R² = .096, ΔR =.090, F_(4, 655)=17.304, p<.05, DW= 2.159, *p<.05

Regresyon analizinden önce gerekli olan varsayımların incelemesi yapılmıştır. Otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin-Watson değerine bakılmıştır. Bu değer 1-3 arası bir değer olması gerekmektedir (Seçer, 2017). Bu araştırma kapsamında değer 2.159 olduğu ve otokorelasyon olmadığı belirlenmiştir. Regresyon varsayımlarından olan çoklu bağlantı sorununun olmaması için tolerans değerinin .10'dan büyük olmaması ve VIF değerinin 1-5 arasında olması gerekmektedir. Tolerans değeri bu araştırma kapsamında (Daoud, 2017). Tablo 4.7'ye bakıldığında bu araştırma kapsamında bağımsız değişkenler (deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk, romantik duygusal yalnızlık) arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığı görülmektedir. Ortaya çıkan değerler doğrultusunda çoklu doğrusal regresyon analizi varsayımları karşılanmaktadır.

Genç yetişkinlerde deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenlerine göre toplam kaygısının yordanmasına ilişkin regresyon analizi tablo 4.7'de görülmektedir. Tablo 4.7'ye bakıldığında deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenleri; genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerini anlamlı şekilde yordamaktadır (R²= .096, F_(4, 655)=17.304, p<.05). Bağımsız değişkenler ölüm kaygısına ilişkin toplam varyansın %10'unu açıklamaktadır. Standardize edilen regresyon katsayısına (β) göre; deneyime açıklık (β =-.118, t=-3.083, p<.05), nevrozizm (β =-.238, t=-5.945, p<.05) ve romantik duygusal yalnızlık (β =-.128, t=-3.435, p<.05) ölüm kaygısının anlamlı bir yordayıcısıyken, sorumluluk özelliğinin yordama gücünün anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.8. Genç yetişkinlerde ölümün belirsizliğinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları.

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	Tolerance	VIF	p
Sabit	54.366	3.963		13.719			
Deneyime	-.267	.085	-.121	-3.141*	.947	1.057	.002*
Açıklık							
Nevrotizm	-.437	.080	-.219	-5.451*	.860	1.163	.000*
Sorumluluk	-.043	.091	-.019	-.465	.822	1.217	.642
Romantik	-.146	.047	-.117	-3.118*	.994	1.006	.002*
Duygusal							
Yalnızlık							

R=.294, R²= .087, ΔR =.081, F_(4, 655)=15.514, p<.05, DW= 2.110, *p<.05

Genç yetişkinlerde deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenlerine göre ölümün belirsizliğinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi tablo 4.8’de gösterilmiştir. Tablo 4.8 incelendiğinde deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenleri; genç yetişkinlerde ölümün belirsizliğini anlamlı şekilde yordamaktadır (R²= .087, F_(4, 655)=15.514, p<.05). Bağımsız değişkenler ölümün belirsizliğine ilişkin toplam varyansın yaklaşık %9’unu açıklamaktadır. Standardize edilen regresyon katsayısına (β) göre; deneyime açıklık (β =-.121, t=-3.141, p<.05), nevrozizm (β =-.219, t=-5.451, p<.05) ve romantik duygusal yalnızlık (β =-.117, t=-3.118, p<.05)ölümün belirsizliğinin anlamlı bir yordayıcısıyken, sorumluluk özelliğinin yordama gücünün anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.9. Genç yetişkinlerde ölüme maruz kalmanın yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları.

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	Tolerance	VIF	p
Sabit	32.944	2.682		12.283			
Deneyime	-.138	.058	-.093	-2.403*	.947	1.057	.016*
Açıklık							
Nevrotizm	-.283	.054	-.211	-5.226*	.860	1.163	.000*
Sorumluluk	-.011	.062	-.007	-.178	.822	1.217	.797
Romantik	-.126	.032	-.149	-3.977*	.994	1.006	.022*
Duygusal							
Yalnızlık							

R=.285, R²= .081, ΔR =.075, F_(4, 655)=14.444, p<.05, DW= 2.228, *p<.05

Genç yetişkinlerde deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenlerine göre ölüme maruz kalmanın yordanmasına ilişkin regresyon analizi tablo 4.9’da gösterilmiştir. Tablo 4.9 incelendiğinde deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve romantik duygusal yalnızlık değişkenleri; genç yetişkinlerde ölüme maruz kalmayı anlamlı

şekilde yordamaktadır ($R^2 = .081$, $F_{(4, 655)} = 14.444$, $p < .05$). Bağımsız değişkenler ölüme maruz kalmaya ilişkin toplam varyansın yaklaşık %8'ini açıklamaktadır. Standardize edilen regresyon katsayısına (β) göre; deneyime açıklık ($\beta = -.093$, $t = -2.403$, $p < .05$), nevrozizm ($\beta = -.211$, $t = -5.226$, $p < .05$) ve romantik duygusal yalnızlık ($\beta = -.149$, $t = -3.977$, $p < .05$) ölüme maruz kalmayı anlamlı bir yordayıcısıyken, sorumluluk özelliğinin yormada gücünün anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.10. Genç yetişkinlerde ölüme acı çekmenin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları.

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	Tolerance	VIF	p
Sabit	14.707	1.127		13.046			
Deneyime Açıklık	-.056	.025	-.085	-2.209*	.947	1.057	.028*
Nevrotizm	-.113	.023	-.190	-4.820*	.860	1.163	.000*
Ailesel Duygusal Yalnızlık	-.020	.020	.040	1.020	.994	1.006	.308

$R = .230$, $R^2 = .053$, $\Delta R = .049$, $F_{(3, 656)} = 12.208$, $p < .05$, $DW = 2.078$, $*p < .05$

Genç yetişkinlerde deneyime açıklık, nevrozizm ve ailesel duygusal yalnızlık değişkenlerine göre acı çekmenin yordanmasına ilişkin regresyon analizi tablo 4.10'da gösterilmiştir. Tablo 4.10'a bakıldığında deneyime açıklık, nevrozizm ve ailesel duygusal yalnızlık değişkenleri; genç yetişkinlerde acı çekmeyi anlamlı şekilde yordamaktadır ($R^2 = .053$, $F_{(3, 656)} = 12.208$, $p < .05$). Bağımsız değişkenler acı çekmeye ilişkin toplam varyansın yaklaşık %5'ini açıklamaktadır. Standardize edilen regresyon katsayısına (β) göre; deneyime açıklık ($\beta = -.085$, $t = -2.209$, $p < .05$) ve nevrozizm ($\beta = -.190$, $t = -4.820$, $p < .05$) acı çekmenin anlamlı bir yordayıcısıyken, ailesel duygusal yalnızlığın yormada gücünün anlamlı olmadığı görülmektedir.

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı, genç yetişkin bireylerde ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

5.1. Tartışma

Bu bölümde, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan genç yetişkin bireylerin ölüm kaygısı, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi konu alan bulgular tartışılmış, yorumlanmış ve öneriler geliştirilmiş olup bu tartışma ve yorumlar, araştırmanın alt problemlerinin sırası ile gerçekleştirilmiştir.

5.1.1. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin cinsiyete göre incelenmesi

Bu çalışmada ölüm kaygısı düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde; genç yetişkinlerde ölüm kaygısı toplam puanları ve ölüm kaygısı alt boyutları olan ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme alt boyutları cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Kadınların ölüm kaygısı toplam puanları ve alt boyutların tamamından aldıkları puanlar erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu kadınların erkeklere göre daha yüksek ölüm kaygısı yaşadıklarını göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde birçok çalışmada ölüm kaygısının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığını ve kadınların daha yüksek ölüm kaygısı yaşadıklarını göstermektedir (Abdel-Khalek, 2005; Erdoğan ve Özkan, 2007; Russac, Gatliff, Reece, Spottswood, 2007; Ayten, 2009; Chuin ve Choo 2009; Drinkwater, 2016; Chow, 2017; Yıldız ve Bulut, 2017; Bulut ve Kuşat, 2018; Arslan, 2019; Şiraz, Değirmenci ve Bozdaş, 2020). Kadınların ölüm kaygısı seviyelerinin yüksek olmasının nedeni kadınların duygusal olarak daha kırılgan ve incinebilir olmalarından, kendilerini var etme süreçlerinde erkeklerden daha fazla engellenmelerinden, toplum yapısı nedeniyle çok fazla toplumsal baskıya maruz kalmalarından, kendilerine tanınan roller içinde sıkışmalarından kaynaklanıyor olabilir (Arslan, 2019). Aynı zamanda kadınların daha duygusal bir yapıda olmaları (Şenol, 1989; Hökelekli, 1992), toplumun sosyo-kültürel yapısının gereği olarak cinsiyet rollerini belirlemesi ve kadınların genel kaygı düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olması da (Şenol, 1989) bu durumun nedenleri arasında gösterilebilmektedir. Bir başka çalışmada ise Chuin ve Choo (2009), erkeklerde ölüm kaygısının kadınlara oranla daha düşük çıkmasının sebebinin, erkeklerin kaygı yaşamadıkları

için değil; tam tersine yaşanan kaygı durumunu bastırdıkları veya inkâr ettikleri için düşük çıktığını söylemiştir. Kadınların ölüm kaygısı seviyelerinin erkeklere göre anlamlı şekilde yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar oldukça fazla olsa da bunun tam tersi şekilde erkeklerin ölüm kaygısı seviyesinin anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Dalda, 2011; Halıcı-Kurtalan ve Kararımak, 2016).

Ölüm kaygısı ve ölümün belirsizliği arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı bilinmektedir. İnsanlarda en çok kaygıya sebep olan durumlardan birisi de ölümden ziyade ölümün nasıl bir şey olacağı düşüncesidir (Öz, 2001). Buradan hareketle ülkemizde son zamanlarda yaşanan kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet, taciz ve çeşitli zor kullanma davranışları kadınların kendilerini güvende hissetmemelerine sebep olabilmektedir. İlişkilerinde sorun yaşayan kadınların tehditlere maruz kalması veya maruz kalan diğer kadınlara bir şekilde tanıklık etmesi ve kendilerine yönelik olası bir zor kullanma ile ne zaman karşılaşacaklarını kestirememeleri, ölüme yönelik kaygılarını arttırıyor olabilir.

5.1.2. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yere göre incelenmesi

Bu araştırmada, genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri yere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş olup, ölüm kaygısı düzeyi yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yere göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme alt boyutlarının da yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yere göre de anlamlı şekilde farklılaşmadığı ortaya koyulmuştur.

Alan yazın incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Sridevi ve Swathi (2014), yaşlı bireylerin ölüm kaygısı ve ölüm depresyonu üzerinde yaptıkları araştırmada kırsal ve kentsel bölgede yaşayan bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ancak ölüm depresyonu açısından anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuşlardır. Ekici (2016) kırsal ve kentsel bölgede yaşayan bireylerin ölüm kaygılarını karşılaştırdığı çalışmasından kentte yaşayanların ölüm kaygılarını kırsal bölgede yaşayanlardan daha yüksek olduğunu ortaya koymuş ancak bu farkın anlamlı olmadığını ifade etmiştir. Aynı şekilde Hulular (2019) da köy-kasaba ve şehirde yaşayan bireylerin ölüm kaygıları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur. Tepe (2020) yaptığı araştırmada katılımcıların yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşamamıştır. Bu durumun sebebi; hemen her yerde eğitim, internet ve televizyon

kullanımının yaygınlığı ve insanların yaşam şartlarının bariz şekilde birbirlerinden farklılaşmaması olarak açıklanmaktadır. Bu araştırmada da alan yazını destekler nitelikte bir sonuca ulaşılmıştır.

5.1.3. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeylerinin yaşa göre incelenmesi

Bu araştırmada ölüm kaygısı düzeyleri yaş değişkeni açısından incelendiğinde; genç yetişkinlerde ölüm kaygısı toplam puanları, ölümün belirsizliği ve acı çekme alt boyutları yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi grup arasında olduğunu anlamak için yapılan analiz sonuçlarına göre 18–22 yaş arasındaki bireylerin 27–30 yaş arasındaki bireylere göre daha fazla ölüm kaygısı yaşadıkları bulunmuştur. Alan yazına bakıldığında ölüm kaygısı ve yaş değişkeni ile ilgili araştırmalarda farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu araştırmanın sonucunu destekler nitelikte yaş arttıkça ölüm kaygısının azalacağını destekleyen araştırmalar (Abdel-Khalek ve Al-Kandari, 2007; Karaca, 2000; Şenol, 1989; Şiraz, Değirmenci ve Bozdaş, 2020) bulunmaktadır.

Ölüm kaygısının yaş arttıkça azalması, bireylerin yaşları ilerledikçe hayatın bilinmezliklerinin azalması, ilgi alanlarının değişip çeşitlenmesi ve hayata dair yoğunluklarının artmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Ayten, 2009). Ayrıca yetişkinlerin aksine gençlerin ölüm hakkında sağlıklı bedenlerini kaybedecekleri ve gelecek planlarını engelleyecek bir durum olduğunu sıkça düşündükleri için ölüm kaygısı düzeyleri daha yüksektir (Kaba, 2019). Bir başka açıdan ise yaşlı bireylerin çevresindeki ölümleri ve yakınlarının ölümlerini tecrübe etmesi onların ölüm kaygısını travmatik şekilde yaşamalarını önlemektedir (Cicirelli, 2003).

Ölüm kaygısı ile ilgili yapmış oldukları derleme çalışmasında Fortner ve Neimeyer (1999), bazı çalışmalarda ortay yaşlı katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerinin yaşlılara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun sebebinin, ölüm kaygısı ve yaş değişkenleri arasındaki negatif ilişki olabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak ölüm kaygısı ile ilgili bütün çalışmaları göz önünde bulundurdıklarında, bireylerin ölüm kaygısı seviyelerinin orta yaştan itibaren düşüşe geçtiğini yaşlılığın bir evresinde ise artık sabit kaldığını belirtmişlerdir. Tüm bu bulguların aksine yaş ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Chuin ve Choo 2009; Kimter ve Köftegöl, 2017; Öztürk vd.,2011).

5.1.4. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri ile beş faktör kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiler

Bu araştırmada genç yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri, beş faktör kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, dışadönüklük ve uyumluluk ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ölüm kaygısı ile beş faktör kişilik özelliklerinden sorumluluk, nevrotizm ve deneyime açıklık arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde bu kişilik özelliklerinin üçü ölüm kaygısı alt boyutları olan ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme ile de anlamlı şekilde ilişkilidir. Bu bulgular ışığında bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri arttıkça nevrotizm, sorumluluk ve deneyime açıklık kişilik özelliklerinden aldıkları puanlar azalmaktadır. Deneyime açıklık özelliğine sahip bireyler, güçlü hayal gücü, meraklı, yenilikçi fikirlere açık özelliklerine sahiptirler (Barrick ve Mount, 1991). Sosyal ilişkilerde ve yeni yaşantıları denemekte oldukça istekli olan deneyime açık bireyler, çeşitli zengin kaynaklara sahip oldukları için ölüme yönelik kaygıyı daha az duyabilmektedirler. Sorumluluk özelliği baskın olan bireyler ise sorumluluk alma bilinci yüksek ve olumlu duygulanım deneyimlerine sahiplerdir. Çünkü bu bireyler, sorunlarla baş etme yeteneklerini ve belirledikleri baş etme yöntemlerini nasıl daha etkin ve etkili kullanabilecekleri konusunda oldukça başarılıdırlar (Bartley ve Scott, 2011). Bu sebeple bireylerin sorumluluk özelliklerinden aldıkları puanlar arttıkça ölüme yönelik kaygıları azalabilmektedir.

Nevrotizm ile ölüm kaygısı arasındaki anlamlı ilişkiyi ortaya koyan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Frazier ve Foss-Goodman,1989; Templer, 1972).Bu araştırmalara benzer şekilde Turgay (2003) da yapmış olduğu araştırmada nevrotiklik kişilik özelliği ve deneyime açıklığın ölüm kaygısı ile negatif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ifade etmiştir. Duygu odaklı yaklaşıma göre bireyler bazen yaşadıkları olaylardan sonra fark etmedikleri, belirsiz duygular içinde olabilirler. Doğrudan fark edilemeyen bu duygular bireyin hayatında oldukça etki sahibidir (Greenberg, 2018). Bu duyguların bir kısmı nevrotiklik özelliğine sahip bireylerin genellikle hissettiği duygularla özdeşdir. Yoğun kaygı, depresyon, umutsuzluk, sinir ve güvensizlik içinde olan bireyler bir taraftan gizil bir istek olarak ölmeyi isterken diğer taraftan bu yoğun duygularda kalmak ve hayata tutunmak isteyebilirler. Bu duygulardaki artış ve yaşama isteği; ölüm kaygısını ve isteğinin azalmasına sebep olmuş olabilir.

Ölüm kaygısı ile yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, maruz kalma alt boyutu ile toplam yalnızlık ve romantik yalnızlık arasında negatif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken ölüm kaygısı, ölümün belirsizliği ve acı çekme ile romantik duygusal

yalnızlık arasında negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı ve ölüm kaygısı alt boyutlarından aldıkları puanlar arttıkça romantik duygusal yalnızlık puanları azalmaktadır. Benzer şekilde Tel, Koç ve Tel Aydın (2020), yaşlı bireylerde yalnızlık, yaşam doyumu ve ölüm kaygısı değişkenleri ile yaptıkları çalışmada yakın akrabaları ile yaşayan yaşlıların yalnızlık puanları yüksek çıkarıken ölüm kaygısı puanlarının düşük çıktığını ifade etmişlerdir. Genç yetişkinlik dönemi sosyal destek kaynaklarının oldukça önemli olduğu, sosyal ilişki kurmanın ve bunları sürdürmenin oldukça önem kazandığı bir dönemdir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2018). Bu dönemde bireyler sosyal ilişkiler sayesinde kimliklerini ortaya koyabilir ve bir gruba dâhil olarak benlik bütünlüklerini sağlayabilirler. Genç yetişkinlerin bu dönemde sahip oldukları sosyal destek kaynaklardan mahrum kalmaktan korkmaları, bunun üzerine sıkça düşünmeleri ve olumsuz duygu geliştirmeleri ölüme dair kaygılarında artışa neden olabilir.

Kişilik özellikleri ve yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, genç yetişkinlerin yalnızlık toplam puanları ve yalnızlık alt boyutları kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve uyumluluk ile negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Bir başka ifadeyle dışadönük bireyler; sosyal ilişkilerde aktif ve katılımcı, iyimser bir bakış açısına sahip ve sıcakkanlı kişilerdir (Costa ve McCrae, 1992) ve dışadönüklük puanları arttıkça yalnızlık puanları azalmaktadır. Şahan ve Ceyhan (2019), lise öğrencileri üzerinde beş faktör kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmada, dışadönüklük alt boyutu ile yalnızlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyan araştırmaları desteklemiştir (Cheng ve Furnham, 2002; Çetin ve Alacalar, 2016). Dışadönük kişilik özelliğine sahip kişiler yeni ilişkiler kurmaya istekli, sosyal ilişkilerde oldukça katılımcı ve sosyalleşme düzeyi yüksek, ilişkilerinde devamlılık sağlayan ve arkadaş canlısı kişilerdir (Morsünbül, 2014). Sosyal ilişkilerde başarılı olan ve ilişkilerinde devamlılığı sağlayan bireylerin dışadönüklük özelliklerinin baskın olması yalnızlık düzeylerinin düşük olmasında etkili olabilmektedir.

Genç yetişkinlerin yalnızlık toplam puanları ve yalnızlık alt boyutları, kişilik özelliklerinden uyumluluk ile negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Benzer durumlar uyumluluk özelliğine sahip bireyler için de geçerlidir. Uyumluluk özelliği yüksek olan bireyler diğer insanlara karşı dostane yaklaşım sergileyen, işbirlikçi, destekleyici olmaya istekli, kişilerarası ilişkilerde yakınlık kurma eğilimindedirler (McCrae ve John, 1992).

Bireylerin dışadönük olması, sosyal ilişkiler kurmaya ve bu ilişkileri sürdürmeye dönük istekliliği taşıyor olması onların yalnızlıklarını azaltıyor olabilir. Araştırma kapsamında toplam yalnızlık, sosyal yalnızlık ve ailesel duygusal yalnızlık puanları ile sorumluluk ve nevrotiklik kişilik özelliklerinden alınan puanlar arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sorumluluk bilinci yüksek olan bireyler, olumlu duygulanım deneyimlerine sahiptirler, çünkü bu bireyler, sorunlarla baş etme yeteneklerini ve belirledikleri baş etme yöntemlerini nasıl daha etkin ve etkili kullanabilecekleri konusunda oldukça başarılıdır (Bartley ve Scott, 2011). Bu sebeple kendi duygularını tanıyan ve baş etme becerilerini geliştiren bireylerin daha az yalnız hissedebilecekleri düşünülmektedir. Nevrotiklik özelliği baskın olan bireylerin ise davranış örüntülerinin yetersiz olması nedeniyle diğerleriyle ilişki kurarken esnek davranamazlar ve katı kurallara sahip olmalarından dolayı giderek yalnızlaşabilirler (McCrae ve Costa, 1991). Bu sebeple nevrotiklik özelliği baskın olan bireyler ilişkilerinde yaşadıkları sorunları çözmede sorunlar yaşayabilir ve akılcı olmayan yöntemlere başvurabilirler. Bunun neticesinde de ilişkilerinde giderek yalnızlaşabilirler (Şahan ve Ceyhan, 2019). Beş faktör kişilik özelliklerinden sonuncusu olan deneyime açıklık ile yalnızlık arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır.

5.1.5. Genç yetişkinlerde beş faktör kişilik özelliklerinin ve yalnızlık düzeylerinin ölüm kaygısı düzeylerini yordamasına ilişkin bulguların incelenmesi

Genç yetişkinlerin beş faktör kişilik özelliklerinden deneyime açıklık ve nevrotizm, yalnızlık alt boyutlarından ise romantik duygusal yalnızlık ölüm kaygısını anlamlı şekilde yordamaktadır. Bağımsız değişkenler, ölüm kaygısına ilişkin toplam varyansın %10'unu açıklamaktadır. Buna göre deneyime açıklık, nevrotizm ve romantik duygusal yalnızlığın ölüm kaygısı üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bulgulara benzer şekilde Frazier ve Foss-Goodman (1989) araştırmalarında nevrotizm kişilik özelliğini, ölüm kaygısının %17 ile en güçlü yordayıcısı olarak ifade etmişlerdir. Nevrotiklik özelliği baskın olan bireyler, davranış örüntülerinin yetersiz olması nedeniyle diğerleriyle ilişki kurarken esnek davranamazlar ve katı kurallara sahip olmalarından dolayı giderek yalnızlaşabilirler (McCrae ve Costa, 1991). Bu yalnızlık hissiyatı ilişkilerindeki sorunları çözmede yaşanacak sorunlarla beraber ölüm kaygısı düzeylerine etki etmiş olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer etkileyen faktör olan romantik duygusal yalnızlıkta, ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Florian ve Milkulincer (1997), bağlanma tarzları ve ölüm korkusunu ele aldıkları araştırmalarında, bireylerin bağlanma tarzlarının ölüm korkuları üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar, güvenli bağlanan bireylerin güvensiz bağlanma ilişkisi kuranlara göre daha az

ölüm korkusu yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Bağlanma örüntülerinden hareketle romantik duygusal yalnızlık içinde olan bireylerin de bağlanma tarzları neticesinde ortaya çıkan romantik duygusal yalnızlıklarının ölüm kaygılarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Son bağımsız değişken olan beş faktör kişilik özelliklerinden sorumluluk alt boyutu ise ölüm kaygısını anlamlı şekilde yordamamaktadır.

Ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği ve maruz kalma değişkenlerini; kişilik özelliklerinden deneyime açıklık, nevrozizm ve yalnızlık alt boyutlarından ise romantik duygusal yalnızlık anlamlı şekilde yordamaktadır. Bağımsız değişkenler ölümün belirsizliği alt boyutunun %9'unu açıklarken, maruz kalma alt boyutuna ilişkin varyansın %5'ini açıklamaktadır. Ölüm kaygısı alt boyutlarının sonuncu olan acı çekme değişkenini ise kişilik özelliklerinden deneyime açıklık ve nevrozizm anlamlı şekilde yordamaktadır. Kişilik özellikleri, acı çekme alt boyutuna ilişkin varyansın %5'ini açıklamaktadır. Sorumluluk kişilik özelliği ölümün belirsizliği ve maruz kalma alt boyutlarını yordamada anlamlı bir etkiye sahip değilken; yalnızlık alt boyutlarından ailesel duygusal yalnızlık ise acı çekmeyi yordamada anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Alan yazına bakıldığında ölüm kaygısı alt boyutları ile kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunduğu için karşılaştırma yapmak pek mümkün değildir. Buna karşın kişilik, bir bireyi diğerlerinden ayıran, onu biricik yapan, duygu, düşünce, davranış ve tutumların toplamıdır (Köknel, 2005). Bazı kişilik özelliklerinin baskın olması bireyleri tanımlamada kolaylık sağlamaktadır. Örneğin nevrozizm özelliği baskın olan bireyler, davranış örüntülerinin yetersiz olması nedeniyle diğerleriyle ilişki kurarken esnek davranamazlar ve katı kurallara sahiptirler (McCrae ve Costa, 1991). Bu keskin kuralcı yapı nevrozizm özelliği baskın bireyleri sosyal ilişkilerde zora sokabilir ve giderek yalnızlaştırabilir. Deneyime açık bireyler ise güçlü hayal gücü, meraklı, yenilikçi fikirlere açık özelliklerine sahiptirler (Barrick ve Mount, 1991). Deneyim elde etmek amacıyla farklı alanlarda kısa süreli etkileşimler gösteren deneyime açık bireylerin kuracağı ilişkilerin daha geçici ve kısa süreli olacağı düşünülebilir. Bir süre sonra yeni deneyimler elde edememe durumları ortaya çıktığında bu bireylerin yalnızlık hissine kapılabileceği ve derin kaygılar içine girebileceği düşünülmektedir.

Ölümün belirsizliği, ölüme maruz kalma ve ölümden kaynaklı acı çekme gibi durumlar, ölüm kaygısının oluşmasına kaynaklık ettiği için bireyler böyle zamanlarda ölüm kaygısı ile karşı karşıya kalabilir (Türkmen, 2019). Bu nedenle bireyler stres, kaygı, korku ve

yalnızlık gibi temel duyguların içine girebilir ve bazı uyum sorunları yaşayabilirler. Yaşanan sorunlar ve ortaya çıkan duygular ölüm kaygısının açıklanmasında büyük etkiye sahip olabilirler.

5.2. Sonuç

1. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanı kadınlarda erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ölüm kaygısı alt boyutlarından ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme alt boyutlarında da kadınların puan oranlamaları erkeklere göre daha yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

2. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanları yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer değişkenine göre incelendiğinde; ölüm kaygısı toplam puanı ve alt boyutlardan (ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme) elde edilen puanların yaşamın büyük bölümünün geçirildiği yere göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı ortaya koyulmuştur.

3. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı toplam puanları, ölümün belirsizliği ve maruz kalma alt boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İlişkinin hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi neticesinde 18–22 yaş grubunda olan bireylerin 27–30 yaş grubunda olan bireylere göre anlamlı şekilde daha yüksek ölüm kaygısı hissettiği tespit edilmiştir. Ayrıca ortaya çıkan sonuçlar açısından ölüm kaygısı alt boyutlarından olan ölüme maruz kalma ile yaş arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır.

4. Genç yetişkinlerin ölüm kaygısı puanları, kişilik özellikleri ve yalnızlık düzeyleri puanları arasında ilişkiye bakıldığında; beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve uyumluluk ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ölüm kaygısı ile sorumluluk, nevrozizm ve deneyime açıklık arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde bu kişilik özelliklerinin üçü ölüm kaygısı alt boyutları olan ölümün belirsizliği, maruz kalma ve acı çekme ile de anlamlı şekilde ilişkilidir. Ölüm kaygısı ile yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, maruz kalma alt boyutu ile toplam yalnızlık ve romantik yalnızlık arasında negatif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken ölüm kaygısı, ölümün belirsizliği ve acı çekme ile romantik duygusal yalnızlık arasında negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Kişilik özellikleri ve yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, genç yetişkinlerin yalnızlık toplam puanları ve

yalnızlık alt boyutları kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve uyumluluk ile negatif yönde düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

5. Genç yetişkinlerin kişilik özelliklerinden deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve yalnızlık alt boyutundan romantik duygusal yalnızlık puanları, ölüm kaygısı toplam puanlarını anlamlı şekilde yordamaktadır. Ölümün belirsizliği alt boyutunu; deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk ve duygusal romantik yalnızlık puanları anlamlı şekilde yordamaktadır. Maruz kalma alt boyutunu; deneyime açıklık, nevrozizm, sorumluluk, yalnızlık toplam puanı ve romantik duygusal yalnızlık puanları yordamaktadır. Son olarak acı çekme alt boyutunu ise deneyime açıklık, nevrozizm ve ailesel duygusal yalnızlık puanları anlamlı şekilde yordamaktadır.

5.3. Öneriler

Bu bölümde araştırmanın bulgularına dayalı olarak öncelikle uygulamaya dayalı olarak, ardından ise sonraki yapılacak olan çalışmalara yönelik öneriler yer almaktadır.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Ölümün her birey için hayatın hemen her noktasında karşılaşılabilecek bir durum olmasından dolayı bütün yaş grupları gözetilerek her grup için ihtiyaç dâhilinde ölüm kaygısını azaltıcı eğitim programları uygulanabilir.

Gelecekte Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmanın çalışma grubunu 18–30 yaş arası genç yetişkinler oluşturmaktadır. Bu değişkenlerle ve farklı yaş gruplarıyla yapılacak olan yeni araştırmaların bu konularla ilgili alan yazına kaynaklık edeceği ve alan yazını derinleştireceği düşünülmektedir.
2. Bu araştırma nicel yöntemle yapılmış ve belli bir kesimi dâhil eden kesitsel bir araştırmadır. Bu değişkenlerle yapılacak olan boylamsal çalışmaların bireylerin farklı yaşlardaki durumlarını da ortaya koyabileceği düşünülmektedir.
3. Bu araştırmada bireylerin yaşadığı coğrafi bölgeler bulunmamaktadır. Bu değişkenlerle bireylerin yaşadıkları bölgeler arasında bir karşılaştırma yapılarak coğrafyanın, kültürün, inancın ve aile dinamiklerinin bireyin ölüm kaygısına, kişilik özelliklerine ve yalnızlık düzeylerine yapacağı etki de ortaya konulabilir.

KAYNAKLAR

- Abdel-Khalek, A. M. (2004). The Arabic Scale of Death Anxiety (ASDA): Its development, validation, and results in three Arab countries. *Death Studies*, 28(5), 435-457. <https://doi.org/10.1080/07481180490437572>
- Abdel-Khalek, A. M. (2005). Death anxiety in clinical and non-clinical groups. *Death Studies*, 29(3), 251-259. <https://doi.org/10.1080/07481180590916371>
- Akça, F., ve Köse, İ. A. (2008). Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 7-16.
- Akgül, H. (2020). Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği'nin (SELSA-S) Türk kültürüne uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 54-69.
- Aktu, Y. (2016). Levinson'un kuramında ilk yetişkinlik döneminin yapısı. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*. 8(2), 162-177
- Allport, G.W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart and Winston.
- Al-Sabwah, M. N. ve Abdel-Khalek, A. M. (2006). Religiosity and death distress in Arabic college students. *Death Studies*, 30(4), 365-375. <https://doi.org/10.1080/07481180600553435>
- Argyle, M. and Lu, L. (1990). The happiness of extraverts. *Personality and Individual Differences*, 11, 1011-1017. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(90\)90128-E](https://doi.org/10.1016/0191-8869(90)90128-E)
- Arı, R., Üre, Ö. ve Yılmaz, H. (1999). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Konya: Mikro Yayınları.
- Arkar, H., Sarı, Ö. ve Fidaner H. (2004) Relationship between quality of life, perceived social support, social network and loneliness in a Turkish sample. *Yeni Symposium: Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 42(1), 20-27.
- Arslan, A. (2019). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 113-129.
- Assari, S., ve Lankarani, M. M. (2016). Race and gender differences in correlates of death anxiety among elderly in the United States. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 10(2), 1-7.
- Atak, H. (2009). Big five traits and loneliness among Turkish emerging adults. *International Journal of Human and Social Sciences*, 3, 771-775
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., ve Nolen-Hoeksema, S. (2019). *Psikolojiye giriş*. (Çev. Alagon, Y.). Arkadaş Yayınları.
- Aytaç, S. (2004). *İnsanı anlama çabası*. Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Aytaç, S. (2007). Örgütsel davranış açısından kişiliğin önemi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1).

- Ayten, A. (2009). Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: türk ve ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 86-108.
- Azeem, F. ve Naz, M. A. (2015). Resilience, death anxiety, and depression among institutionalized and noninstitutionalized elderly. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 30(1), 111-130.
- Bacanlı, H., İlhan T. ve Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Baron, R. A., ve Byrne, D. E. (1981). *Social psychology: understanding human interaction*. (3d ed.). Allyn and Bacon.
- Barrick, M.R. ve Mount, M.K. (1991). The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44, 1-25. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x>
- Bartley, E .C. and Scott.C.R. (2011). Coping with daily stress: The role of consciouesness. *Personality and Individual Differences*, 50, 79-83. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.08.027>
- Basım, H. N., Çetin, F. ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20–34
- Bauman, Z. (2000), *Ölüm ve ölümsüzlük ve diğer yaşam stratejileri*. (Çev. Demirdöven, N.). Ayrıntı Yayınları.
- Beck, S. J. (2019); *Bilişsel terapi temel ilkeler ve ötesi*, (Çev. Şahin, M.). Nobel Yayıncılık.
- Beck, T. A. (2005). *Bilissel terapi ve duygusal bozukluklar*. (Çev. Türkcan, A.). Litera Yayıncılık.
- Becker, E. (1975). *The denial of death*. Macmillan Publishing.
- Bernstein, D.A., Penner, L.A., Clarke-Steward, A., ve Roy, E.J. (2011). *Psychology* (9th Ed.). Cengage Learning.
- Bıyık, N. (2004). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık duygularının kişisel ve sosyal özellikleri, öfke eğilimleri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss. Volume III: Loss, sadness and depression*. Basic Books.
- Bruck, C. S. ve Allen, T. D. (2003). The relationship between big five personality traits, negative affectivity, type a behavior, and work–family conflict, *Journal of Vocational Behavior*, 63, 457-472. [https://doi.org/10.1016/S0001-8791\(02\)00040-4](https://doi.org/10.1016/S0001-8791(02)00040-4)
- Buchholz, S. (1999). Adolescents' perception of aloneness and loneliness. *Adolescence*, 34 (133),203-214.

<https://link.gale.com/apps/doc/A54657540/AONE?u=anon~cac1b633&sid=googleScholar&xid=907b1140>

- Budak, B.(2011) *Üniversite öğrencilerinin aşka ilişkin tutumları ve ilişki doyumlarının kişilik özellikleri ile ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Buluş, M. (1997). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 82-90.
- Bulut, M. B. ve Kuşat, A. (2018). Benlik saygısı, dini dünya görüşleri ve hayatın amacının ölüm kaygısı üzerine etkisinin incelenmesi. *Bilimname*, 35, 145-173.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (1. Baskı). (Çev. Erguvan Sarıoğlu, İ. D.). Kaknüs Yayınları.
- Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C., Ernst, J. M., Burleson, M., Berntson, G. G., Nouriani, B., ve Spiegel, D. (2006). Loneliness within a nomological net: An evolutionary perspective. *Journal of Research in Personality*, 40, 1054–1085. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.11.007>
- Cai, W., Tang, Y. L., Wu, S. ve Li, H. (2017). Scale of death anxiety (SDA): Development and validation. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00858>
- Carlson, N. R., Martin, G.N., ve Buskist, W. (2003). *Psychology* (2nd Ed.). Prentice Hall.
- Carpenito-Moyet, L. J. (2013). *Nursing diagnosis application to clinical practice*. Lippincott Williams ve Wilkins.
- Cheng, H. ve Furnham, A. (2002). Personality, peer relations, and self-confidence as predictors of happiness and loneliness. *Journal of Adolescence*, 25(3), 327-339. <https://doi.org/10.1006/jado.2002.0475>
- Chow, H. P. H. (2017). A time to be born and a time to die: Exploring the determinants of death anxiety among university students in a western Canadian city. *Death Studies*, 41(6), 345- 352. doi:10.1080/07481187.2017.1279240.
- Chuin, C. L. ve Choo Y. C. (2009). Age, gender, and religiosity as related to death anxiety. *Sunway Academic Journal*, 6, 1-16.
- Ciccarelli, S. K., ve White, J. N. (2016). *Psikoloji: Bir keşif gezintisi*. (Çev. Şahin, D. N.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cicero, M. T. (2004). *Ölüme övgü*. (Çev. Aksoy, C.). Sel Yayıncılık.
- Cicirelli, V. G. (1999). Personality and demographic factors in older adults' fear of death. *The Gerontologist*, 39(5), 569–579. <https://doi.org/10.1093/geront/39.5.569>
- Cicirelli, V. G. (2002). Fear of death in older adults: predictions from terror management theory. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 57(4), 358–366. <https://doi.org/10.1093/geronb/57.4.P358>

- Cicirelli, V. G. (2003). Older adults' fear and acceptance of death: A transition model. *Ageing International*, 28(1), 66–81.
- Cloninger, S. C. (2000). *Theories of personality: Understanding persons* (3d Ed.). Prentice Hall.
- Conte, H. R., Weiner, M. B. ve Plutchik, R. (1982). Measuring death anxiety: Conceptual, psychometric, and factor-analytic aspects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(4), 775-785. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.4.775>
- Coon, D., ve Mitterer, J. O. (2008). *Introduction to psychology: Gateways to mind and behaviour* (12th Ed.). Cengage Learning.
- Costa, P. T., ve McCrae, R. R. (1992). Four ways the five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653-665. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90237-J](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90237-J)
- Cutrona, C. E. (1982). Transition to college: Loneliness and the process of social adjustment. İçinde L. A. Peplau ve D. Perlman (Ed.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy* (ss. 291–309). John Wiley and Sons.
- Çeçen, A. R. (2007). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve yaşam doyumu düzeylerine göre sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 180-190.
- Çemberci, Y. (2003). *Eğitim yöneticilerinin liderlik davranışları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, A. ve Alacalar, A. (2016). İş yaşamında yalnızlığı yordamada kişilik özellikleri ile algılanan sosyal ve örgütsel desteğin rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 193-216.
- Çivitçi, N. ve Arıcıoğlu, A. (2012). Beş faktör kuramına dayalı kişilik özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 78-96.
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin ışığında kaygı. *Doğu Batı Dergisi*, 6, 179-188.
- Dağlı, E. N. (2010). *Yaşlılarda ölüm kaygısı ve dindarlık* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dalda, B. (2011). The effects of relationship commitment and gender on death –anxiety among Turkish young adults: a terror management theory perspective (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Daoud, J. I. (2017). Multicollinearity and regression analysis. *Journal of Physics: Conference Series*, 949(1). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/949/1/012009>
- Dekkers, W. (1996). Neye ölüm deriz? Batı kültüründe yaşam sonu hakkında bazı düşünceler. *3P Dergisi*, 4(3), 9-16.

- Derdiyok, E. B. (2015). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve alkol kullanımları arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deren, S. (1999). Angst ve ölümlülük. *Doğu Batı Dergisi*, 6, 111-126.
- Derin, S. (2019). *Ölüm kaygısına ilişkin bir model testi: Denetim odağı, kaygı ve ölüm obsesyonunun rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Di Tommaso, E. ve Spinner, B. (1997). Social and emotional loneliness: A reexamination of weiss' typology of loneliness. *Personality and Individual Differences*, 22, 417-427. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00204-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00204-8)
- DiTommaso E., Brannen C. Ve L.A. Best, (2004). Measurement and validity characteristics of the short version of the social and emotional loneliness scale for adults. *Educational and Psychological Measurement*, 64 (1), 99-119. <http://epm.sagepub.com/content/64/1/99>
- DiTommaso, E. ve Spinner, B. (1993). The development and initial validation of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA). *Personality and Individual Differences*, 14, 127-134. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(93\)90182-3](https://doi.org/10.1016/0191-8869(93)90182-3)
- Dökmen, Ü. (2002). *Yarına kim kalacak?: Evrenle uyumlaşma sürecinde varolmak, gelişmek, uzlaşmak*. Sistem Yayıncılık.
- Drinkwater, R. (2016). *Fearing the reaper: Gender differences in death anxiety explained by religious doubts, femininity and fear of crime* (Yayınlanmamış doktora tezi). Oklahoma State University, USA.
- Dubrin, A. (1994). *Applying psichology: individual and organizational effectiveness*. New Jersey: Prentice Hall.
- Durak Batıgün, A. (2008). İntihar olasılığı ve cinsiyet: iletişim becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri, yalnızlık ve umutsuzluk açısından bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 65-75.
- Durak Batıgün, A. (2008). İntihar olasılığı ve cinsiyet: İletişim becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri, yalnızlık ve umutsuzluk açısından bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 65-75.
- Durmuş, E., ve Ulusoy, Y. (2011). Kişilerarası bağımlılık eğiliminin beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 01-21.
- Duy, B. (2003). *Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışmanın yalnızlık ve fonksiyonel olmayan tutumlar üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ebstrup, J. F., Eplovb, L., Pisingera, C. and Jørgensena T., (2011) Association between the Five Factor personality traits and perceived stress: is the effect mediated by general

self-efficacy?. *Anxiety, Stress, and Coping*, 24(4), 407–419.
<https://doi.org/10.1080/10615806.2010.540012>

- Eke, S. (2003). *Farklı mesleklerde çalışanların ölüm kaygılarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eker, M. (2021). *Kişilik özellikleri, mutluluk korkusu ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Düzce.
- Ekici, M. (2016). *Comparing the death anxiety of individuals who live in rural and urban settlements* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Near East University, Graduate School Of Social Sciences, Lefkoşa.
- Erdoğan, M. Y. ve Özkan, M. (2007). Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 14(3), 171-179.
- Erkuş, A., ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin çalışanların çatışma yönetim tarzlarına etkisi: Savunma sanayiinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 216.
- Eroğlu, F. (2021). *Davranış bilimleri* (16. baskı). Beta Yayınevi.
- Ertufan, H. (2000). *Bir grup tıp öğrencisi üzerinde ölüm kaygısı ve ölüm korkusu ölçeklerinin geçerlilik güvenilirlik çalışması* (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ertufan, H. (2008). *Hekimlik uygulamalarında ölümlerle sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ewen, R. B. (2010). *An introduction to theories of personality*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Feist, J. ve Feist, G. J. (2006). *Theories of personality*. McGraw-Hill.
- Fortner, B. V. ve Neimeyer, R. A. (.1999). Death anxiety in older adults: A quantitative review, *Death Studies*, 23(5), 387–411. <https://doi.org/10.1080/074811899200920>
- Frankl, E. V. (2018). *Duyulmayan anlam çığılığı: psikoterapi ve hümanizm* (Çev. Budak, S.). Totem Yayınları.
- Frazier, P. H., ve Foss-Goodman, D. (1989). Death anxiety and personality: Are they truly related. *Omega - Journal of Death and Dying*, 19(3), 265–274. <https://doi.org/10.2190/141T-Q32F-LPPD-EY3W>
- Freud, S. (1918). *Reflections on war and death* (Çev. Brill, A. A., ve Alfred, B. K.). Moffat, Yard ve Company NewYork.

- Friedman, H. S. ve Schustack, M. W. (1999). *Personality: Classic theories and modern research*. Allyn and Bacon.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (Çev. Arıtan, A.). Arıtan Kitapevi.
- Fromm, E. (2019). *Kendini savunan insan*. (Çev. Arat, N.). Say Yayıncılık.
- Furer, P. ve Walker, J. R. (2008). Death anxiety: A cognitive-behavioral approach. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 22(2), 167-182. <https://doi.org/10.1891/0889-8391.22.2.167>
- Garcia, D. ve Erlandsson, A. (2011). The relationship between personality and subjective well-being: different association patterns when measuring the affective component in frequency and intensity, *Journal Happiness Study*, 12, 1023-1034. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9242-6>
- Geçtan, E. (1999). *İnsan olmak* (20. Basım). Remzi Kitapevi.
- Geçtan, E. (2005). *Psikanaliz ve sonrası*. Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (2016). *Varoluş ve psikiyatri*. Metis Yayıncılık.
- Gould, M. ve Howson, A. (2013). Piaget's states of cognitive development. *Research Starters: Sociology (Online Edition)*.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. İçinde R. F. Baumeister, (Ed.), *Public self and private self* (ss. 189-212). Springer.
- Greenberg, J., Solomon, S. ve Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. İçinde Zanna, M. P. (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (ss. 61-139). Academic Press.
- Greenberg, L. S. (2018). *Emotion-focused therapy*. (Çev. Ed.: Balcı Çelik, S.). Nobel Yayıncılık.
- Gündoğan, S. (2020). *Yaşlılarda ölüm kaygısının yalnızlık ve sosyal destek ile ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Güney, S. (1998). *Davranış bilimleri ve yönetim psikolojisi terimler sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Halıcı Kurtulan, M. ve Kararımak, Ö. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 163-187.
- Hall, C. S. (2016) *Freudyen psikolojiye giriş*. (Çev. Devrim, E.). Kaknüs Yayınları.
- Hamarta, E. (2000). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve sosyal beceri düzeylerinin özlük nitelikleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Harding, S. R., Flannelly, K. J., Weaver, A. J., ve Costa, K. G. (2005). The influence of religion on death anxiety and death acceptance. *Mental Health, Religion and Culture*, 8(4), 253-261. <https://doi.org/10.1080/13674670412331304311>
- Hawkley, L.C. ve Cacioppo J.T. (2010). Loneliness matters: A theoretical and empirical review of consequences and mechanisms. *Ann Behav Med*, 40(2), 1–13. <https://doi.org/10.1007/s12160-010-9210-8>
- Hayes, N and Joseph, S. (2003). Big five correlates of three measures of subjective wellbeing. *Personality and Individual Differences*, 34(4), 723–727. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00057-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00057-0)
- Hellriegel, D. ve Slocum, J. W. (2009). *Organizational Behaviour* (12nd Ed.). South-Western Centrage Learning.
- Horney K. (1980). *Çağımızın tedirgin insanı*. (Çev. Yörükkan, A.). Tur Yayınları.
- Horney, K. (1999). *Ruhsal çatışmalarımız: Yapıcı bir nevroz teorisi*. (Çev. Budak, S.). Öteki Yayınevi.
- Horning, S.M., Davis, H.P., Stirrat, M. ve Cornwell, R.E. (2011). Atheistic, agnostic, and religious older adults on well-being and coping behaviors. *Journal of Aging Studies*, 25(2), 177–188. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2010.08.022>
- Hökelekli H. (1992). Ölümle ilgili tutumların dini davranışla ilişkisi üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 57-98.
- Hulular, G. (2019). *Orta yaşlı bireylerde yaşam doyumunu etkileyen umutsuzluk depresyon ve ölüm kaygısının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Isır, T. (2006). *Örgütlerde personel seçme süreci: bir kamu kuruluşundaki yönetici personelin kişilik özelliklerinin tespit edilerek personel seçim sürecinin iyileştirilmesi üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- İmamoğlu, S. (2008). *Genç yetişkinlikte kişilerarası ilişkilerin cinsiyet, cinsiyet rolleri ve yalnızlık algısı açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İnam, A. (1999). Olabileceğini olmada ölümün yeri, *Düşünen Siyaset*, 4, 17-23.
- İzgi, İ. (2019). *Ergenlerde riskli davranışlar, benlik saygısı ve ölüm kaygısı arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- John, O. P., Donahue, E. M., ve Kentle, R. L. (1991). *The Big Five Inventory--Versions 4a and 54*. University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- Jones, C. (2004). *Huzur içinde yatsın: Ölüme dair her şey*. (Çev. Gürsel, M.). Dharma Yayınları.

- Julie, L. S. ve Kevin, R. B. (1998). Death anxiety in young adults as a function of religious orientation, guilt, and separation - individuation conflict, *Death Studies*, 22(3), 257–269. <https://doi.org/10.1080/074811898201588>
- Jung, G. C. (2006). *Analitik psikoloji*. (Çev. Gürol, E.). Payel Yayınevi.
- Kaba, Y. (2019). *Huzurevinde yaşayan bireylerin ölüm kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Malatya huzurevi örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2019) *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kahveci, H.(2001). *Yardım arama davranışları ile fatalistik düşünce ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin araştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. Beyan Yayınları.
- Karaduman, M. (2013). *İş yaşamında yalnızlık algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve öğretmenler üzerinde bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Şar, A. H., Ersanlı, E., Kaya, S. N., Kumcağız, H. (2004). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 27-39
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (9. Basım). Nobel Kitabevi.
- Keldal, G. ve Atli, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin yordayıcısı olarak kişilik özellikleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(2), 131-146.
- Kesen, N. F. (2014). *Üniversite öğrencilerinin duygu stillerinin beş faktör kişilik özellikleri, depresyon, anksiyete ve strese göre incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Keskin, G., Dülgerler, Ş., Engin, E., Bilge, A., Özer, S., ve Peker, S. (2018). Yaşlılarda ölüm anksiyetesi: Günlük yaşama katılımları ile ilişkisi. *Turkish Journal of Geriatrics*, 21(3), 383-393.
- Kımtır, N., ve Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36), 55-82.
- Kızılkaya, M., ve Koştü, N. (2006). Yaşlılıkta ölüm kavramı ve hemşirelik yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(4), 69-74.
- Kierkegaard, S. (200) *Kaygı kavramı*, (Çev. Armaner, T.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Killeen, C. (1998). Loneliness: An epidemic in modern society. *Journal of Advanced Nursing*, 28(4), 762-770. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00703.x>
- Kim K. B., ve Choi Y. J. (2014). Effects of family support, ageism experience, loneliness and powerlessness on death anxiety in elders. *Korean J Adult Nursing*. 26(5),584-591. <https://doi.org/10.7469/kjan.2014.26.5.584>
- Knight, K. H. ve Elfenbein M. H. (1996). Relation of death anxiety\feare to health seeking beliefs and behaviours. *Death Studies*, 20, pp. 23-31. <https://doi.org/10.1080/07481189608253409>
- Koç, M. (2003). Yaşlılık döneminde ölüm psikolojisi üzerine bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 117-143.
- Koestenbaum, P. (1998). *Ölüme yanıt var mı?* (Çev. Akgünlü, Y.). Okyanus Yayıncılık.
- Koptagel, G. (1992). *Tıpsal psikoloji, tıpta davranış bilimleri*. İstanbul Ünversitesi Tıp Fakültesi.Yayınları.
- Kozaklı, H. (2006). *Üniversite öğrencilerinde yalnızlık ve sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Köknel Ö. (2005). *Kaygıdan mutluluğa kişilik* (17. Basım). Altın Kitaplar Yayınları.
- Körler, Y. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından yalnızlık düzeyleri ve yalnızlık ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kurt, A. A. (2019). *Genç yetişkinlerde akılcı olmayan romantik ilişki inançları, bilişsel esneklik ve benliğin ayrımlaşması ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kübler-Ross, E. (2010). *Ölüm ve ölmek üzerine* (Çev. Uşşaklı, E.). April Yayıncılık
- Langs, R. (2004). Death anxiety and the emotion-processing mind. *Psychoanalytic Psychology*, 21(1), 31-53. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.21.1.31>
- Larson, R. (1990). The solitary side of life: an examination of the time people spend alone from childhood to old age. *Developmental Rewiew*, 10 (2), 155-183. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(90\)90008-R](https://doi.org/10.1016/0273-2297(90)90008-R)
- Lehto, R. H. ve Stein, K. F. (2009). Death anxiety: An analysis of evolving concept. *Research and Theory for Nursing Practice: An International Journal*, 23(1), 23-41. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1005-9_1580
- Long, C., ve Averill, J. R. (2003). Solitude: An exploration of benefits of being alone. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 33 (1), 21-44. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00204>
- Loptson, P. (2006). *Ölüm çatışkısı*. (Çev. Küçük, N.), İthaki Yayınları.

- Martin, J., ve Fellenz, M.R. (2010). *Organizational Behaviour and Management* (4th Ed.). Cengage Learning.
- May, R. (2019). *Yaratma cesareti*. (Çev. Oysal, A.). Metis Yayıncılık.
- McCrae R.R. ve Costa, P. T. (1991). The NEO Personality Inventory: Using the five factor model in counseling. *Journal of Counseling and Development*, 4(69), 367- 372. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01524.x>
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.81>
- McCrae, R.R. ve John, O.P. (1992). An introduction to Five Factor Model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>
- Michela, J. L., Peplau, L. A., ve Weeks, D. G. (1982). Perceived dimensions of attributions for loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(5), 929–936. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.5.929>
- Morgan, C. T. (2005). *Psikolojiye giriş*. (Ed. Karakaş, S. ve Eski, R.) Eğitim Yayınevi.
- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi anlamak* (1. Basım). (Çev. Ayvaşık, H. B., ve Sayıl, M.). Türk Psikologlar Dergisi Yayınları.
- Morsünbül, Ü. (2014). Hızlı büyük beşli kişilik testi Türkçe versiyonu geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27, 316-322
- Mount, M. K., Barrick, M. R., Stewart, G. L. (1998). Five-factor model of personality and performance in jobs involving interpersonal interactions. *Human Performance*. 11 (2-3), 145-165. <https://doi.org/10.1080/08959285.1998.9668029>
- Mount, M.K., Barrick, M.R., Scullen, S.M. ve Rounds, J. (2005). Higher-order dimensions of the big five personality traits and the big six vocational interest types. *Personal Psychology*. 58, 447-478. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00468.x>
- Mudau, T. (2012). *Age, gender and religiosity as correlates of death anxiety in a rural African context* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), The School of Social Sciences, University of Limpopo, South Africa.
- Murdock, N. L. (2014). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*, (Çev. Ed. Akkoyun, F.). Nobel Yayıncılık.
- Nairne, J.S. (2009). *Psychology* (5th Ed.). Cengage Learning.
- Neto, F. ve Barros, J. (2000). Psychosocial concomitants of loneliness among students of Cape Verde and Portugal. *Journal of Psychology*, 134 (5), 245–255. <https://doi.org/10.1080/00223980009598232>

- Nyatanga, B. ve Vocht, H. D. (2006). Towards a definition of death anxiety. *International Journal of Palliative Nursing*, 12, 410-413. <https://doi.org/10.12968/ijpn.2006.12.9.21868>
- O'Brein, T.B. and De Longis, A. (1996). The interactional context of problem -emotion- and relationship-focused coping: the role of the big five personality factors. *Journal of Personality*, 64 (4), 775-813. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1996.tb00944.x>
- Olenik-Shemesh, D. ve Zeidner, M. (2013). Personality predictors of school loneliness in adolescent students. *Psychology Research*, 3(10), 579-589.
- Örsal, Ö., Yenilmez, Ç., Çelik, N., ve Işıklı, B. (2012). Huzurevinde ve evinde yaşayan yaşlılarda ölüm anksiyetesi ve sosyal destek arasındaki ilişki. *Turkish Journal of Geriatrics*, 15(3), 332–338.
- Öz, F. (2001). Hastalık yaşantısında belirsizlik. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 61-80.
- Özbek, B. (2017). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının yalnızlık düzeyleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S., Kahraman, S. ve Ertufan, H. (2019). Comparison of death anxiety, self-esteem and personality traits of the people who live in Turkey and Denmark. *Omega - Journal of Death and Dying*, 84(2), 1-18. <https://doi.org/10.1177/0030222819885781>
- Özer, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin duygusal zekâ ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özkalp, E. (2004). *Örgütsel davranış* (2. Basım). Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Özkalp, E. (2004). *Örgütsel Davranış* (2. Bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web- Ofset.
- Özkaya, M. (2003). Mesleklerinde tanınmış yüz Türk kadınının kişilik ve liderlik özellikleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 86-138.
- Öztürk Kalaoğlu, Z. (2010) *Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı* (Uzmanlık tezi). Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Adana.
- Öztürk, Z., Karakuş, G. ve Tamam, L. (2011). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 37–43.
- Peplau, L.A. ve Perlman, D. (1982). Perspective on loneliness. İçinde L.A. Peplau and D. Perlman (Ed.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy*. Wiley Inter Science.
- Perlman, D. ve Peplau, L. A. (1984). Loneliness research: A survey of empirical findings. İçinde L. A. Peplau ve S. E. Goldston (Ed.), *Preventing the harmful consequences of severe and persistent loneliness* (pp. 13–46). National Institute of Mental Health.
- Pervin, L.A., Robins, R.W. ve John, O.P. (2005). *Handbook of Personality: Theory and Research* (3. Basım). Guilford Publications.

- Petrides K.V., Vernon P.A., Schermer J.A., Ligthart, L., Boomsma D. I ve Veselka L. (2010). Relationships between trait emotional intelligence and the Big Five in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 906–910. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.02.019>
- Pinson M. W. (2010). *Effect of loneliness on older adult's death anxiety*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Universty of North Texas, Philisophy - Counseling Psychology.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of?: A Terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research: An International Quarterly*, 71(4), 827-848.
- Rank, O. (2020). *Doğum travması*. (Çev. Yücesoy, S.). Metis Yayınları.
- Reisoğlu, S. ve Yazıcı, H. (2017). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını yordamada beş faktör kişilik özellikleri, mizah tarzları ve duygusal zekânın rolü. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 888–912.
- Roff, L.L., Butkeviciene, R., ve Klemmack, D.L. (2002). Death anxiety and religiosity among lithuanian health and social service professionals. *Death Studies*, 26(9), 731-742. <https://doi.org/10.1080/07481180290106517>
- Rokach, A. (2004). Loneliness then and now: Reflections on social and emotional alienation in everyday life. *Current Psychology*, 23(1), 24-40. <https://doi.org/10.1007/s12144-004-1006-1>
- Ruffie, J. (1999). *Cinsellik ve ölüm*. (Çev. Acar, N.). Sarmal Yayınevi.
- Russac, R. J., Colleen, G., Reece, M., ve Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects, *Death Studies*, 31(6), 549-561, <https://doi.org/10.1080/07481180701356936>
- Russell, D., Cutrona, C.E., Rose, J., ve Yurko, K. (1984). Social and emotional loneliness: An examination of Weiss'typology of loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46 (6), 1313–1321. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.6.1313>
- Ryckman, R. M. (2008). *Theories of Personality* (9. Basım). Thomson Learning Inc.
- Sabancı, C. (2018). *Hegel, Heidegger ve Levinas'ta ölümün kurucu rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saleem, A., Ashraf, S., Yousaf, I., ve Dogar, I. H. (2015). Alexithymia, Loneliness and Interpersonal Problems in Young Adults. *Pakistan Postgraduate Medical Journal (PPMJ)*. 26(2), 55–62.
- Sarı, E. ve Çakır, Y. (2020). Okul psikolojik danışman adaylarının beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik danışmanlık öz yeterlikleri üzerindeki etkisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 473–491.
- Sarıçam, H. (2011). *Üniversite öğrencilerinin reddedilme duyarlılıkları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Sarıkaya, Y. ve Baloğlu, M. (2016). The development and psychometric properties of the Turkish death anxiety scale (TDAS). *Death Studies*, 40(7), 419-431. <https://doi.org/10.1080/07481187.2016.1158752>
- Sayar, K. ve Dinç, M. (2020). *Psikolojiye giriş*. Dem Yayıncılık.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Anı.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim* (12. Basım). Gazi Kitabevi.
- Sevi, E. S. (2009). *Psikobiyolojik kişilik modeli ve beş faktör kişilik kuramı: mizaç ve karakter envanteri (tcı) ile beş faktör kişilik envanterinin (5FKE) karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Shah, M. (2017). *The relationship between locus of control, loneliness, self esteem and generalized problematic internet use. doctoral dissertation*. (Unpublished master thesis). Long Island University Liberal Arts and Science, Brooklyn.
- Silah, M. (2005). *Sosyal psikoloji - davranış bilimi*. Seçkin Yayıncılık.
- Singh, A., Singh, D. ve Nizamie, S.H. (2003). Death and dying. *Mental Health Reviews*, 5(2), 22-47.
- Sinha, S. P., ve Nigan, M. (1993). Stress and death anxiety. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 78-81.
- Somer, O., Korkmaz, M., Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin geliştirilmesi-I: ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 21-33.
- Sridevi, G. ve Swathi, P. (2014). Death anxiety, death depression, geriatric depression and suicidal ideation among institutionalized and non-institutionalized elders. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(10), 1-8.
- Suhail, K. ve Akram, S. (2002). Correlates of death anxiety in Pakistan. *Death Studies*, 26(1), 39-50. <https://doi.org/10.1080/07481180210146>
- Sullivan, H. S. (1953). *Interpersonal Theory of Psychiatry*. Norton Company Inc.
- Sutherland, C. (1990). Changes in religious beliefs, attitudes, and practices following near-death experiences: An Australian study. *Journal of Near-Death Studies*, 9(1), 21-31. <https://doi.org/10.1007/BF01074098>
- Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2005). *Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği*. (Yayınlanmamış çalışma).
- Şahan, M. ve Ceyhan, E. (2019). Güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile kişilik özellikleri ve yeterlik algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2019; 9(2): 818-851.
- Şenol, C. (1989). *Ankara ilinde kurumlarda yaşayan yaşlılarda ölüme ilişkin kaygı ve korkular* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şenturan, Ş. (2014), *Örnek olaylarla örgütsel davranış*. Beta Yayınları.
- Şiraz, M. F., Değirmenci, A. ve Bozdaş, M. S. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumlarının ölüm kaygısı ile ilişkisi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 4(1), 77-88.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.) Pearson.
- Tamam, L., Özpoyraz, N. ve Ünal, M. (1998). Ölümünden dönme yaşantıları: Bir gözden geçirme. *3P Dergisi*, 6(2), 123-132.
- Tang, C. S., Wu, A. M. S. ve Yan, E. C. W. (2002). Psychological correlates of death anxiety among chinese college students, *Death Studies*, 26, 491-499. <https://doi.org/10.1080/074811802760139012>
- Tanhan, F. (2007). *Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tanhan, F., ve Arı, F. (2006). Üniversite öğrencilerinin ölüme verdikleri anlam ve öğrenim gördükleri program açısından ölüm kaygısı düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 34-43.
- Tansel, M. (2015). *Beş faktör kişilik yapısı ile etkili liderlik arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.
- TDK, (2021). Ölüm. *Büyük Türkçe Sözlük* içinde. 13 Mayıs, 2021 tarihinde ulaşılmıştır. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tel, H., Koç, M. ve Tel Aydın, H. (2020). Evde yaşayan yaşlılarda yalnızlık, yaşam doyumu ve ölüm kaygısının belirlenmesi. *IBAD Journal of Social Sciences, (Özel Sayı)*, 1-10.
- Templer, D.I. (1972). Death anxiety, extraversion, neuroticism and cigarette smoking. *Omega - Journal of Death and Dying*, 3, 53-56.
- Tepe, F. (2020). Varoluşsal bir sorun olarak ölüm kaygısının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Tınar, M.Y.(1999). Çalışma yaşamı ve kişilik. *Mercek Dergisi*, MESS, 91-98.
- Todd, K. and Rottenberg, J. (2010). Psychological flexibility as a fundamental aspect of health. resilience and protective factors in adolescence. an autobiographical disadvantaged youth. *Journal Of School Psychology*, 37(4), 865-878. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.001>
- Tomer, A. (1992). Death anxiety in adult life-theoretical perspectives. *Death Studies*, 16(6), 475-506.
- Turgay, M. (2003). *Ölüm korkusu ve kişilik yapısı arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Türkçapar, M. H. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama*. Epsilon Yayınevi.
- Türkmen, O. O. (2019). Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı ile algılanan stres düzeyi arasındaki ilişkide bilinçli farkındalığın aracı rolü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, O. O., Büyükeskil, M., Ak, M. ve Kesici, Ş. (2018). *Ölüm-yas travması*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ulu, İ. P. (2007). *Olumlu ve olumsuz mükemmelliyetçilik boyutlarının yetişkin bağlanma boyutları ve beş faktör kişilik özelliklerine göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2001). *Sosyal Psikoloji*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Van Lommel, P., van Wees, R., Meyers, V. ve Elfferich, I. (2001). Near-death experience in survivors of cardiac arrest: A prospective study in the Netherlands. *The Lancet*, 358, 2039-2045. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(01\)07100-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(01)07100-8)
- Wahl, C. W. (1992). *Ölüm korkusu*. İçinde Feifel, H. (Ed.), *Ölümün anlamı* (17-30). McGraw-Hill.
- Weiss, R. (1973). *Loneliness: the experience of social and emotional loneliness*. MIT Press.
- Weiten, W. (2008). *Psychology: Themes and variations* (8. Basım). Cengage Learning.
- Yalom, I. (2008). *Güneşe bakmak ölümle yüzleşmek*. (Çev. Babayiğit, Z. İ.). Kabalıcı Yayınevi.
- Yalom, I. (2014). *Varoluşçu psikoterapi*. (Çev. Babayiğit, Z. İ.). Kabalıcı Yayınevi.
- Yalom, I. (2016). *Aşkın celladı ve diğer psikoterapi öyküleri* (Çev. Saraç, H.). Remzi Kitabevi.
- Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E.E. (2018). *Kişilik kuramları*. Pegem Akademi.
- Yeh, S. C. J. ve Lo, S. K. (2004). Living alone, social support, and feeling lonely among the elderly. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 32(2), 129–138 <https://doi.org/10.2224/sbp.2004.32.2.129>
- Yıldırım, B. I. (2014). Çalışanların beş faktör kişilik özellikleri ile iş tatminleri arasındaki ilişki: alanya'daki beş yıldızlı oteller üzerine bir uygulama. (Yayınlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yıldırım, S. (2006). *Validity, reliability, and partial norm study of the Turkish Teacher's acceptance-rejection/control questionnaire child short form*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, M. (1998). *Dini hayat ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Yıldız, M. ve Bulut, M. B. (2017). Ölüm kaygısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(13), 659-676.
- Yıldız, M. ve Bulut, M.B. (2017). Ölüm kaygısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler. *Turkish Studies*, 12(13), 659-676.
- Yıldız, M. ve Dilmaç, B. (2012). Öğretmen adaylarının sahip oldukları değerler ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 122-134.
- Yıldızoğlu, H. (2013), *Okul yöneticilerinin beş faktör kişilik özellikleriyle çatışma yönetimi stili tercihleri arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul yöneticilerinin yalnızlık ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59) 451- 469.
- Young, J. E. (1982). *Loneliness, Depression and Cognitive therapy: Theory and Application* İçinde L. A. Peplau, D. Perlman (Ed.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (ss. 379-406). Wiley.
- Yüksel, M. Y., Güneş, F. ve Akdağ, C. (2017). Yetişkinlerin ölüm kaygısı ve yaşamı anlamlandırma düzeylerinin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2(2), 165-181.
- Zel, U. (2006). *Kişilik ve liderlik* (2. Basım). Nobel Yayıncılık.

EKLER

Ek-1 Kişisel Bilgi Formu

Cinsiyetiniz: Erkek () Kadın ()

Yaşamınızın büyük çoğunluğunugeçirdiğiniz yer:

Köy-Kasaba () İlçe () İl () Büyükşehir ()

Yaşınız: 18-22 () 23-26 () 27-30 ()



Ek-2 Beş Faktör Kişilik Envanteri

Aşağıda sizi kısmen tanımlayan (ya da pek tanımlayamayan) birtakım özellikler sunulmaktadır. Örneğin, başkaları ile zaman geçirmekten hoşlanan birisi olduğunuzu düşünüyor musunuz? Lütfen aşağıda verilen özelliklerin sizi ne oranda yansıttığını ya da yansıtmadığını belirtmek için sizi en iyi tanımlayan rakamı her bir özelliğin yanına yazınız.

1 = Hiç katılmıyorum

2 = Biraz katılmıyorum

3 = Ne katılıyorum ne de katılmıyorum (kararsızım)

4 = Biraz katılıyorum

5 = Tamamen katılıyorum

Kendimibiri olarak görüyorum

___ 1. Konuşkan

___ 18. Dağınık olma eğiliminde

___ 29. Dakikası dakikasına uymayan

___ 25. Keşfeden, icat eden

___ 42. Başkalarıyla işbirliği yapmayı seven

Ek-3 Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği (Örnek Maddeler)

Açıklama: Bu ölçekte gerilim ya da endişeye neden olabilecek bazı deneyim ve durumlarla ilgili ifadeler yer almaktadır. Her bir maddeyi okuyarak, maddede belirtilen durumun genelde sizi ne kadar rahatsız ettiğini "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Ara sıra", "Sık sık" veya "Her zaman" seçeneklerinden birini (X) şeklinde işaretleyerek belirtiniz. Lütfen ifadeler üzerinde fazla düşünmeyiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. İfadeyi okuduktan sonra fazla zaman sarf etmeden uygun seçeneği işaretleyiniz.

Sıra No	Her bir ifadenin size göre uygunluğunu en iyi şekilde gösteren kutucuğu (X) şeklinde işaretleyiniz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
2	Ölümün belirsizliği beni kaygılandırır					
5	Ölümden sonra ne olacağını bilememek beni endişelendirir					
12	Ölüm hakkında konuşmak beni kaygılandırır					
18	Ölümcül bir hastalığa yakalanmaktan endişe duyarım					

Ek-4 Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği (SELSA-S)

Açıklama: Lütfen aşağıdaki 15 ifadeyi okuyunuz ve o duruma ilişkin olarak genelde ne hissettiğinizi değerlendiriniz. Ölçekte her bir madde ile ilgili görüşleriniz için **1'den (Kesinlikle katılmıyorum) 7'ye (Kesinlikle katılıyorum)** kadar olan sayıları dikkate alarak, sayı altındaki boşlukları işaretleyiniz. Cevaplarınızda samimi ve içten olacağınıza olan inancımız tamdır, şimdiden teşekkür ederiz.

2- Kendimi, arkadaş grubunun bir parçası gibi hissediyorum.	()	()	()	()	()	()	()
3- En samimi düşünce ve hislerimi paylaştığım bir sevgilim/ eşim var.	()	()	()	()	()	()	()
8- Kendimi aileme yakın hissediyorum.	()	()	()	()	()	()	()
15- Duygusal gereksinimlerimi karşılayacak yakın duygusal ilişkiye ihtiyacım var.	()	()	()	()	()	()	()

Ek-5 Bilgilendirilmiş Onam Formu

Yüksek Lisans Tez Çalışması

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

* Bu araştırma, 18-30 yaş arası genç yetişkinleri kapsamakta olup bireylerin kişilik özelliklerini, ölüme ve yalnızlığa yönelik düşünce örüntülerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, Necmettin Erbakan Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat YALÇIN ve yüksek lisans öğrencisi Ramazan KADIOĞLU tarafından yürütülmektedir.

* Araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeniz halinde soruların tamamen cevaplanması ortalama 6-8 dakika sürecektir.

* Araştırma kapsamında sizden herhangi bir kimlik bilgisi istenmeyecek, verdiğiniz yanıtlar sadece araştırma kapsamında kullanılacak olup üçüncü kişilerle kesinlikle paylaşılmayacaktır.

* Soruları yanıtlarken kendinizi herhangi bir sebepten dolayı rahatsız hissetmeniz durumunda soruları cevaplama kısmından istediğiniz an ayrılabilirsiniz.

* Verecek olduğunuz cevapların içten ve tamamen sizin fikrinizi yansıtıyor olması araştırmamız için oldukça önemlidir.

Araştırmaya ve bilime verdiğiniz destek için teşekkür ederim.

Araştırmacı Ramazan KADIOĞLU

Ek-6 Ölçek İzinleri

1-Ölüm Kaygısı Ölçeği



Yusuf Sarikaya



Ramazan Merhabalar,

Ölçeği çalışmanızda kullanmanızdan memnuniyet duyarız. Size ölçek orijinal formunu, puanlama anahtarını ve ölçeğin yayınlandığı makaleyi gönderiyorum. Ölçekle ilgili bir sorunuz olursa yazmaktan çekinmeyin. Çalışmanızda başarılar dilerim.



2-Beş Faktör Kişilik Envanteri

Memnuniyetle kullanabilirsiniz..
İyi çalışmalar

NEBİ SÜMER



3-Yetişkinler İçin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık leği

Dr. Öğretim Üyesi. Hanife AKĐÜL

Memnuniyetle kullanabilirsin.
Başarılar dilerim.

